

Възможности за клъстеризация и сдружаване на територията на МИГ Стамболово – Кърджали 54 в неземеделските сектори

*Доклад
от проведено социологическо
проучване*



Договор №1/ЛС от
21.03.2024 г.:

„КОНСУЛТАНСКИ УСЛУГИ ЗА
СПЕЦИАЛИЗИРАНИ
ПРОУЧВАНИЯ В ОБЛАСТТА НА
КЛЪСТЕРИЗАЦИЯТА“





СЪДЪРЖАНИЕ

I. ВЪВЕДЕНИЕ	6
1. Същност и работни дефиниции.....	6
2. Правни възможности за създаване на клъстери и сдружаване на бизнеса в България 9	
3. Клъстеризация в България	10
II. МЕТОДОЛОГИЧНИ БЕЛЕЖКИ И ИНСТРУМЕНТАРИУМ	15
1. Основна цел на проучването	15
2. Предмет и обхват на изследването	15
3. Задачи на изследването	16
4. Дизайн на извадка	21
5. Параметри на количественото изследване	23
III. ИКОНОМИЧЕСКА СРЕДА НА ТЕРИТОРИЯТА НА МИГ „СТАМБОЛОВО – КЪРДЖАЛИ 54“ 30	
IV. РЕЗУЛТАТИ ОТ АНКЕТНО СОЦИОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ СРЕД МЕСТНИТЕ ЗАИНТЕРЕСОВАНИ СТРАНИ.....	32
1. Профил на респондентите	33
2. Степен на информираност и интерес на бизнеса към клъстеризация и сдружаване 44	
3. Фактори, които възпрепятстват процеса на сдружаване и клъстеризация.....	62
4. Фактори, които стимулират процеса на сдружаване и клъстеризация	67
5. Нагласи и очаквания относно бъдещо сдружаване, коопериране и клъстеризация 70	
6. Основни изводи от проведеното социологическо проучване сред местните заинтересовани страни	75
V. СЪЩЕСТВУВАЩИ ОРГАНИЗАЦИИ И ГРУПИ ПРОИЗВОДИТЕЛИ, КООПЕРАЦИИ, КЛЪСТЕРИ И ДРУГИ ФОРМИ НА ОБЕДИНЕНИЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА МИГ	86
1. Резултати от допълнително кабинетно проучване.....	86
VI. Приложения.....	88
1. Анкетна карта.....	88
1. ПРОФИЛ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА	89
2. ИНФОРМИРАНост И ИНТЕРЕС	90
3. ФАКТОРИ, КОИТО СТИМУЛИРАТ И ВЪЗПРЕПЯТСТВАТ ПРОЦЕСА НА СДРУЖАВАНЕ И КЛЪСТЕРИЗАЦИЯ 93	
4. НАГЛАСИ И ОЧАКВАНИЯ	94
2. Резултати от количествено изследване – представени са в pivot tables - excel	95



СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ

Таблица 1 Клъстерни организации в България по област на дейност.....	12
Таблица 2 Под-секторите с по-висок потенциал за клъстеризация и сдружаване	18
Таблица 3 Ендогенни и екзогенни фактори, насърчаващи клъстеризацията и сдружаването	19
Таблица 4 Ендогенни и екзогенни фактори, възпрепятстващи клъстеризацията и сдружаването	19
Таблица 5 Брой на нефинансовите предприятия на територията на МИГ по сектори, с изключение на сектори „Селско, горско и рибно стопанство“ и „Държавно управление“, развиващи дейност към м. април 2024 г.	21
Таблица 6 Информация за всички нефинансови предприятия, вкл. в сектор селско, горско и рибно стопанство на територията на МИГ, 2024 г.	25
Таблица 7 Брой на респондентите, според степента на потенциала за клъстеризация и сдружаване организациите, които представляват, по отношение на характеристиките, представляващи предпоставка за този процес	43

СПИСЪК НА ФИГУРИТЕ

Фигура 1 Регистрирани в Европейската платформа за клъстерно сътрудничество клъстерни организации и тяхното регионално и секторно разпределение в България	11
Фигура 2 Брой предприятия по основни сектори (с изключение на селско стопанство и сектори представени от 1 предприятие)	30
Фигура 3 Обем на извадката и брой на съществуващите нефинансови предприятия в изследваните сектори	32
Фигура 4 Потенциал за клъстеризация и сдружаване.....	33
Фигура 5 Дял на респондентите по сектори	34
Фигура 6 Брой респонденти по сектори и по степен на потенциал за клъстеризация и сдружаване	34
Фигура 7 Категория предприятия по общини	35
Фигура 8 Категории предприятия по степен на потенциал за клъстеризация и сдружаване	35
Фигура 9 Дял на предприятията според пазара, на който оперират	35
Фигура 10 Дял на представителите на различните сектори от общия им брой според пазара, на които реализират продуктите/ услугите си	36
Фигура 11 Дял на респондентите, развиващи научно-изследователска и развойна дейност /НИРД/ и иновационна дейност	37
Фигура 12 Дял на респондентите, планиращи да развият НИРД и иновационна дейност през следващата година	37
Фигура 13 Дял на респондентите, представители на организации в добро финансово състояние – предпоставка за планиране внедряването на иновации в дейността си	38
Фигура 14 Дял на респондентите, използващи разработки на научни сътрудници, институти и университети за създаването на нови или подобряването на съществуващи продукти, услуги и процеси	39
Фигура 15 Дял на организациите от изследването, в които през последните 3 години е направена реорганизация и/или автоматизация на работни процеси с цел намаляване на разходите и повишаване на производителността на труд	40



Фигура 16 Дял на респондентите, разполагащи със съвременно технологично оборудване	41
Фигура 17 Дял на респондентите, отбелязали, че управленският екип търси възможности за навлизането на нови пазари и нови маркетингови инструменти	42
Фигура 18 Изследвани характеристики на организациите, представляващи предпоставка за бъдещо сдружаване и клъстеризация (дял на далите положителен отговор по всяка от характеристиките)	43
Фигура 19 Степен на информираност за различните форми на обединение на бизнеса ...	45
Фигура 20 Дял на информираните респонденти за различните форми на обединение на бизнеса.....	45
Фигура 21 Информираност за формите на обединение на бизнеса (дял от общия брой респонденти по трите степени на потенциал за клъстеризация и сдружаване).....	46
Фигура 22 Възприемане на твърденията по отношение на стопанските обединения	49
Фигура 23 Дял на възприемащите като верни твърденията от общия брой респонденти по степен на потенциал за клъстеризация и сдружаване.....	50
Фигура 24 Мнение по отношение на твърдението „Чрез стопанските обединения се внедряват нови иновативни решения на определена територия“ по сектори и степен на потенциала за клъстеризация и сдружаване	51
Фигура 25 Мнение по отношение на твърдението „Чрез стопанските обединения местната икономика става по-устойчива и конкурентоспособна“ по сектори и степен на потенциала за клъстеризация и сдружаване	52
Фигура 26 Мнение по отношение на твърдението „Чрез стопанските се реализира значителна добавена стойност“ по сектори и степен на потенциала за клъстеризация и сдружаване	53
Фигура 27 Мнение по отношение на твърдението „Чрез стопанските обединения регионът се идентифицира с определена продуктова група или индустрия“ по сектори и степен на потенциала за клъстеризация и сдружаване	53
Фигура 28 Предимства (дял на отбелязалите всяко от предимствата от общия брой респонденти).....	55
Фигура 29 Предимства (дял на отбелязалите всяко от предимствата от общия им брой по степен на потенциал за клъстеризация и сдружаване).....	56
Фигура 30 Предимства (брой отбелязали всяко от предимствата, разделени по степен на потенциал за клъстеризация и сдружаване).....	57
Фигура 31 Ползи (дял на отбелязалите всяка от ползите от общия им брой по степен на потенциал за клъстеризация и сдружаване).....	58
Фигура 32 Ползи от клъстеризацията и сдружаването.....	58
Фигура 33 Участие в някаква форма на стопанско партньорство.....	59
Фигура 34 Интерес за участие в стопанско обединение	60
Фигура 35 Достатъчност на информацията и подкрепата на местно ниво за процеса и ползите клъстеризацията и обединяването (по сектори на дейност).....	61
Фигура 36 Обща оценка на факторите, които са или биха възпрепятствали представителите на организациите, включени в изследването при вземане на решение за участие в стопанско партньорство.....	63
Фигура 37 Обща оценка на факторите, които са или биха възпрепятствали, включените в изследването при вземане на решение за участие в стопанско партньорство, според степента на потенциала им за клъстеризация и сдружаване	65



Фигура 38 Обща оценка на водещите фактори за вземането на положително решение от респондентите за сдружаване, клъстеризация	69
Фигура 39 Нагласи по отношение на клъстеризацията и сдружаването.....	70
Фигура 40 Нагласи по отношение на клъстеризацията и сдружаването (дял по степен на потенциала за клъстеризация и сдружаване)	72
Фигура 41 Считате ли, че сдружаването и клъстеризацията са приложими за територията, на която развивате своята дейност?	73
Фигура 42 Очаквате ли развитие на различните форми на обединение на бизнеса на територията, на която развивате своята дейност?	73
Фигура 43 Смятате ли, че необходимостта от въвеждане на иновации ще доведе до желание от страна на бизнеса за сдружаване и клъстеризация?	74
Фигура 44 Очаквате ли положителна промяна за територията, на която развивате своята дейност при създаване на клъстерни обединения на бизнеса?.....	74

ИДЕНТИФИКАЦИЯ

Договор №:	01/ЛС
Възложител:	МИГ Стамболово – Кърджали 54
Име на проекта:	„Партньорството като ключ към успеха“
Изпълнител:	„Кей Пи Ем Консултинг“ ЕООД
Дата на подписване на договора:	21.03.2024 г.
Дата на започване изпълнението:	21.03.2024 г.
Краен срок на договора:	21.06.2024 г.
Вид доклад:	Аналитичен доклад от Дейност „Проучване сред заинтересованите страни за възможностите за клъстеризация и сдружаване на територията на МИГ Стамболово – Кърджали 54 в неземеделските сектори“
Дата на издаване на доклада:	11.06.2024 г.



I. ВЪВЕДЕНИЕ

1. Същност и работни дефиниции

Обединяването на малките и средни предприятия в клъстери е съвременна форма на междуфирменото сътрудничество, която допринася за тяхното ефективно развитие и повишаване на тяхната конкурентоспособност.

Придобилото популярност определение за клъстер по Майкъл Портър (Porter, 2000) е „географски свързана мрежа от сходни, взаимнообвързани или допълващи се конкурентни фирми, с активни канали за делови взаимоотношения, комуникация и диалог, които ползват обща специализирана инфраструктура, пазари на труда и услуги и са изправени ред общи възможности за развитие и/или заплахи“. Според харвардския професор, клъстерът представлява технологично и маркетингово обединение на фирми със сходно географско местоположение, съвместно достигнали критичен праг от ресурси, компетентности и ноу-хау при опериране на даден клон на икономиката и притежаващи решаващо устойчиво, конкретно предимство над останалите.

В публикации на Европейската комисия са предложени набор от дефиниции и са формулирани осем широки групи от инструменти на клъстерната политика:

1. информация и установяване на контакти
2. обмен на практически опит
3. пряко финансиране и фондове
4. събития и обучения
5. работа в мрежа
6. лобиране
7. маркетинг
8. мониторинг с редовно изработване на доклади

При правилно формиране на локалните клъстерни мрежи и подходящо равнище на доверие, учене, компетенции, социален капитал и институционална подкрепа, конкретното географско място може да стане иновативно, продуктивно и конкурентоспособно в глобалната мозайка от стопански дейности. **Обикновено клъстерите се препоръчват за високо технологичните отрасли, съдържащи повече потенциал за растеж.**

Разбирането за определящата роля на клъстерите за повишаване на конкурентоспособността, иновациите и икономическото развитие е утвърдено в икономическата теория и практика. В развитите икономики, клъстерният подход води до създаването на мрежи от заинтересувани и технологично свързани



предприятия с цел да се постига по-ефективно концентриране на ресурси за подобряване на конкурентоспособността във възможно най-много сфери на дейност. Този подход е особено важен за малките и средните предприятия, които обикновено не могат да разчитат на целия спектър от ресурси и развити компоненти на производствените системи, с които разполагат големите фирми.

Клъстеризацията е определена като процес на съвместно разполагане на фирми и други действащи лица в концентрирана географска област, коопериране около определена функционална ниша и установяване на тесни взаимовръзки и работни алианси за засилване на тяхната колективна конкурентоспособност. Тя е процесът на интегриране на стопански и други субекти от един географски район за постигане на общи цели, свързани с повишаване на пазарната сила и конкурентоспособността.

Клъстерът също се разглежда като своеобразна самоорганизираща се производствена система, в която фирмите си сътрудничат във вертикални или хоризонтални „вериги“ за получаване на допълнителна добавена стойност и за повишаване на конкурентоспособността. Клъстерът се състои от група фирми, които обикновено имат известен опит в сътрудничеството помежду си. Отделните мерки, насочени към взаимодействие и в услуга на фирмите по отношение на иновации, дизайн, качество, продуктово развитие и маркетинг, са изключително важни. Най-важното обаче, което може да постигне клъстерът, е практическата стъпка към бизнес коопериране и стимул за развитие на активи, технологии, инфраструктура и съвместни инвестиции, ефекти, които не биха могли да бъдат постигнати от една-единствена фирма. Създаването на един клъстер води до съществено снижаване на разходите за членовете на мрежата.

Анализът на досегашния опит в развитите страни показва, че един клъстер трябва да бъде ситуиран някъде. Близостта на участниците се оказва решаваща за успеха на клъстерните инициативи, въпреки че съвременните информационни технологии позволяват все по-лесно да се комуникира с цяла Европа и извън нейните рамки. Тя е особено важна, когато трябва да се пренасят неформални знания и информация в подкрепа на ефективни и навременни технологични решения и иновации. Не по-малко и в много случаи дори решаващо значение за успеха на подобни инициативи има ясната визия за развитието на клъстера. Опитът показва също, че клъстерната инициатива се реализира по-лесно, ако една личност, една фирма или организация поемат водеща роля с необходимото съгласие от другите потенциални и заинтересувани участници. С тази задача малките клъстерни формации се справят много по-добре, отколкото мегаклъстерите. В по-големите клъстери се прилага друга стратегия – гравитирането около териториална стокова марка, която



идентифицира уникалността на един регион с определена индустрия или с определена продуктова група.

Един от съществените фактори за успех на клъстерните обединения е тяхната „отвореност“ към обкръжаващата ги среда. Клъстерите, които са отворени към приемане на нови членове и нови идеи, са много по-успешни, отколкото недостъпните и негъвкавите формации. Те могат да подпомогнат своите членове, да ги направят по-силни, но те не спомагат автоматично за разработването на нови технологии и иновации. Един „иновативен“ клъстер би трябвало да обхваща различни участници, за да достигне до критична маса. Разбира се, основни са фирмите, но са необходими и други експертни и институционални ресурси като университети, изследователски центрове, инвеститори и посреднически агенции.

Изключителната „отвореност“ на клъстерната концепция в същото време е и нейна слабост. Степента, в която установените вече клъстери реално подпомагат усъвършенстването на социалния капитал и на организационните аспекти на иновациите, варира значително. Освен очевидната полза от клъстерите съществуват и някои недостатъци при тяхното функциониране, които не само не стимулират иновациите, но и ги потискат. Така например една от реалните опасности е „затварянето“ в рамката на клъстера. В този случай взаимно свързаните фирми в мрежата се занимават преди всичко със себе си, загубват представа за пазарното и технологичното развитие извън клъстера и по този начин позволяват на своите конкуренти да ги задминат.

В клъстерите се запазва конкурентна среда, която е полезна за търсене на повече иновации и повече знание. Възможно е предприемаческата активност на една от фирмите в клъстера да е горещият възел в мрежата от надпревара. Конкуренция може да съществува при движението, мигрирането на работната сила между фирмите, може да е при разкриването на информация и знание. Може да се проявят и негативни резултати като увеличаването на факторните разходи, доколкото търсенето им в тази локация ще бъде относително по-голямо от предлагането.

От позициите на конкурентоспособността една от най-важните характеристики на клъстера е потенциалът му за растеж и заетост, който засяга както прогнозите за нарастване на продажбите в средносрочна перспектива, така и наличието (или способността да се създават или привличат) на ресурси, необходими да подкрепят растежа. Такива перспективи могат да се приемат за реални, тъй като при първите си практически действия в рамките на мрежите участниците в повечето клъстери извършват интензивна дейност по разработване на иновативни идеи и инвестиционни проекти, насочени към подобряване свойствата на продуктите и



услугите им. По този начин се полагат добри основи на бъдещи конкурентни предимства.

За целите на настоящата анкета, с термина „стопанско обединение/ партньорство“ се обозначава широк диапазон от форми на сдружаване или обединение на бизнеса с други фирми, университети, неправителствени организации, научни звена, публични администрации и др., наричани също клъстерни обединения и бизнес кооперативи.

2. Правни възможности за създаване на клъстери и сдружаване на бизнеса в България

Правната рамка в България за регистрация на обединения под формата на клъстери дава следните възможности:

- ✓ Регистрирани като обединения по смисъла на Закона за юридическите лица с нестопанска цел
- ✓ Обединения - дружества по смисъла на Глава XV от Закона за задълженията и договорите
- ✓ Юридически лица, регистрирани по Търговския закон или Закона за кооперациите

Първото нещо, на което трябва да се обърне сериозно внимание е начинът, по който възникват клъстерните обединения. Създаването на един клъстер не бива да бъде чисто административно, което е често допускана грешка в българската практика. Създаването на клъстер по административен път формира изкуствени връзки между участниците в него, тъй като те все още не са осъзнали необходимостта, предимствата и недостатъците от кооперирането и обединяването на усилията им.

Участниците в клъстера могат да са юридически лица, еднолични търговци, неправителствени организации, обучаващи организации, научни звена, публични администрации и физически лица. Те се организират около един обединяващ ги продукт или услуга и създават мрежа, която да бъде привлекателна за местни и чуждестранни инвеститори. Важни фактори за участниците в клъстера са:

- ✓ Клъстерът трябва да бъде установен някъде. Близостта на участниците се оказва решаваща за успеха на клъстерните инициативи.
- ✓ Ясната визия за развитието на клъстера.
- ✓ Една фирма или организация поемат водеща роля.

Сформирането на един добре функциониращ и конкурентноспособен клъстер трябва да бъде спонтанен и естествен процес, в основата, на който стоят



потребностите и практиката на бизнеса. Задълбочаването на сътрудничеството между фирмите е механизъм за разпространение на нови идеи, информация, ноу-хау, добри практики. По този начин се създават условия за ефективен трансфер на технологии, които спомагат за формирането и развитието на конкурентни предимства в клъстерите.

За успеха на едно клъстерно обединение е необходимо да са изпълнени няколко условия:

- ✓ В основата на обединението да стои дългосрочна и устойчива цел, към която всички участници са съпричастни;
- ✓ Създаване на система на управление, която не позволява надмощия на един или няколко участници;
- ✓ Адекватно дефиниране на кой пазар или в кои сектори ще функционират обединените фирми и какви ще са техните общи дейности;
- ✓ Съществена роля за генериране на нови идеи и предоставяне на ноу-хау при клъстерите играе и участието на университети и научноизследователски институти.

3. КЛЪСТЕРИЗАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ

Българската клъстерна политика датира от 2004 г., когато Националната иновационна стратегия подготви първата политическа рамка за развитие на клъстери. Институционализираните досега клъстери в България обединяват разнороден кръг от организации: индустриални и обслужващи фирми, неправителствени сдружения и представители на местната администрация, като прави впечатление изключително активната роля на неправителствените структури в лицето на национални, регионални и специализирани браншови асоциации.

През първите два програмни периода от членството на страната в ЕС, усилията в областта на иновациите и научните изследвания са насочени основно върху подобряването на вътрешния организационен и междуфирмен капацитет чрез създаване на клъстери, офиси за технологичен трансфер (ТТО), ЦК и ЦВП. С натрупания обем финансирани проекти и инициативи България ще търси постепенна институционализация на отношенията между бизнеса и академичните среди, продължавайки подкрепата за насърчаване на партньорството наука-бизнес.

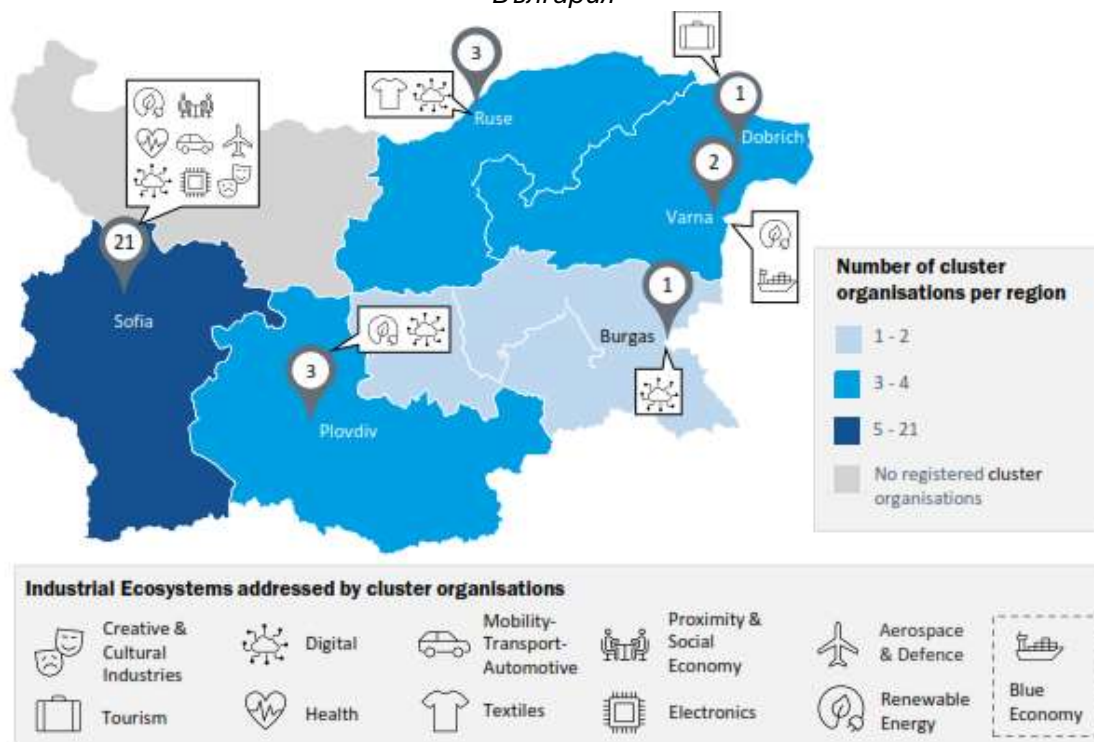
Извършената междинна оценка на ИСИС 2014-2020 г. показва, че е налице капацитет за насърчаване на сътрудничеството между висшите училища (ВУ), научноизследователските институции и предприятията чрез подкрепа за трансфер на технологии и търговска реализация на резултатите от научните изследвания.



Направените проучвания за целите на оценка показват, че по-голяма част от фирмите са склонни да си сътрудничат с висши училища /ВУ/ в България (70%) и чужбина (52%), БАН (52%) и университетски научни комплекси (52%). Готовността за сътрудничество с научно-технологични паркове в страната или в чужбина, както и с ЦВП и ЦК също е висока (изразена от между 40% и 50% от фирмите за всяка от категориите).¹

Предвид липсата на официален регистър на клъстерите в България, на следващата графика е представен броят на регистрираните клъстерни организации (общо 31) в Европейската платформа за клъстерно сътрудничество и тяхното регионално и секторно разпределение в България:

Фигура 1 Регистрирани в Европейската платформа за клъстерно сътрудничество клъстерни организации и тяхното регионално и секторно разпределение в България



Източник: Европейската платформа за клъстерно сътрудничество, Клъстерите срещат регионите – България (2023 г.)

Клъстерните организации в България могат да бъдат свързани с 10 от 14 индустриални екосистеми в ЕС. Най-разпространената индустриална екосистема е цифровата, следвана от възобновяема енергия и мобилност-транспорт-автомобили с по пет. Данните по области на дейност са представени в следващата таблица:

¹ Стратегия за интелигентна специализация 2021 - 2027



Таблица 1 Клъстерни организации в България по област на дейност

Област на дейност	Клъстерни организации	
	брой	наименование
Цифрови /дигитални/	9	1. AI Cluster България 2. Асоциацията за иновации, бизнес услуги и технологии (AIBEST) 3. Български дигитален клъстер 4. Българска финтех асоциация 5. Клъстер за цифрова трансформация и иновации 6. ИКТ Клъстер Бургас 7. Е-Бизнес клъстър 8. ИКТ Клъстер 9. ИКТ Клъстер Пловдив
Електроника/ мехатроника	2	10. КЛЪСТЕР МЕХАТРОНИКА И АВТОМАТИЗАЦИЯ – КМА 11. Индустириален клъстер Средногорие
Здравеопазване	4	12. Клъстер за развитие и обучение на лекари по дентална медицина 13. Български клъстер за дигитални решения и иновации в здравеопазването 14. Клъстер здравеопазване и науки за живота – България 15. Иновативен клъстер „Симулационни модели в медицината”
Мобилност-Транспорт- Автомобилна индустрия	3	16. Аутомотив Клъстер България 17. Клъстер Зелен транспорт 18. Индустириалният клъстер „Електромобили“
Производство	2	19. Браншова Асоциация Полимери /пластмасопрееработващите и рециклиращи компании/ 20. Клъстър подемна техника /бранш „Производство на подемна техника“/
Възобновяема енергия	4	21. Черноморски енергиен клъстер 22. Cleantech България 23. Клъстер „Зелена синергия“ 24. КЛЪСТЕР ВЪЗОБНОВЯЕМИ ЕНЕРГИЙНИ ИЗТОЧНИЦИ (КВЕИ)
Текстил	2	25. Българска модна асоциация 26. Специализиран клъстер Институт по Облекло и текстил - Дунав
Мебели	1	27. Български мебелен клъстер
Творчески и културни индустрии	1	28. Клъстер София град на знанието
Туризм	1	29. Асоциация „Кулинарни изкуства и гостоприемство“ (АКИГ)
Аерокосмически и сигурност	1	30. Клъстер Аеро-космически технологии, изследвания и приложения/ CASTRA
Синя икономика²	1	31. Морски клъстер България

² Не е една от официалните 14 индустриални екосистеми, определени от Европейската комисия.



Българските клъстери са предимно малки по размер. По отношение на броя на заетите има значително по-висок дял на клъстерните организации с до петима служители от средното за ЕС. Що се отнася до техния брой членове, тенденцията става още по-изразена, като 81 на сто от българските клъстерни организации имат членство от 15 до 50 души, докато общо за ЕС само 34 на сто попадат в тази група. За разлика от това, по-голям дял от клъстерните организации в ЕС имат 51-100 членове (27 на сто) в сравнение с клъстерната картина в България (13 на сто). България не показва нито една от много големите клъстерни организации с над 300 членове, които съставляват осем процента от всички клъстерни организации в ЕС.³

Стратегиите и програмите, свързани с клъстерите, като цяло имат за цел да подкрепят МСП да се справят с конкурентния натиск на единния пазар на ЕС. Националната програма за развитие България 2030 се споменават клъстери в две области. Първо по отношение на подкрепата за иновационни мрежи, насочени към „създаване на иновационни клъстери, центрове за компетентност, центрове за върхови постижения, цифрови иновационни центрове, регионални иновационни центрове, центрове за апробиране на нови разработки и технологични паркове“ и второ към „стимулиране на участието в проекти за междурегионално сътрудничество и интернационализация на местни предприятия/клъстери в приоритетни области на Иновационната стратегия за интелигентна специализация.

Иновациите проникват през клъстерите във всеки етап от съществуването им, а способността им да генерират нововъведения в продуктите, процесите, дизайна, маркетинга, логистиката и мениджмънта се свързват с иновативния им капацитет. В тази посока интерес представляват два аспекта, а именно: технологичните нововъведения, заложи в дейностите на клъстера, и иновационният капацитет на включените в мрежите фирми.

Ключови аспекти относно развитието на клъстерите в България:

- 1. Стимулиране от страна на правителството и европейските фондове:** Българското правителство и европейските институции са предоставяли финансова подкрепа и инструменти за развитие на клъстери като част от стратегията за стимулиране на икономическото развитие и иновациите.
- 2. Развитие в различни сектори:** Клъстерите в България се наблюдават в различни сектори, включително информационни технологии, селско

³ Източник: Европейската платформа за клъстерно сътрудничество, Клъстерите срещат регионите – България (2023 г.)



стопанство и хранително-вкусова промишленост, туризъм, текстилна промишленост и други.

3. **Обмен на знания и опит:** Един от ключовите аспекти на бизнес клъстерите е обменът на знания и опит между компаниите, които ги образуват. Това сътрудничество спомага за развитието на иновации, подобряване на качеството на продуктите и услугите, както и за осигуряване на по-добри възможности за конкурентоспособност на международния пазар.
4. **Партньорства с университети и научни институти:** Мнозинството от клъстерите в България също така се ангажират в партньорство с университети и научни институти, което допринася за развитието на научно-технологичния потенциал и за обучението на бъдещите специалисти.
5. **Подпомагане на малките и средните предприятия (МСП):** Клъстерите играят важна роля в подпомагането на малките и средните предприятия, като им предоставят възможности за по-ефективно конкуриране на пазара, споделяне на ресурси и намиране на нови партньори и клиенти.

Развитието на клъстерите в България е непрекъснат процес, който продължава да привлича вниманието на предприемачите, университетите, инвеститорите и правителството, като в същото време допринася за икономическото развитие и конкурентоспособността на страната.

Макар че е с твърде скромни правомощия, за да осигури някакви съществени преференции за бизнеса, местната власт има огромно значение за възникването и развитието на клъстера. Ползата за местните общности от развитието на клъстери, се изразява в следното:

- ✓ **чрез тях се внедряват нови иновативни решения на определена територия;**
- ✓ **местната икономика става по-устойчива и конкурентноспособна;**
- ✓ **реализира се значителна добавена стойност;**
- ✓ **регионът се идентифицира с определена продуктова група или индустрия.**



II. МЕТОДОЛОГИЧНИ БЕЛЕЖКИ И ИНСТРУМЕНТАРИУМ

В настоящата част на доклада е представена методологията за извършване на изследването, а инструментариумът, представляващ въпросника за социологическото проучване е представен в Приложение №1 към настоящия документ.

1. ОСНОВНА ЦЕЛ НА ПРОУЧВАНЕТО

Проучването на възможностите за клъстеризация и сдружаване на територията на МИГ Стамболово – Кърджали 54 в неземеделските сектори, което се осъществява по Договор №01/ЛС/ 21.03.2024 г. с предмет „КОНСУЛТАНТСКИ УСЛУГИ ЗА СПЕЦИАЛИЗИРАНИ ПРОУЧВАНИЯ В ОБЛАСТТА НА КЛЪСТЕРИЗАЦИЯТА“. Проучването се финансира по проект „Партньорството като ключ към успеха“ по подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г.

Проектът е ефективна стъпка по пътя към насърчаването на партньорството, сдружаването и клъстеризацията, чрез система от взаимнообвързани и допълващи се мерки на местно ниво. Основната му цел е свързана с насърчаване на различни форми на коопериране на бизнеса на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“ и МИГ „Лясковец - Стражица“, за подобряване неговата ефективност, конкурентоспособност, въвеждане на иновации, достъп до финансиране и до пазари.

Целта на провежданото проучване е да се установи степента на информираност, интереса, нагласите и очакванията на респондентите относно бъдещо сдружаване, коопериране и клъстеризация на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“, както и да се оценят факторите, които насърчават и възпрепятстват този процес.

2. ПРЕДМЕТ И ОБХВАТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Социологическото проучване изследва степента на информираност, интереса, нагласите и очакванията на целевите групи относно бъдещо сдружаване, коопериране и клъстеризация. То обхваща основно микропредприятия от община Стамболово и 54-те села на община Кърджали (териториалният обхват е представен в т. 6 Параметри на проучването), предвид характеристиката на неземеделския сектор на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“.



3. ЗАДАЧИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Проучването обхваща нефинансовите предприятия на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“, като се фокусира върху стопанските субекти от бизнес секторите извън сектор земеделие, предвид водещата им роля в процеса на клъстеризация. Проучването не отчита характеристики като възраст, пол, образование, професия и други социални фактори, а изследва стопанските субекти по отношение на възможностите и намеренията им за клъстеризация и сдружаване.

Анкетата е анонимна и включва основно затворени въпроси, с възможност за описание на допълнително лично мнение по някои от въпросите. Направен е преглед на коректността при администриране и попълване на въпросниците и логическата консистентност на отговорите на отделните респонденти. За целта е проследена логическата взаимосвързаност между индикаторите и логическата връзка и съответствието между даваните отговори. Данните от анкетата са подложени на анализ на надеждността и вътрешната съгласуваност по ключовите индикатори на изследването.

Предвид малкия обем на извадката, резултатите от анкетата са обработени със статистическите функции на MS Excel, в т.ч. инструментът Pivot tables, който позволяват многомерен регресионен анализ, многомерен дисперсионен анализ и клъстерен анализ.

Прилаганите методи за събиране на информация за целите на това проучване предоставят възможност за набиране на възможно най-релевантната информация за възможностите за клъстеризация и сдружаване на територията на МИГ Стамболово – Кърджали 54 в неземеделските сектори.

Анкетното проучване на неземеделските сектори изследва следните характеристики:

- 1) Категория на предприятието и сектор на икономическата му дейност;
- 2) Степен на информираност относно:
 - същността на клъстерите/ обединенията;
 - възможностите за клъстеризация и сдружаване;
 - предимствата, които генерират за партньорите в клъстерите/ обединенията;
 - ползите от клъстеризацията и сдружаването;
- 3) Интерес на бизнеса към клъстеризация и сдружаване;
- 4) Фактори, които насърчават процеса на сдружаване и клъстеризация, описани в Таблица 3 Ендогенни и екзогенни фактори, насърчаващи клъстеризацията и сдружаването



- 5) Фактори, които възпрепятстват процеса на сдружаване и клъстеризация, като, описани в Таблица 4 Ендогенни и екзогенни фактори, възпрепятстващи клъстеризацията и сдружаването
- 6) Нагласи и очаквания относно бъдещо сдружаване, коопериране и клъстеризация

Детайлното проучване се извърши чрез социологическо проучване (анкетно проучване), обхващащо представители на заинтересованите страни, включени в извадката (вероятностна/случайна извадка, която позволява пресмятането на допуснатата извадкова статистическа грешка).

За изследване на съществуващи организации и групи производители, кооперации, клъстери и други форми на обединение на територията на МИГ се извърши **допълнително кабинетно проучване**, базирано на официална публично-достъпна информация. Методите за анализ и синтез на набраната информация се основават на документалния анализ, който се фокусира върху редица официални документи, анализи, проучвания и доклади. Резултатите от това изследване са включени в обособена част на настоящия доклад - Част V **СЪЩЕСТВУВАЩИ ОРГАНИЗАЦИИ И ГРУПИ ПРОИЗВОДИТЕЛИ, КООПЕРАЦИИ, КЛЪСТЕРИ И ДРУГИ ФОРМИ НА ОБЕДИНЕНИЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА МИГ**.

Важен инструмент за проучването е **детайлният експертен анализ на факторите (факторен анализ)**, които стимулират или възпрепятстват процеса на сдружаване и клъстеризация, на база на който се извърши оценка на тяхното влияние. **Методологията за фактория анализ** включва:

А) Профилиране на респондентите:

Профилирането на респондентите ще се извърши на едно ниво:

- ✓ в зависимост от под-сектора на икономическата дейност (Таблица 2):
 - високотехнологични производства и интензивни на знания услуги – висок потенциал
 - преработваща промишленост - среден потенциал
 - други сектори - нисък потенциал.

Методологията имаше за цел да се извърши анализ и на второ ниво, предвид по-високия потенциал на високотехнологичните предприятия за клъстеризация и сдружаване, но такива на територията на МИГ не съществуват, в тази връзка анализът обхваща предприятия със среден и нисък потенциал. Профилирането на респондентите е в зависимост от под-секторите на икономическа дейност, в съответствие със секторната специализация, заложената в Националната стратегия за МСП 2021–2027:



Таблица 2 Под-секторите с по-висок потенциал за клъстеризация и сдружаване

високотехнологични производства и интензивни на знания услуги – висок потенциал	преработваща промишленост - среден потенциал	други сектори - нисък потенциал
C20 Производство на химични продукти	C10 Производство на хранителни продукти	F41 Строителство на сгради
C26 Производство на компютърна комуникационна техника, електронни и оптични продукти	C11 Производство на напитки	F42 Строителство на съоръжения
C27 Производство на електрически произведения	C13 Производство на тъкани	F43 Специализирани строителни дейности
C28 Производство на машини и оборудване, с общо и специално предназначение	C14 Производство на облекло	I55 Хотелиерство
C30 Производство на превозни средства, без автомобили	C15 Обработка на кожи; производство на обувки и други изделия от обработени кожи без косъм	I56 Ресторантьорство
J58 Издателска дейност	C16 Производство на дървен материал и изделия от дървен материал и корк, без мебели; производство на изделия от слама и материали за плетене	Q86 Хуманно здравеопазване
J62 Дейности в областта на информационните технологии	C22 Производство на изделия от каучук и пластмаси	
J63 Информационни услуги	C25 Производство на метални изделия, без машини и оборудване	
M71 Архитектурни и инженерни дейности; технически изпитвания и анализи	C31 Производство на мебели	
	C38.32 Рециклиране на сортирани отпадъци	

Б) Информация за факторите, които насърчават или възпрепятстват процеса на сдружаване и клъстеризация на територията на МИГ Стамболово – Кърджали 54 в неземеделските сектори

Факторите са изследвани в следните аспекти, предвид техния произход:

- ✓ **Ендогенни – вътрешни за компанията/ организацията;**
- ✓ **Екзогенни -** външни за компанията/ организацията фактори, които обясняват определени явления, т.е. не участват в икономическия модел;
- ✓ **Други статистически значими фактори.**

Списък от фактори, включени в анкетата, с дадена възможност на респондентите и да добавят фактори:



Насърчаващи (стимулиращи) фактори:

Таблица 3 Ендогенни и екзогенни фактори, насърчаващи клъстеризацията и сдружаването

Ендогенни фактори	Екзогенни фактори
<ul style="list-style-type: none">- Сферата на дейност на предприятието - високотехнологични производства и интензивни на знания услуги имат по-висок потенциал- Вътрешна научно-изследователска и развойна дейност /НИРД/ и иновационна дейност на предприятието- Търсене на възможности за навлизането на нови пазари и нови маркетингови инструменти- Разбиране на ползите от съвместното използване на ресурси (човешки, производствени, финансови, технологии и иновации и др.)- Търсене на възможности за диверсификация на дейността- Висок управленски капацитет- Предишен успешен опит- Други (с възможност за посочване)	<ul style="list-style-type: none">- Промяна на конкурентната среда, налагаща нужда от подобряване/ създаване на продукти и навлизане на нови пазари- Възможности за публично финансиране /безвъзмездни финансови средства, финансови инструменти и т.н./- Навлизане на нови технологии и иновации в сферата на дейности, до които може да се достигне чрез коопериране/ обединение/ клъстеризация- Предоставяне на специализирана експертиза и подкрепа за създаване и управление на обединения- Други (с възможност за посочване)

Възпрепятстващи фактори:

Таблица 4 Ендогенни и екзогенни фактори, възпрепятстващи клъстеризацията и сдружаването

Ендогенни фактори	Екзогенни фактори
<ul style="list-style-type: none">- Несигурност от загуба на самостоятелност- Колебания, свързани с новостта на концепцията- Липсата на достатъчно собствени финансови ресурси- Недостатъчна информираност относно възможностите и ползите от сдружаването- Липсата на доверие и на произтичащото от него	<ul style="list-style-type: none">- Липса на подходящи публични източници на финансиране /безвъзмездни финансови средства, финансови инструменти и т.н./- Несигурна икономическа среда- Политическа и регулаторна рамка- Невъзможност за интегриране на нови технологии със



Ендогенни фактори	Екзогенни фактори
<p>нежелание за сдружаване с местните „конкуренти“</p> <ul style="list-style-type: none"> - Липса на достатъчно управленски капацитет - Други (с възможност за посочване) 	<p>съществуващи такива и с бизнес процеси</p> <ul style="list-style-type: none"> - Недостатъчна или неадекватна регулаторна рамка за междуфирменото сътрудничество - Липсваща, слаба или неподходяща институционална подкрепа на местно, регионални и национално ниво - Липса на знания и капацитет за създаване и управление на стопанското обединение - Други (с възможност за посочване)

Оценка на значимостта на факторите: Значимостта на факторите се оцени на база петстепенна скала за оценка (където 1 е най-ниска степен, а 5 – най-висока степен), по която респондентите дават своето мнение за това, в каква степен всеки от посочените фактори е оказал/ би оказал влияние върху кооперирането или сдружаването.

Профил на респондентите	Въпрос	Възможности за отговори:	Оценете значимостта на факторите, където 1 е в най-ниска степен, а 5 – в най-висока степен				
			1	2	3	4	5
<p>в зависимост от под-сектора на икономическата дейност (Таблица 2):</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ високотехнологични производства и интензивни на знания услуги – висок потенциал ■ преработваща промишленост – среден потенциал ■ други сектори – нисък потенциал 	<p>Кои от следните фактори са ви възпрепятствали/ биха ви възпрепятствали при вземане на решение за сдружаване, клъстеризация</p>	<p>✓ Ендогенните и екзогенни възпрепятстващи фактори от списъка по-горе</p> <p>✓ Други (с възможност за посочване)</p>					
	<p>Кои от следните фактори са ви стимулирали/ биха ви стимулирали при вземане на решение за сдружаване, клъстеризация</p>	<p>✓ Ендогенните и екзогенни стимулиращи фактори от списъка по-горе</p> <p>✓ Други (с възможност за посочване)</p>					



4. ДИЗАЙН НА ИЗВАДКА

Извадката от респонденти е изготвена сред действащите към момента на изследването организации от частния неземеделски сектор, които извършват икономическа дейност на територията на МИГ Стамболово-Кърджали 54 към 2024 г. Извадката за провеждането на изследване сред икономическите субекти е случайна, с обем, гарантиращ представителност на съществуващите икономически дейности съгласно агрегираната номенклатура A21 на НСИ, като са обхванати **30** предприятия. В Таблица 6 към настоящата методика е представена информация за всички нефинансови предприятия, вкл. в сектор селско, горско и рибно стопанство на територията на МИГ.

Таблица 5 Брой на нефинансовите предприятия на територията на МИГ по сектори, с изключение на сектори „Селско, горско и рибно стопанство“ и „Държавно управление“, развиващи дейност към м. април 2024 г.

Сектори по КИД-2008	Община Стамболово	Община Кърджали	Общо
Преработваща промишленост	6	8	14
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	2	0	2
Строителство	2	10	12
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	8	38	46
Транспорт, складиране и пощи	9	37	46
Хотелиерство и ресторантьорство	5	10	15
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	0	1	1
Финансови и застрахователни дейности	1	1	2
Операции с недвижими имоти	0	1	1
Професионални дейности и научни изследвания	4	7	11
Административни и спомагателни дейности	2	2	4
Образование	5	13	18
Хуманно здравеопазване и социална работа	2	3	5
Култура, спорт, развлечения	1	1	2
Други дейности (вкл. дейности на организации с нестопанска цел)	14	7	21



Сектори по КИД-2008	Община Стамболово	Община Кърджали	Общо
Общо:	61	139	200

Източник: Лакорда, по информация от търговски регистър, собствени изчисления

Обхватът на секторите, включени в социологическото проучване включва:

- Сектор С Преработваща промишленост
- Сектор D Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива
- Сектор F Строителство
- Сектор G Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети
- Сектор H Транспорт, складиране и пощи
- Сектор I Хотелиерство и ресторантьорство
- Сектор J Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения
- Сектор N Административни и спомагателни дейности
- Сектор Q Хуманно здравеопазване и социална работа

Таргетираният обем на извадката за социологическото проучване от $n = 30$ е достатъчен за постигане на **висока степен на надеждност на резултатите** от изследването и точност на оценките.

Точността на извадката може да повлияе на резултатите от изследването, ако даден изследователски екип избере извадка, която не отразява точно реалния състав на изследваната популация. Важно е извадките да са точни, за да могат да представят статистическите данни правилно, а резултатите от проучването да бъдат съотнесени към изследваната популация.

Статистическата грешка при случайна/вероятностна извадка

Грешката в извадката се изчислява на база установени формули в статистическата теория и практика, като предвидената в случая извадка се характеризира със следния размер на статистическата грешка, който е взет под внимание при анализа на резултатите от изследването:

Размер на грешката при извадка $n=30$

Дял отговорилите на въпроса в конкретен отговор на даден въпрос	Размер на грешката (възможно отклонение вляво и вдясно от емпиричния резултат при 95% доверителен интервал)	Доверителен интервал в конкретния случай
5%	$\pm 1.9\%$	от 3.1% до 6.9%



Дял отговорилите на въпроса в конкретен отговор на даден въпрос	Размер на грешката (възможно отклонение вляво и вдясно от емпиричния резултат при 95% доверителен интервал)	Доверителен интервал в конкретния случай
10%	± 2.6%	от 7.4% до 12.6%
15%	± 3.0%	от 12.0% до 18.0%
30%	± 3.9%	от 26.1% до 33.9%
50%	± 4.3%	от 45.7% до 54.3%
70%	± 3.9%	от 66.1% до 73.9%
85%	± 3.0%	от 82.0% до 88.0%
90%	± 2.6%	от 87.4% до 92.6%
95%	± 1.9%	от 93.1% до 96.9%

Статистическата оценка се нарича правдоподобна, ако тя се доближава по вероятност до параметъра, който се оценява при което извадката нараства.

Изпълнителят използва множество източници на информация по време на оценяването и използва подход, базиращ се на доказателства и експертни мнения за крос-валидация на резултатите.

5. ПАРАМЕТРИ НА КОЛИЧЕСТВЕНТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Период на социологическото проучване	07.05.2024 – 14.06.2024
Териториален обхват	Община Стамболово (26 населени места): с. Балкан, с. Бял кладенец, с. Воденци, с. Войводенец, с. Гледка, с. Голобрадово, с. Голям извор, с. Долно Ботево, с. Долно поле, с. Долно Черковище, с. Жълти бряг, с. Зимовина, с. Кладенец, с. Кралево, с. Лясковец, с. Маджари, с. Малък извор, с. Поповец, с. Пчелари, с. Пътниково, с. Рабово, с. Светослав, с. Силен, с. Стамболово, с. Тънково и с. Царева поляна. 54-те села от община Кърджали: Бащино, Бели пласт, Болярци, Бяла поляна, Бялка, Висока поляна, Гняздово, Горна крепост, Гъсково, Добриново, Долище, Долна крепост, Иванци, Жинзифово, Звиница, Зимзелен, Звезделина, Звезден, Калоянци, Кокиче, Конево, Крин, Люляково, Майсторово, Миладиново, Мост, Мургово, Мъдрец, Невестино, Орешница, Панчево, Перперек, Повет, Пропаст, Рудина, Рани лист, Седловина, Сестринско, Скалище, Соколяне, Страхил войвода, Стремово,



	Стремци, Сватбаре, Солище, Скърбино, Сипей, Татково, Три могили, Черешница, Черньовци, Чифлик, Широко поле и Ястреб.
Дизайн на извадка	Случайна (вероятностна) стратифицирана извадка, осигуряваща представителност по отношение на разпределението по сектори на икономически неземеделски дейности, място на развитие на дейността и размер на предприятието
Обем на извадката	30
Анкетна карта	Стандартизирана, включваща предимно затворени въпроси
Брой показатели, включени в анкетната карта	17
Обработка на данните	Въвеждане на емпиричните данни в Pivot Table, за целите на анализите. Обобщаване и представяне на събраните емпирични данни: едномерни и двумерни разпределения, таблици, секторни прости и сложни диаграми за графично представяне на данните
Резултат от количественото изследване	Доклад с резултатите от проведено анкетно социологическо проучване сред местните заинтересовани страни, с изводи относно степента на информираност, интереса, нагласите и очакванията на респондентите относно сдружаването, кооперирането и клъстеризацията



Таблица 6 Информация за всички нефинансови предприятия, вкл. в сектор селско, горско и рибно стопанство на територията на МИГ, 2024 г.

Сектори по КИД-2008		Селско, горско и рибно стопанство	Преработваща промишленост	Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	Строителство	Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	Транспорт, складиране и пощи	Хотелиерство и ресторантьорство	Създаване и разпространение на информация и творчески продукти;	Финансови и застрахователни дейности	Операции с недвижими имоти	Професионални дейности и научни изследвания	Административни и спомагателни дейности	Образование	Хуманно здравеопазване и социална работа	Култура, спорт и развлечения	Други дейности (вкл. дейности на организации с нестопанска цел)	Общо:
ОБЩО МИГ		3109	14	2	12	46	46	15	1	2	1	11	4	18	5	2	21	3309
Община Стамболово		874	6	2	2	8	9	5	0	1	0	4	2	5	2	1	14	935
54 села от община Кърджали		2235	8	0	10	38	37	10	1	1	1	7	2	13	3	1	7	2374
1	с. Бащино	32						1										33
2	с. Бели пласт	60				1											1	62
3	с. Болярци	17	1		1		2											21
4	с. Бяла поляна	20																20
5	с. Бялка	6																6
6	с. Висока поляна	78			1		2											81



Сектори по КИД-2008		Селско, горско и рибно стопанство	Преработваща промишленост	Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	Строителство	Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	Транспорт, складиране и пощи	Хотелиерство и ресторантьорство	Създаване и разпространение на информация и творчески продукти;	Финансови и застрахователни дейности	Операции с недвижими имоти	Професионални дейности и научни изследвания	Административни и спомагателни дейности	Образование	Хуманно здравеопазване и социална работа	Култура, спорт и развлечения	Други дейности (вкл. дейности на организации с нестопанска цел)	Общо:
7	с. Гняздово	10																10
8	с. Горна крепост	38				3		1										42
9	с. Гъсково	20																20
10	с. Добриново	1																1
11	с. Долище	7																7
12	с. Долна крепост	22						2					1					25
13	с. Жинзифово	101				2							1				1	105
14	с. Звезделина	23				1											1	25
15	с. Звезден	40																40
16	с. Звиница	68				2						1						71
17	с. Зимзелен	14			1													15
18	с. Иванци	27				2												29
19	с. Калоянци	59			2	1		1										63
20	с. Кокиче	20															1	21



Сектори по КИД-2008		Селско, горско и рибно стопанство	Преработваща промишленост	Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	Строителство	Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	Транспорт, складиране и пощи	Хотелиерство и ресторантьорство	Създаване и разпространение на информация и творчески продукти;	Финансови и застрахователни дейности	Операции с недвижими имоти	Професионални дейности и научни изследвания	Административни и спомагателни дейности	Образование	Хуманно здравеопазване и социална работа	Култура, спорт и развлечения	Други дейности (вкл. дейности на организации с нестопанска цел)	Общо:
21	с. Конево	34				1												35
22	с. Крин	14			1													15
23	с. Люляково	56																56
24	с. Майсторovo	1																1
25	с. Миладиново	55				1								1				57
26	с. Мост	135										1		2				138
27	с. Мургово	104			1	2	1											108
28	с. Мъдрец	52				1						1						54
29	с. Невестино	16				1												17
30	с. Орешница	29																29
31	с. Панчево	36			1		1											38
32	с. Перперек	78	3		1	1	2	2						1				88
33	с. Повет	18				1	2											21
34	с. Пропаст	18																18



Сектори по КИД-2008		Селско, горско и рибно стопанство	Преработваща промишленост	Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	Строителство	Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	Транспорт, складиране и пощи	Хотелиерство и ресторантьорство	Създаване и разпространение на информация и творчески продукти;	Финансови и застрахователни дейности	Операции с недвижими имоти	Професионални дейности и научни изследвания	Административни и спомагателни дейности	Образование	Хуманно здравеопазване и социална работа	Култура, спорт и развлечения	Други дейности (вкл. дейности на организации с нестопанска цел)	Общо:
35	с. Рани лист	136				3	1	1						2			1	144
36	с. Рудина	20				1												21
37	с. Сватбаре	25																25
38	с. Севдалина	12																12
39	с. Сестринско	10																10
40	с. Сипей	66	1			4	1				1	1			2		1	77
41	с. Скалище	48	1															49
42	с. Скърбино	24																24
43	с. Соколяне	35																35
44	с. Солище	34				1	1	1										37
45	с. Страхил войвода	20																20
46	с. Стремово	31			1	1	1										1	35
47	с. Стремци	119				4	8		1					2	1	1		136
48	с. Татково	8																8



Сектори по КИД-2008		Селско, горско и рибно стопанство	Преработваща промишленост	Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	Строителство	Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	Транспорт, складиране и пощи	Хотелиерство и ресторантьорство	Създаване и разпространение на информация и творчески продукти;	Финансови и застрахователни дейности	Операции с недвижими имоти	Професионални дейности и научни изследвания	Административни и спомагателни дейности	Образование	Хуманно здравеопазване и социална работа	Култура, спорт и развлечения	Други дейности (вкл. дейности на организации с нестопанска цел)	Общо:
49	с. Три могили	43	1			1								1				46
50	с. Черешница	45																45
51	с. Черньовци	17																17
52	с. Чифлик	56												2				58
53	с. Широко поле	134	1			1	14					3		2				155
54	с. Ястреб	43				2	2			1								48



III. ИКОНОМИЧЕСКА СРЕДА НА ТЕРИТОРИЯТА НА МИГ „СТАМБОЛОВО – КЪРДЖАЛИ 54“

Икономическият профил на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ е доминиран от сектор селско стопанство, който представлява стратегически отрасъл за територията и е от ключово значение за запазване на поминъка на населението и на традициите на територията на МИГ. На следващата фигура е представен броят на нефинансовите предприятия на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ в основните икономически сектори:

Фигура 2 Брой предприятия по основни сектори (с изключение на селско стопанство и сектори представени от 1 предприятие)



На територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“, извън сектор селско стопанство преобладават обслужващите сектори – търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство. Тези сектори са представени основно от хранителни магазини, ресторанти, кафенета, както и малко на брой хотели и къщи за гости.

Индустриалният сектор е представен от преработващата промишленост, строителство, шивашко производство, дървообработка, производство на млечни и месни продукти, производство и бутилиране на вино, производство на хляб и хлебни изделия, консервиране на зеленчуци и др.

По-големи цехове и предприятия в община Стамболово са:



- „Винарна Стамболово” ЕООД, с. Стамболово;
- Цех за производство на керамични, порцеланови суровини, материали и изделия – в с. Стамболово, м. „Стопански двор“ – „КПД Консулт“ ООД, гр. София;
- Хлебопекарна за хляб и хлебни изделия в село Стамболово;
- Два шивашки цеха в село Стамболово – на ЕТ „Сара текс – Рамадан Юсеин” и „Рай“ ЕООД;
- „Дизайн комфорт“ ЕООД – с. Лясковец, производство на мебели;
- „Строй Тим“ ЕООД, с. Гледка – строителство;
- „Миссирян” АД, с. Гледка- фабрика по ферментация и преработка на тютюн, която в момента работи като складова база;
- Оранжерии за производство на ранни зеленчуци в с. Жълти бряг и с. Царева поляна.

В 54-те села на община Кърджали, попадащи на територията на МИГ, основните предприятия са:

- Шивашки цех в с. Широко поле;
- Цех за производство на сладки палми – с. Перперек;
- Консервен цех в с. Чифлик.

Територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ не е сред развитите и утвърдени туристически дестинации. Въпреки това територията притежава голям потенциал от природни и културно-исторически дадености като основа за устойчиво развитие на различни форми на туризъм. Двете общини имат дадености за развитие на селски туризъм, екотуризъм, културен туризъм и други алтернативни форми на туризъм. Територията разполага с красива природа, разнообразно и богато културно наследство, древна история и съхранени средновековни и антични паметници, които биха могли да привлекат интереса на туристите. Наличните ресурси дават възможност за развитие на един отчасти нов сектор – алтернативен туризъм, който има потенциал да диверсифицира местната икономика и да намали основната зависимост от отрасъла земеделие.

Близостта на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ до границата с Гърция и Турция, както и наличието на добра суровинна база за хранително-вкусовата, строителната, енерго-добивната и фуражната промишленост, са важен потенциал за икономическото развитие на територията.

За 54-те села на община Кърджали липсва подробна икономическа информация, но предвид, че броя на всички регистрирани фирми извън сектор селско стопанство е едва 139, при 2235 регистрирани земеделски стопани и фирми от



сектор селско, горско и рибно стопанство, в икономическата картина преобладава именно този сектор.

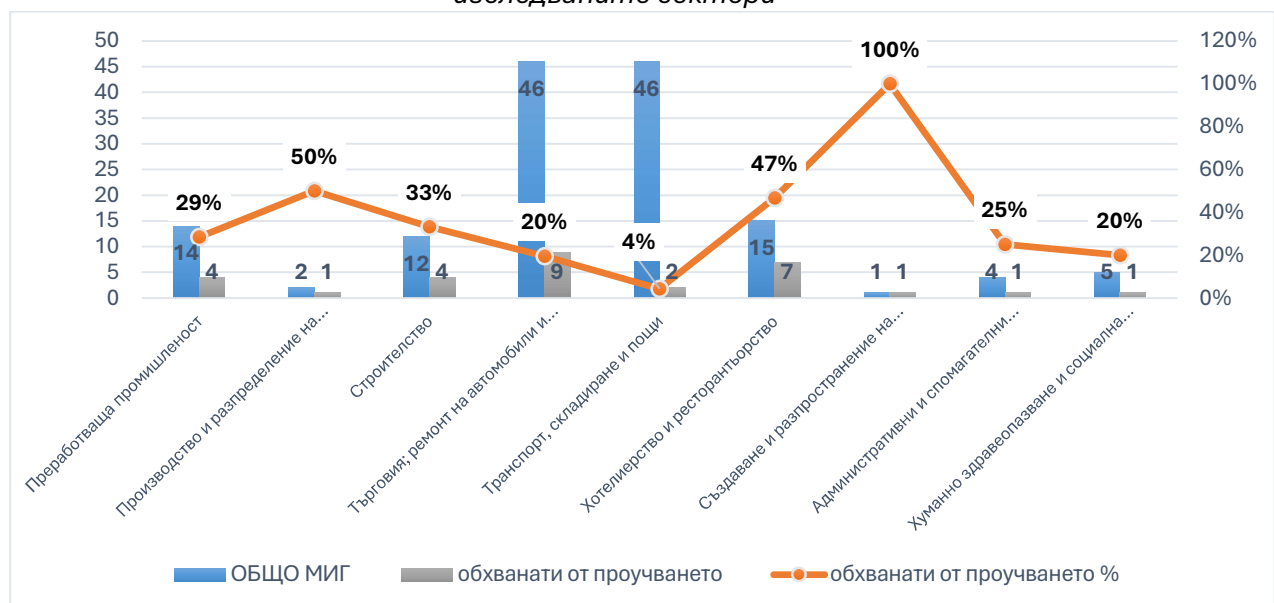
Слабо развитата икономика на община Стамболово я нарежда на място 200 от 265 общини в страната по показател нетни приходи от продажби на нефинансовите предприятия за 2021 г. със стойност 42,2 млн.лв. По средна брутна месечна заплата, общината е на 236-то място с 1 022 лв. месечно за 2022 г. В община Кърджали, средната брутна месечна заплата за 2022 г. е 1340 лв., но това не е показателно за 54-те села, попадащи в територията на МИГ, за които средната брутна месечна заплата, вероятно е по-ниска, предвид че основните икономически субекти се намират в общинския център.

Бъдещото развитие на територията на МИГ е свързано с интензивно развитие на селското стопанство, на основата на благоприятните почвено-климатични условия и установените традиции в областта на растениевъдството и животновъдството. Въпреки това, настоящото проучване ще търси предпоставки и възможности за бъдещо сдружаване и клъстеризация в минимално представените сектори с потенциал за това.

IV. РЕЗУЛТАТИ ОТ АНКЕТНО СОЦИОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ СРЕД МЕСТНИТЕ ЗАИНТЕРЕСОВАНИ СТРАНИ

Обемът на извадката от 30 представители на неземеделски сектори от територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ е достатъчен предвид ниския дял на този вид предприятия в икономическия профил на територията. На следващата фигура е представен делът на включените в изследваните сектори в общия им брой:

Фигура 3 Обем на извадката и брой на съществуващите нефинансови предприятия в изследваните сектори





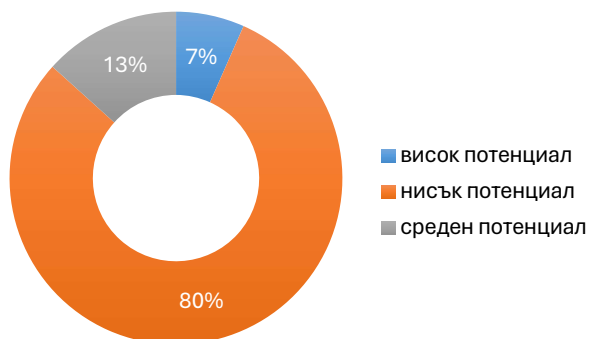
1. ПРОФИЛ НА РЕСПОНДЕНТИТЕ

В проведеното социологическо проучване участват общо 30 респондента, представители на неземеделски сектори на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“. Профилирането на респондентите е извършено въз основа на сектора на дейност на предприятието, което представляват, категорията предприятие и потенциала за клъстеризация и сдружаване, в съответствие със секторната специализация, заложената в Националната стратегия за МСП 2021–2027 (Таблица 2). Потенциалът за клъстеризация и сдружаване е представен в следните три степени:

- **висок потенциал** - високотехнологични производства и интензивни на знания услуги;
- **среден потенциал** - преработваща промишленост;
- **нисък потенциал** - други сектори.

Респондентите от община Стамболово и община Кърджали (54 села от територията на МИГ) са по 15 – общо 30, разпределени по профил и степен на потенциала за клъстеризация и сдружаване, както следва:

Фигура 4 Потенциал за клъстеризация и сдружаване

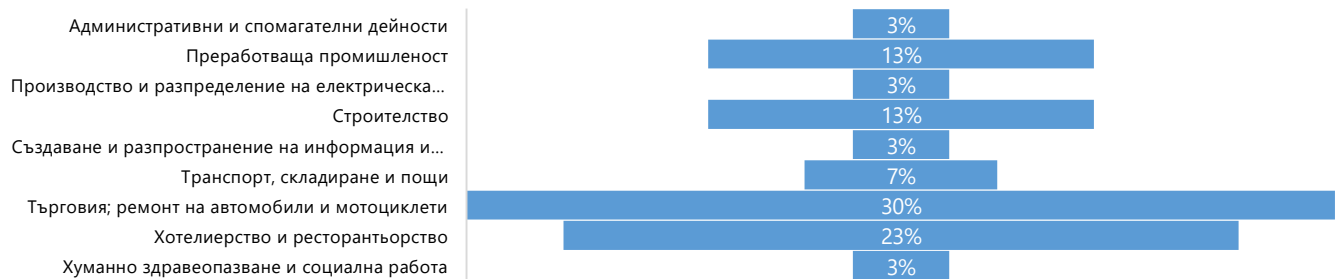


- респонденти от сектори с **висок потенциал**: 2 бр. (7 % от анкетираните)
- респонденти от сектори със **среден потенциал**: 4 бр. (13 % от анкетираните)
- респонденти от сектори с **нисък потенциал**: 24 бр. (80 % от анкетираните)

Най-много са представителите на сектор „Търговия“ – 30 % от анкетираните (основно магазини), следвани от „Хотелиерство и ресторантьорство“ – 23 %. Представителите на строителния сектор и преработващата промишленост са по 13 % (4 бр., един от които в текстилния сектор), 7 % са представителите на сектор „Транспорт“. Останалите сектори, представени в изследването заемат дял от 3 % от респондентите (по 1 бр.):



Фигура 5 Дял на респондентите по сектори



Основната част от респондентите са представители на **сектори с нисък потенциал** за клъстеризация и сдружаване:

- Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети – 9 бр. (5 от община Стамболово и 4 от община Кърджали)
- Хотелиерство и ресторантьорство – 7 бр. (3 от община Стамболово и 4 от община Кърджали)
- Строителство – 4 бр. (3 от община Кърджали и 1 от община Стамболово)
- Транспорт, складиране и пощи – 2 бр. от община Кърджали
- По 1 бр. от останалите представени в изследването сектори

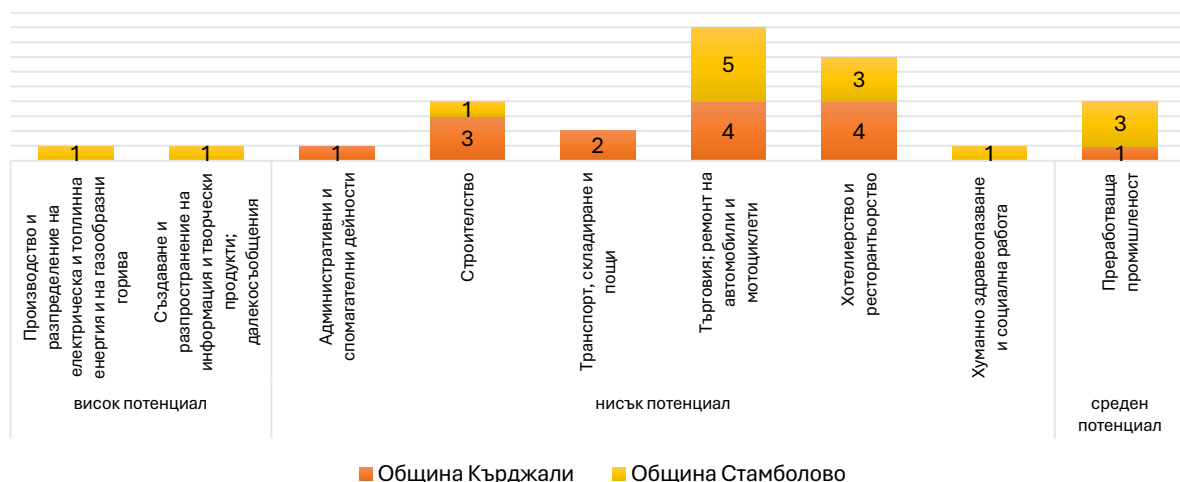
Със **среден потенциал** за клъстеризация и сдружаване:

- 4 микропредприятия от преработващата промишленост (3 от община Стамболово и 1 от община Кърджали)

С **висок потенциал** за клъстеризация и сдружаване:

- 2 микропредприятия: от сектор „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ и „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения“ (интернет доставчик), двете от община Стамболово

Фигура 6 Брой респонденти по сектори и по степен на потенциал за клъстеризация и сдружаване





Само един от анкетираните е представител на средно предприятие (с 50 до 249 заети) - от строителния сектор на община Стамболово, останалите са микропредприятия:

Фигура 7 Категория предприятия по общини

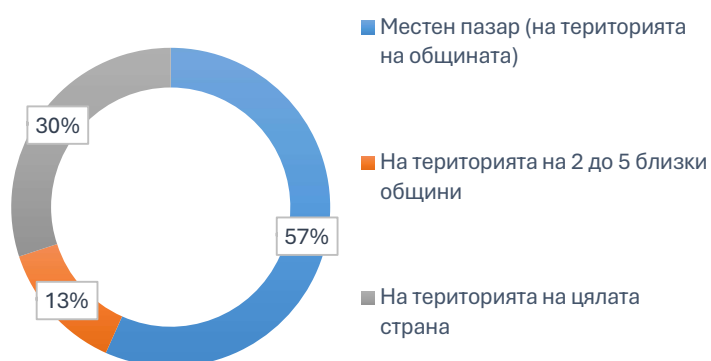


Двата сектора с висок потенциал за клъстеризация и сдружаване са представени от микропредприятие в сектор „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ и интернет доставчик, част от посочилите, че не представляват предприятие. Предприятията от преработващата промишленост, която е със среден потенциал за клъстеризация и сдружаване са микропредприятия.

Фигура 8 Категории предприятия по степен на потенциал за клъстеризация и сдружаване



Фигура 9 Дял на предприятията според пазара, на който оперират



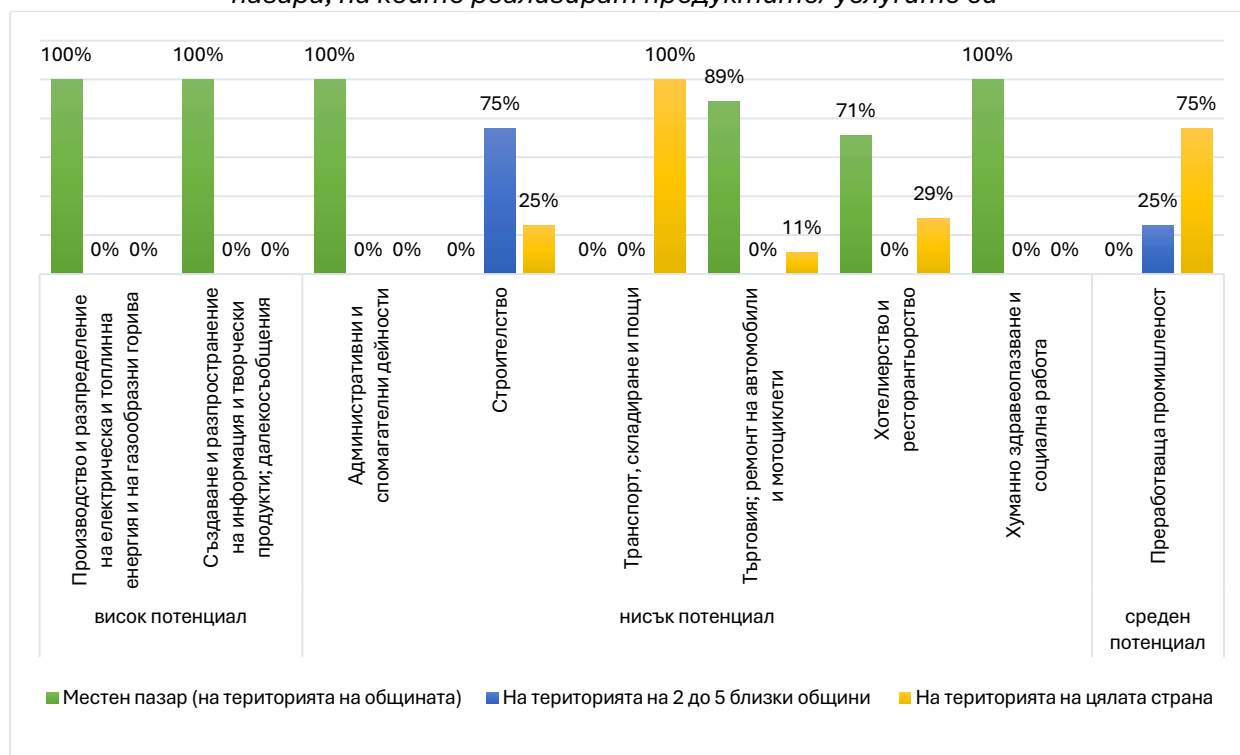
Преобладаващата част реализират продуктите/услугите на организацията на местния пазар (на територията на общината) – 57 %. На територия на цялата страна оперират 30 % и едва 13 % оперират и в 2 до 5 съседни общини.



Пазарната реализация е важен показател за развитие на сектори като преработваща промишленост, строителство, транспорт и др., предвид характера на продуктите и услугите в тези сектори. Резултатите от изследването показват:

- Предприятията от двата представени сектора с висок потенциал за клъстеризация (Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива и Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения) оперират само на местния пазар;
- При преработващата промишленост, която е сектор със среден потенциал за клъстеризация, 75 % реализират продукцията си на територията на цялата страна, останалите 25 % - на територията на 2 до 5 съседни общини;

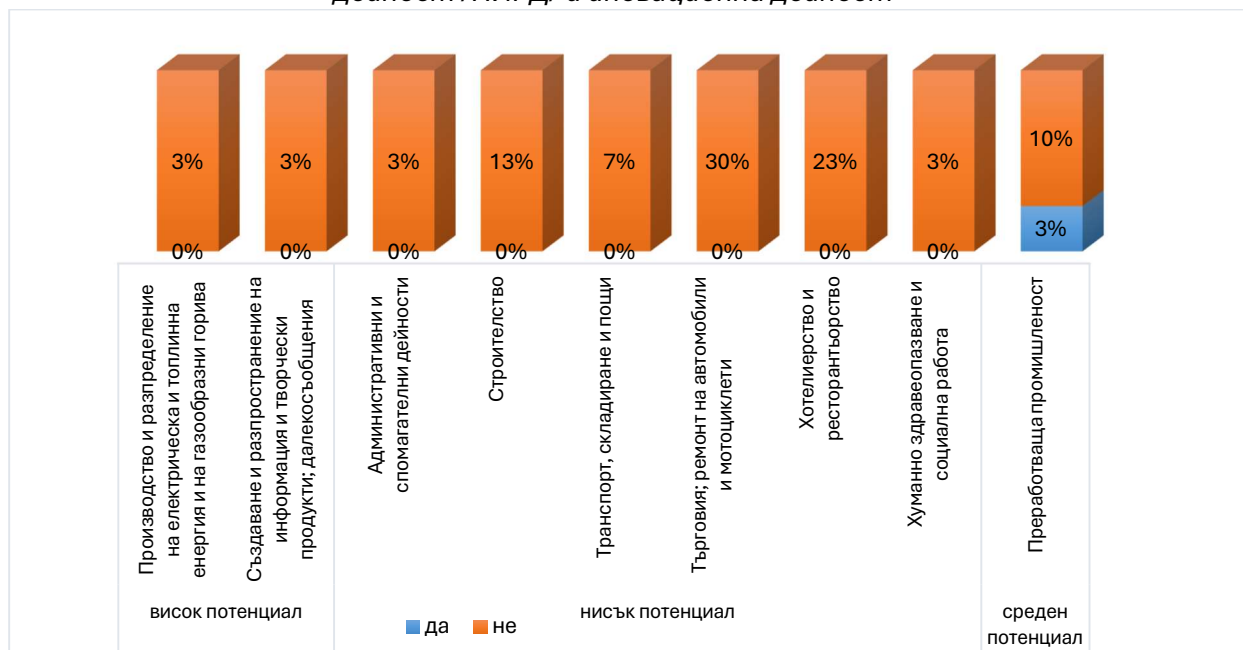
Фигура 10 Дял на представителите на различните сектори от общия им брой според пазара, на които реализират продуктите/услугите си



Проучването изследва предпоставки, които биха оказали влияние на организациите върху вземането на решение за развитие на бизнеса чрез клъстеризация и сдружаване с други субекти. Такива обикновено са развитието на НИРД в производството, стремежът към внедряване на иновации, използването на съвременен технологично оборудване, както и не маловажното добро финансово състояние и др. Всеки от респондентите отбелязва верните за организацията, която представлява твърдения, като резултатите са представени в следващите графики:



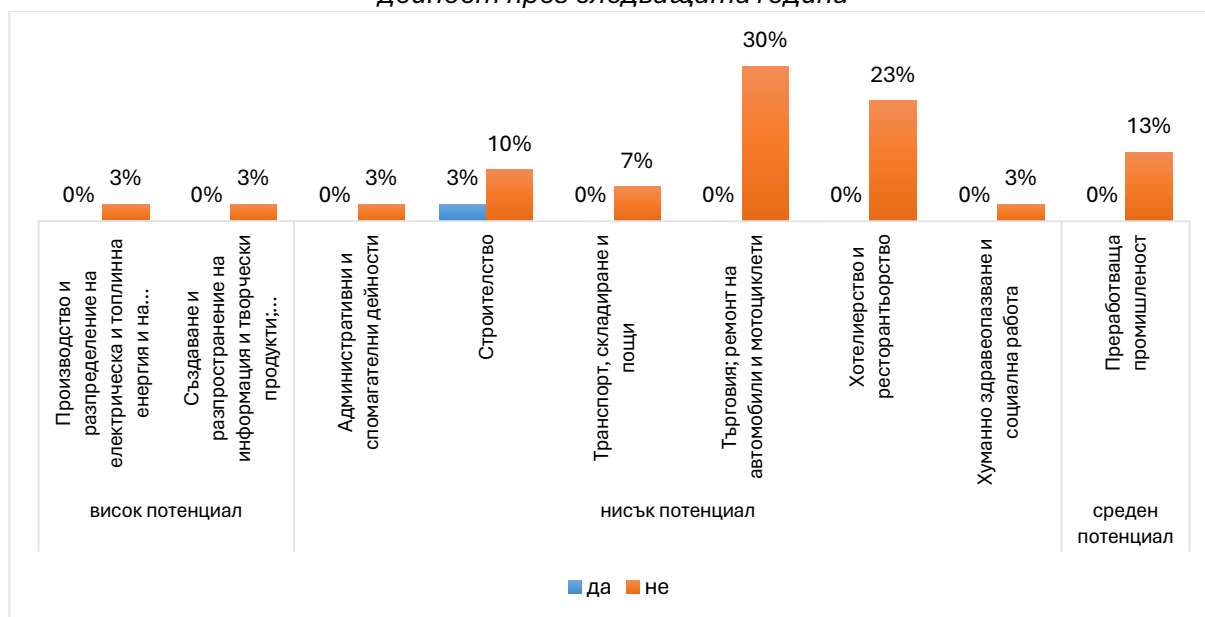
Фигура 11 Дял на респондентите, развиващи научно-изследователска и развойна дейност /НИРД/ и иновационна дейност



Само една от организациите развива научно-изследователска и развойна дейност /НИРД/ и иновационна дейност. Организацията е от преработващата промишленост, със среден потенциал за сдружаване и клъстеризация и към момента се развива на сравнително малък пазар - територията на 2 до 5 съседни общини.

Нагласите на респондентите са изследвани и по отношение планираното развитие на НИРД и иновационна дейност:

Фигура 12 Дял на респондентите, планиращи да развият НИРД и иновационна дейност през следващата година

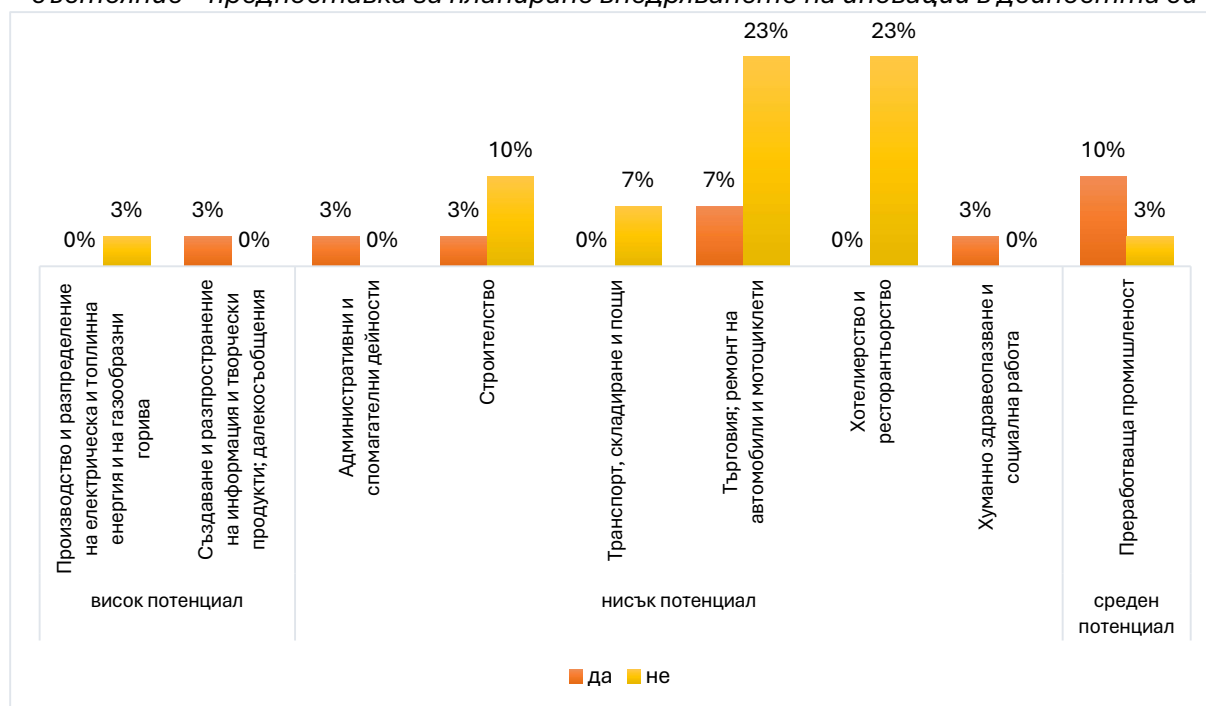




Един респондент – от строителния сектор планира развитието на НИРД и иновационна дейност през следващата година. В нито един от другите сектори не се наблюдават намерения за развитие на НИРД, което не дава добри прогнози за навлизане на процеса на клъстеризация и сдружаване на територията на МИГ, предвид че НИРД и иновационната дейност са водещи фактори за това.

Фактор, който оказва влияние върху мениджмънта на организациите за планиране развитието на НИРД и иновационна дейност е финансовото състояние на организацията. При липса на финансови средства, организациите ограничават значително своето развитие, особено в области, които не са добре познати за тях, каквато е НИРД. Прави впечатление, че 30 % от организациите са в добро финансово състояние, позволяващо развитие на НИРД и иновационна дейност, но едва 6 % (3% от строителния и 3% - преработваща промишленост) планират да развият или развият към момента НИРД. Това показва, че въпреки финансовата възможност, по-голямата част от организациите на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ не биха предприели дейности, които значително увеличават възможностите за клъстеризация и сдружаване като развитие на НИРД и иновационни дейности. Резултатите от анкетното проучване по отношение на финансовото състояние като предпоставката за клъстеризация и сдружаване са представени на следващата фигура:

Фигура 13 Дял на респондентите, представители на организации в добро финансово състояние – предпоставка за планиране внедряването на иновации в дейността си



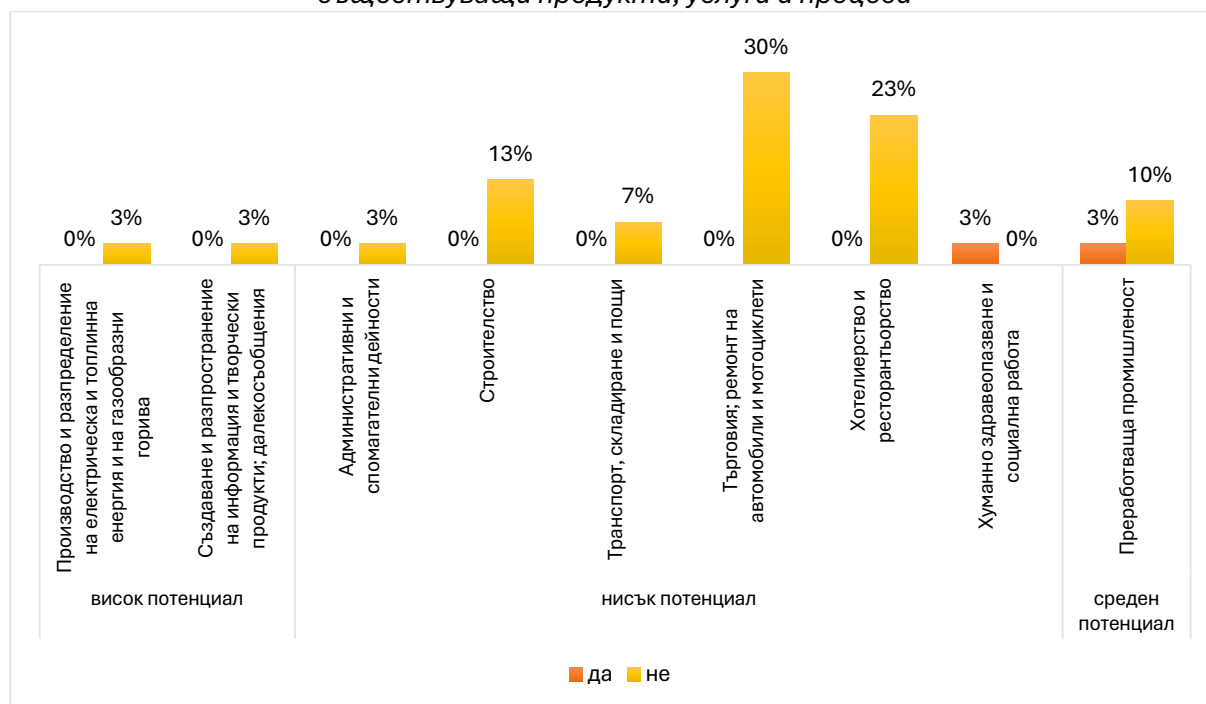
3 от 4-те предприятия, представители на преработващата промишленост или 10 % от всички респонденти са в добро финансово състояние, позволяващо



планирането на внедряване на иновационна дейност, но въпреки това, само 1 от тях развива НИРД, останалите не, а и не планират подобни дейности през следващата година. В един от секторите с най-висок потенциал за клъстеризация и сдружаване „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти“, въпреки наличието на добро финансово състояние, няма намерения за внедряване на иновации в дейността.

Използването на разработки на научни сътрудници, институти и университети за създаването на нови или подобряването на съществуващи продукти, услуги и процеси също е предпоставка за положителни нагласи към клъстеризация и сдружаване:

Фигура 14 Дял на респондентите, използващи разработки на научни сътрудници, институти и университети за създаването на нови или подобряването на съществуващи продукти, услуги и процеси



Отново 1 представител от преработващата промишленост се откроява с положителен отговор в това отношение при анализа на резултатите, както и 1 представител на сектор „Хуманно здравеопазване и социална работа“. Останалите респонденти, представляващи 94 % не използват разработки на научни сътрудници, институти и университети за създаването на нови или подобряването на съществуващи продукти, услуги и процеси. Сред по-важните характерни черти на организациите, използващи разработки на научни сътрудници, институти и университети за създаването на нови или подобряването на съществуващи продукти, услуги и процеси са: висока иновационна култура и склонност към инвестиции в НИРД и достъп до финансиране - могат да се възползват от грантове,

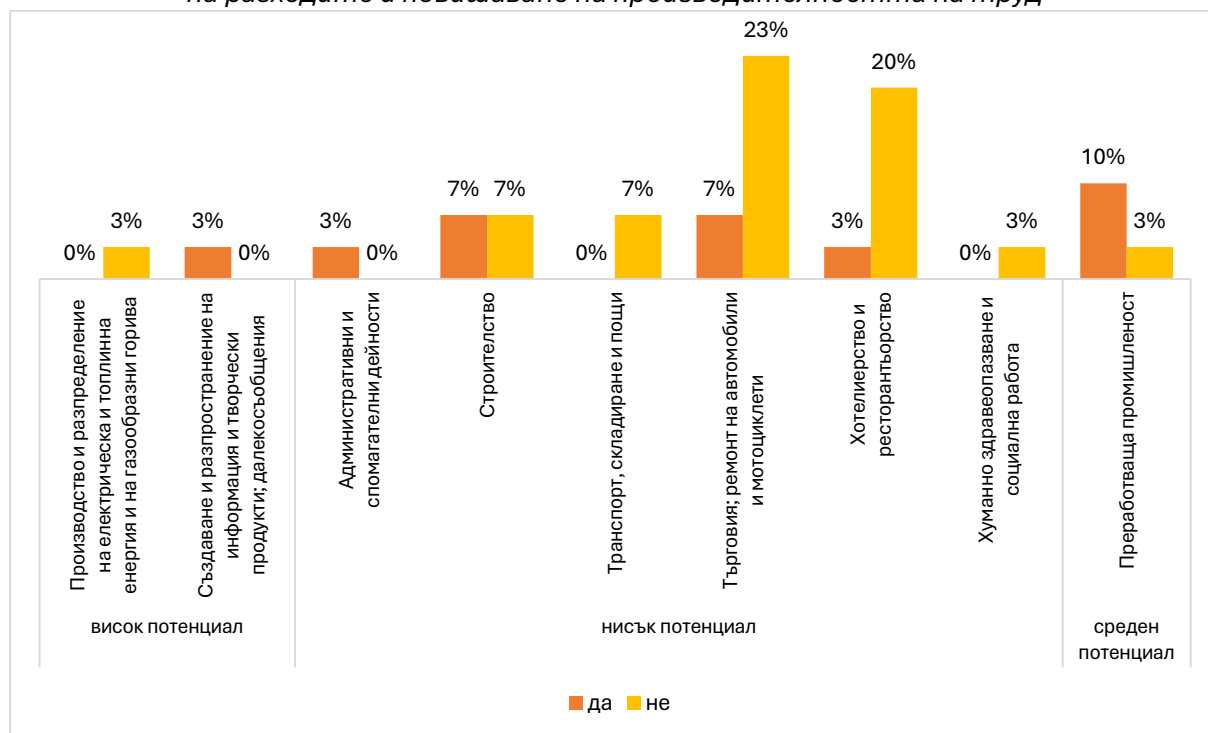


субсидии и други форми на финансиране, които са предназначени за съвместни изследователски проекти между индустрията и академичните среди.

Нито един от респондентите не е в процес е на създаване на сътрудничество с научни сътрудници, институти и университети за създаването на нови или подобряването на съществуващи продукти, услуги и процеси.

33 % от всички респонденти споделят, че в организацията, която представляват през последните 3 години е направена реорганизация и/или автоматизация на работни процеси с цел намаляване на разходите и повишаване на производителността на труд. Делът на тези организации по сектори и потенциал за клъстеризация и сдружаване е представен в следващата фигура:

Фигура 15 Дял на организациите от изследването, в които през последните 3 години е направена реорганизация и/или автоматизация на работни процеси с цел намаляване на разходите и повишаване на производителността на труд



Напълно логично, най-високият процент (10 %) е от сектор преработваща промишленост, предвид че организациите в този сектор често автоматизират производствените линии чрез различни автоматизирани системи, за да увеличат ефективността и да намалят нуждата от ръчен труд.

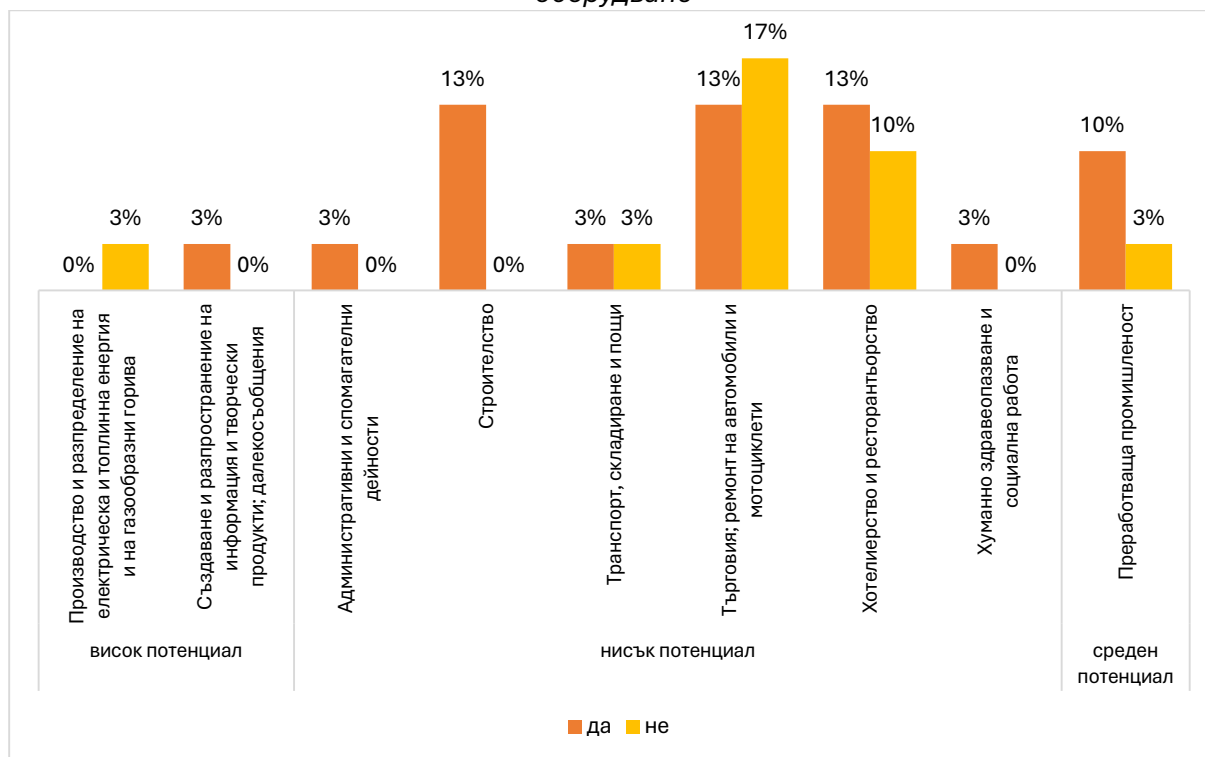
Организациите, разполагащи със съвременен технологично оборудване имат съществени предимства, които също предполагат по-висок потенциал за клъстеризация и сдружаване, като:



- Висока производителност и ефективност - съвременното оборудване позволява по-бързо и точно изпълнение на задачи, намалявайки времето за производство и увеличавайки капацитета на продукцията.
- Качество и прецизност - новите технологии често предлагат по-високо ниво на прецизност и качество в сравнение с по-старите технологии. Това води до намаляване на дефектите и подобряване на крайния продукт.
- Автоматизацията на рутинни и повторяеми задачи намалява нуждата от ръчен труд и минимизира човешките грешки, което повишава ефективността и намалява разходите.
- Могат по-лесно да се адаптират към промените на пазара и да отговорят на новите изисквания на клиентите, като предлагат по-иновативни и висококачествени продукти и услуги.

В тази връзка, положителен факт при изследваните организации на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ е че по-голямата част или 63 % от тях разполагат със съвременно технологично оборудване:

Фигура 16 Дял на респондентите, разполагащи със съвременно технологично оборудване



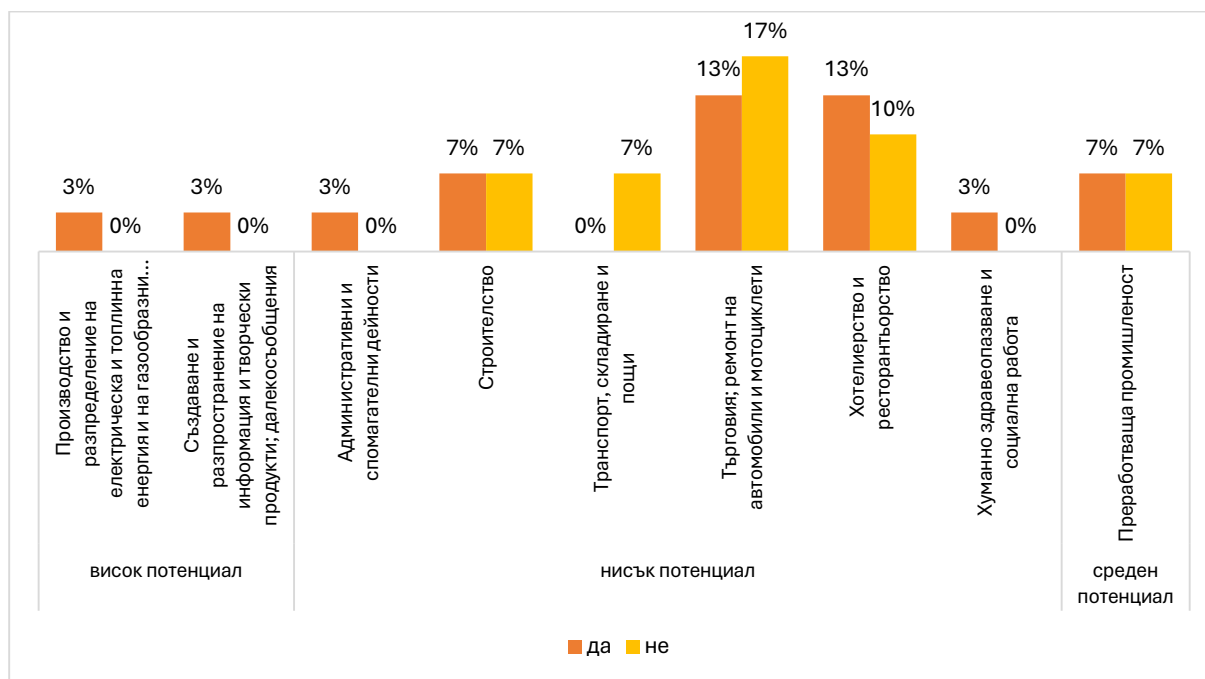
Всички организации, включени в изследването от строителния сектор разполагат със съвременно технологично оборудване. Положителен е фактът, че основната част от респондентите от преработващата промишленост също използват



съвременно технологично оборудване (3 от общо 4 респондента), предвид високият им потенциал за клъстеризация.

Важен фактор в областта на настоящото изследване са нагласите на управленския екип на организациите. Когато той търси възможности за навлизането на нови пазари и нови маркетингови инструменти, има голяма вероятност това да доведе до положително решение за сдружаване на бизнеса.

Фигура 17 Дял на респондентите, отбелязали, че управленският екип търси възможности за навлизането на нови пазари и нови маркетингови инструменти



Нито един от представителите на организации от сектори с висок потенциал за сдружаване и клъстеризация не търси възможности за навлизането на нови пазари и нови маркетингови инструменти. Това прави малко вероятно бъдещи техни стъпки към клъстеризация и сдружаване. От друга страна, положителен е фактът, че половината от организациите от преработващата промишленост търсят възможности за навлизането на нови пазари и нови маркетингови инструменти.

В обобщение на изследваните характеристики на организациите, включени в проучването е направен анализ на отбелязалите положителен отговор за всяка от предварително описаните характеристики, представляващи в една или друга степен предпоставка за клъстеризация и сдружаване на бизнеса. Резултатите са обобщени според степента на потенциала за клъстеризация и сдружаване на организациите и показват още, че нито една от тях не е в процес е на създаване на сътрудничество с научни сътрудници, институти и университети за създаването на нови или подобряването на съществуващи продукти, услуги и процеси.



Таблица 7 Брой на респондентите, според степента на потенциала за клъстеризация и сдружаване организациите, които представляват, по отношение на характеристиките, представляващи предпоставка за този процес

Характеристики на организациите	Организации с/ със:		
	висок потенциал	среден потенциал	нисък потенциал
Развива научно-изследователска и развойна дейност /НИРД/ и иновационна дейност	0	1	0
Планира да развива НИРД и иновационна дейност през следващата година	0	0	1
Добро финансово състояние, позволяващо планиране на внедряване на иновации в дейността	1	3	5
Използва разработки на научни сътрудници, институти и университети за създаването на нови или подобряването на съществуващи продукти, услуги и процеси	0	1	1
В процес е на създаване на сътрудничество с научни сътрудници, институти и университети за създаването на нови или подобряването на съществуващи продукти, услуги и процеси	0	0	0
През последните 3 години се направи реорганизация и/или автоматизация на работни процеси с цел намаляване на разходите и повишаване на производителността на труд	1	3	15
Разполага със съвременно технологично оборудване	1	3	15
Управленският екип търси възможности за навлизането на нови пазари и нови маркетингови инструменти	2	2	12

Фигура 18 Изследвани характеристики на организациите, представляващи предпоставка за бъдещо сдружаване и клъстеризация (дял на далите положителен отговор по всяка от характеристиките)





2. СТЕПЕН НА ИНФОРМИРАНост И ИНТЕРЕС НА БИЗНЕСА КЪМ КЛЪСТЕРИЗАЦИЯ И СДРУЖАВАНЕ

Социологическото проучване включва изследване на степен на информираност на респондентите относно:

- същността на клъстерите/ обединенията;
- възможностите за клъстеризация и сдружаване;
- предимствата, които генерират за партньорите в клъстерите/ обединенията;
- ползите от клъстеризацията и сдружаването.

Информираността за клъстеризацията и сдружаването е индикатор за напредничаво мислене и ефективно управление на организацията. Тази информираност показва няколко важни аспекта за организацията:

- Има стратегическа визия - дългосрочна визия и разбиране за ползите от съвместна работа с други компании или институции. Това включва споделяне на ресурси, технологии и ноу-хау.
- Клъстеризацията често е свързана с иновации и развитие на нови продукти и услуги. Информираниостта за тези процеси показва, че организацията е ориентирана към растеж и напредък.
- Гъвкавост и адаптивност - организацията може да се адаптира към променящата се пазарна среда и да създава нови партньорства за постигане на общи цели.
- Организацията, които разбират и използват клъстеризацията, често са по-конкурентоспособни. Те могат да се възползват от икономии от мащаба, съвместни маркетингови усилия и по-добра достъпност до пазари.
- Наличието на информираност за клъстеризацията показва, че ръководството на организацията е проактивно и способно да идентифицира и използва възможностите за стратегически партньорства.

Интересът на бизнеса към клъстеризацията и сдружаването произтича от множество потенциални ползи и конкурентни предимства, които тези подходи могат да осигурят. Затова е важна и самата информираност за процеса на клъстеризация. Интересът на бизнеса към клъстеризацията и сдружаването може да бъде мотивиран от стремежа към по-добра ефективност, по-ниски разходи, по-висока иновация и по-добро позициониране на пазара. Тези форми на сътрудничество позволяват на компанията да се възползват от синергии, да обменят знания и ресурси, и да се адаптират по-добре към динамичните промени в икономическата среда.

В анкетата са дадени няколко различни форми на обединение на бизнеса. Степента на информираност на респондентите по отношение на всяка от тях е представена на следващата графика:



Фигура 19 Степен на информираност за различните форми на обединение на бизнеса



Организациите на производителите или кооперативи е най-познатата форма на обединение на бизнеса в изследването на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“, с 22 % степен на информираност (70 % от респондентите), което е напълно логично, предвид икономическия профил на територията, а именно преобладаващото селско стопанство в общия икономически комплекс – растениевъдство и животновъдство. В тези сектори, в страната има значителен, макар и по-далечен във времето опит. Следваща позната за респондентите форма на обединение на бизнеса са обединенията или сдруженията на фирми, които могат да включват предприятия от различни области (20 %). Прави впечатление, че „клъстер“ е най-непозната за респондентите форма на обединение на бизнеса - едва 10 % е степента на информираност за нея или едва 33 % от респондентите познават формата „клъстер“.

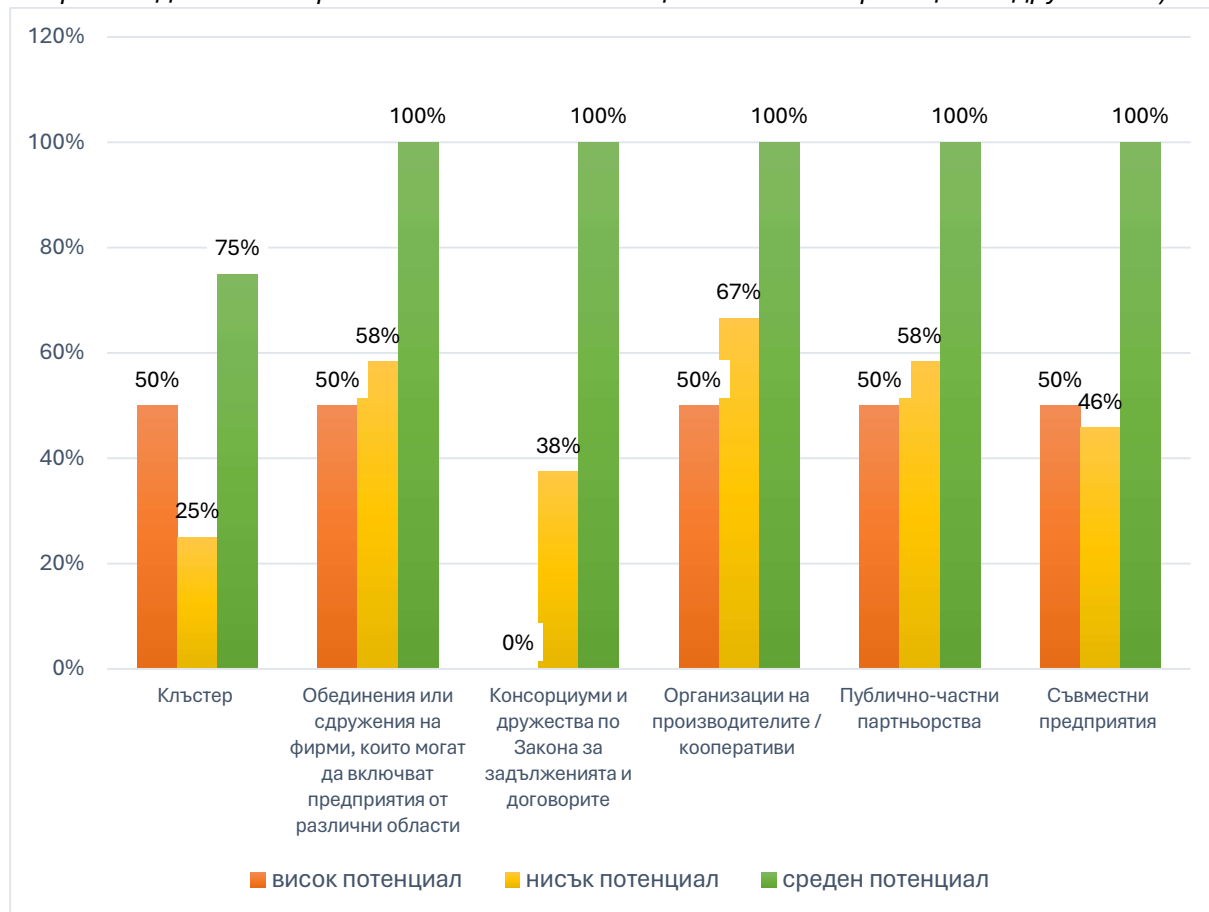
Фигура 20 Дял на информираните респонденти за различните форми на обединение на бизнеса





Информираността за различните форми на обединение на бизнеса е изследвана и по отношение на степента на потенциала за клъстеризация и сдружаване:

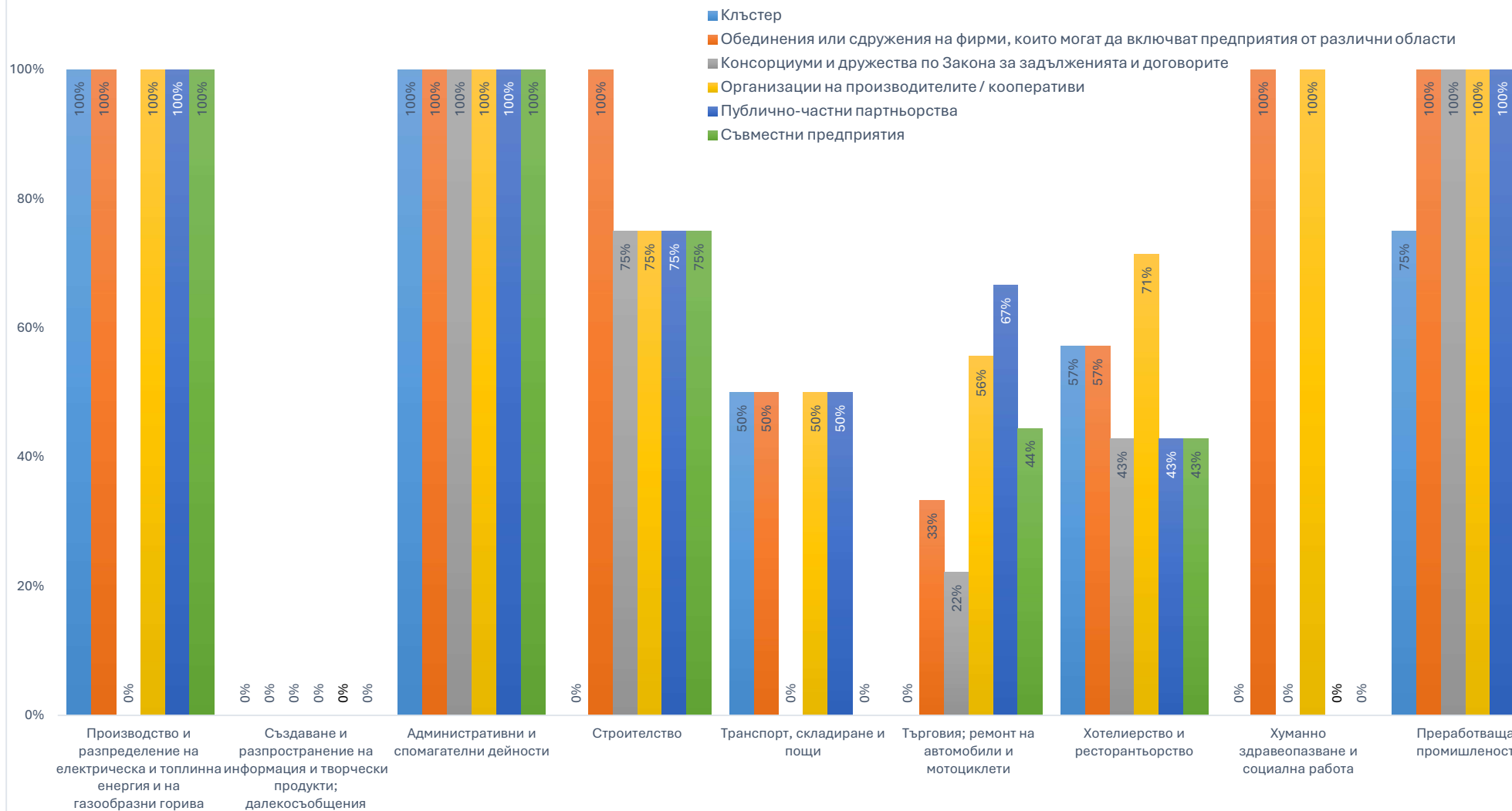
Фигура 21 Информираност за формите на обединение на бизнеса (дял от общия брой респонденти по трите степени на потенциал за клъстеризация и сдружаване)



Всички представители на секторите със среден потенциал за клъстеризация и сдружаване са чували за изброените форми на обединение на бизнеса, изключение прави единствено „клъстер“, за който са чували 75 % респондентите с този профил. Респондентите, представляващи секторите с висок потенциал не са запознати единствено с „Консорциуми и дружества по Закона за задълженията и договорите“. Най-малко запознати с различните форми на обединение на бизнеса са представителите от секторите с нисък потенциал за клъстеризация. За тях, най-познатата форма на обединение са организациите на производителите/кооперативи.



Информираност за формите на обединение на бизнеса по сектори (дял от общия брой респонденти по сектори)





Горната фигура обобщава резултатите от отговорите по отношение на информираността за различните форми на обединения на бизнеса. Предвид профилирането на респондентите по сектори на икономическа дейност, могат да се обобщят следните по-важни изводи за:

Сектори висок потенциал

- Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива – **познават всички форми на обединения на бизнеса, с изключение на „Консорциуми и дружества по Закона за задълженията и договорите“**
- Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения - **не познават нито една от изброените форми на обединение на бизнеса**

Сектори с нисък потенциал

- Административни и спомагателни дейности - **познават всички форми на обединения на бизнеса**
- Строителство– **познават всички форми на обединения на бизнеса, с изключение на „Клъстер“**
- Транспорт, складиране и пощи **познават изброените форми на обединения на бизнеса, с изключение на „Консорциуми и дружества по Закона за задълженията и договорите“ и „Съвместни предприятия“**
- Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети – **в най-голяма степен (67 % от респондентите от този сектор) познават публично-частните партньорства и никой от тях не е чувал за „клъстер“.**
- Хотелиерство и ресторантьорство - **в най-голяма степен (71 % от респондентите от този сектор) познават „Организации на производителите /кооперативи“, като са информирани и за „Клъстер“ и „Обединения или сдружения на фирми, които могат да включват предприятия от различни области“ – 57 %**
- Хуманно здравеопазване и социална работа - **чували са само за „Обединения или сдружения на фирми, които могат да включват предприятия от различни области“ и „Организации на производителите / кооперативи“**

Сектор със среден потенциал

- Преработваща промишленост – **познават всички изброени форми на обединения, като в най-ниска степен (75% от респондентите от този сектор) са чували за „Клъстер“.**



Информираността на респондентите е изследвана по-задълбочено, за да се установи и мнението им по отношение на стопанските партньорства/ обединения. С този термин в проучването се обозначава широк диапазон от форми на сдружаване или обединение на бизнеса с други фирми, университети, неправителствени организации, научни звена, публични администрации и др., наричани също клъстерни обединения и бизнес кооперативи. В проучването са изброени някои **твърдения по отношение на стопанските обединения**, като обобщеното мнение на респондентите е представено на следващата фигура:

Фигура 22 Възприемане на твърденията по отношение на стопанските обединения



70 % от респондентите считат, че чрез стопанските обединения регионът се идентифицира с определена продуктова група или индустрия. Между 50 и 57 % смятат, че чрез тях:

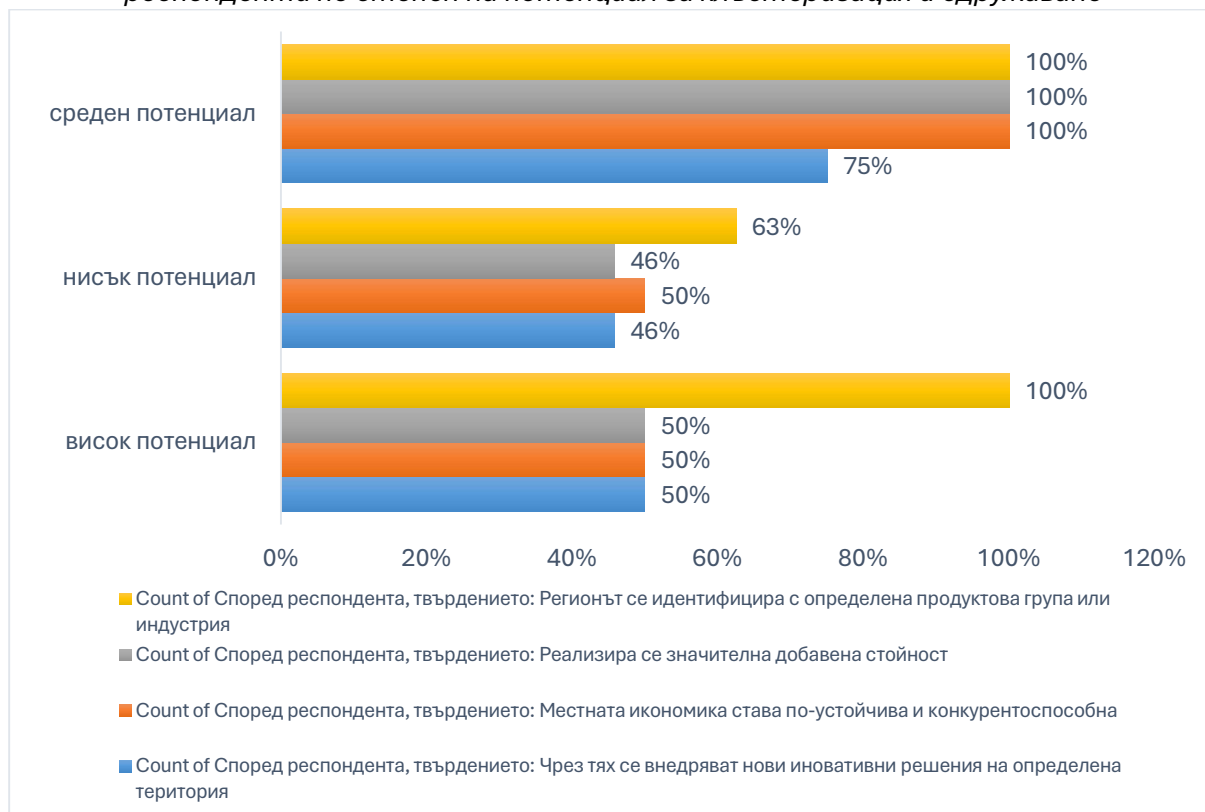
- се внедряват нови иновативни решения на определена територия
- местната икономика става по-устойчива и конкурентоспособна
- реализира се значителна добавена стойност

17 % от респондентите не са чували за клъстери/ обединения / кооперативи.

За всяко от твърденията, сравнително висок процент от респондентите са посочили, че не е вярно. Като в най-висока степен не считат за вярно (33%), че чрез стопанските обединения се внедряват нови иновативни решения на определена територия. 30 % смятат, че чрез стопанските обединения не се реализира значителна добавена стойност.



Фигура 23 Дял на възприемащите като верни твърденията от общия брой респонденти по степен на потенциал за клъстеризация и сдружаване



Организациите с висок потенциал за сдружаване и клъстеризация са категорични, че чрез стопанските обединения регионът се идентифицира с определена продуктова група или индустрия. Възприемащите останалите от изброените твърдения са 50 %.

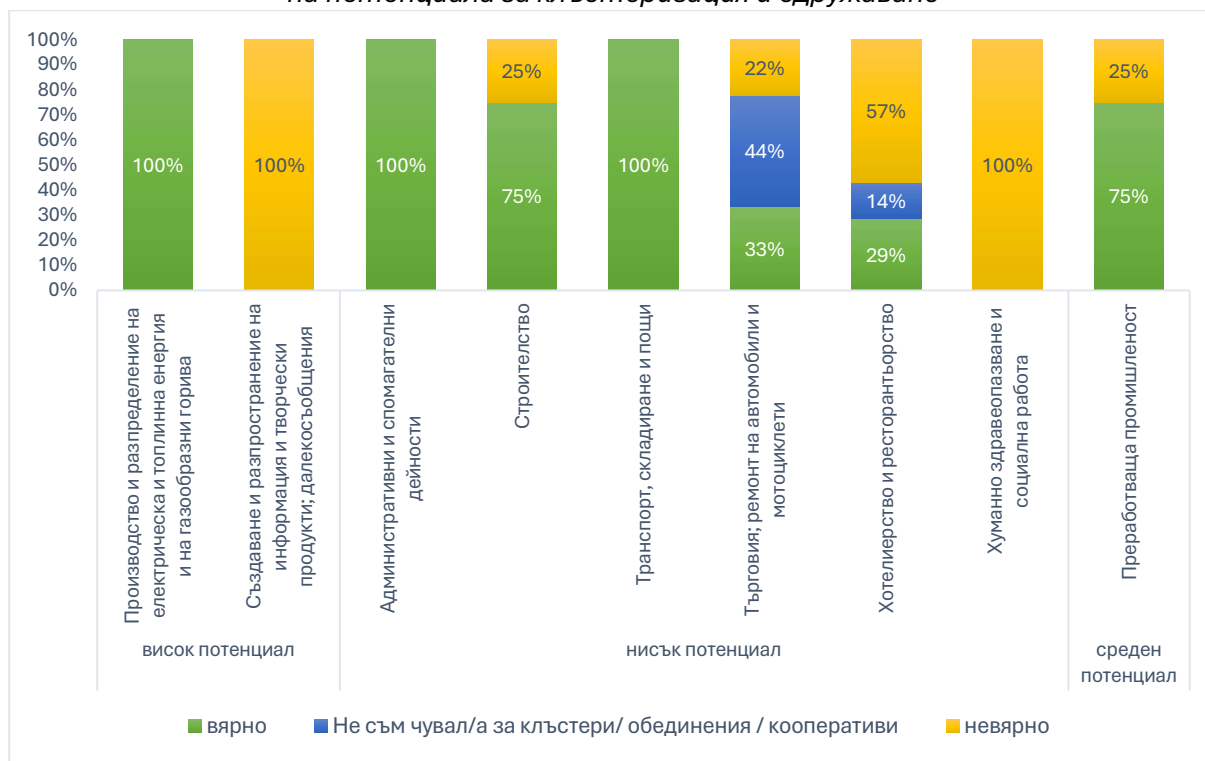
Тези със среден потенциал за сдружаване и клъстеризация възприемат като верни всички от изброените твърдения, като само по отношение на твърдението „Чрез тях се внедряват нови иновативни решения на определена територия“ има колебание, предвид че се възприема като вярно от 75 % от респондентите.

Секторите с нисък потенциал за клъстеризация и сдружаване не възприемат категорично нито едно от твърденията, като в най-висока степен (67 %) считат, че чрез стопанските обединения регионът се идентифицира с определена продуктова група или индустрия. За 50 % от тях, местната икономика става по-устойчива и конкурентоспособна. 46 % са на мнение, че чрез стопанските обединения се реализира значителна добавена стойност и се внедряват нови иновативни решения на определена територия.

Резултатите от тези изследвани аспекти на информираността по профил на респондента са представени на следващата фигура:



Фигура 24 Мнение по отношение на твърдението „Чрез стопанските обединения се внедряват нови иновативни решения на определена територия“ по сектори и степен на потенциала за клъстеризация и сдружаване



Респондентите, **които напълно споделят мнението**, че чрез стопанските обединения се внедряват нови иновативни решения на определена територия са от секторите:

- Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия
- Административни и спомагателни дейности
- Транспорт, складиране и пощи.

Тези, които са категорични, **че твърдението не е вярно** са от секторите:

- Създаване и разпространение на информация и творчески продукти
- Хуманно здравеопазване и социална работа.

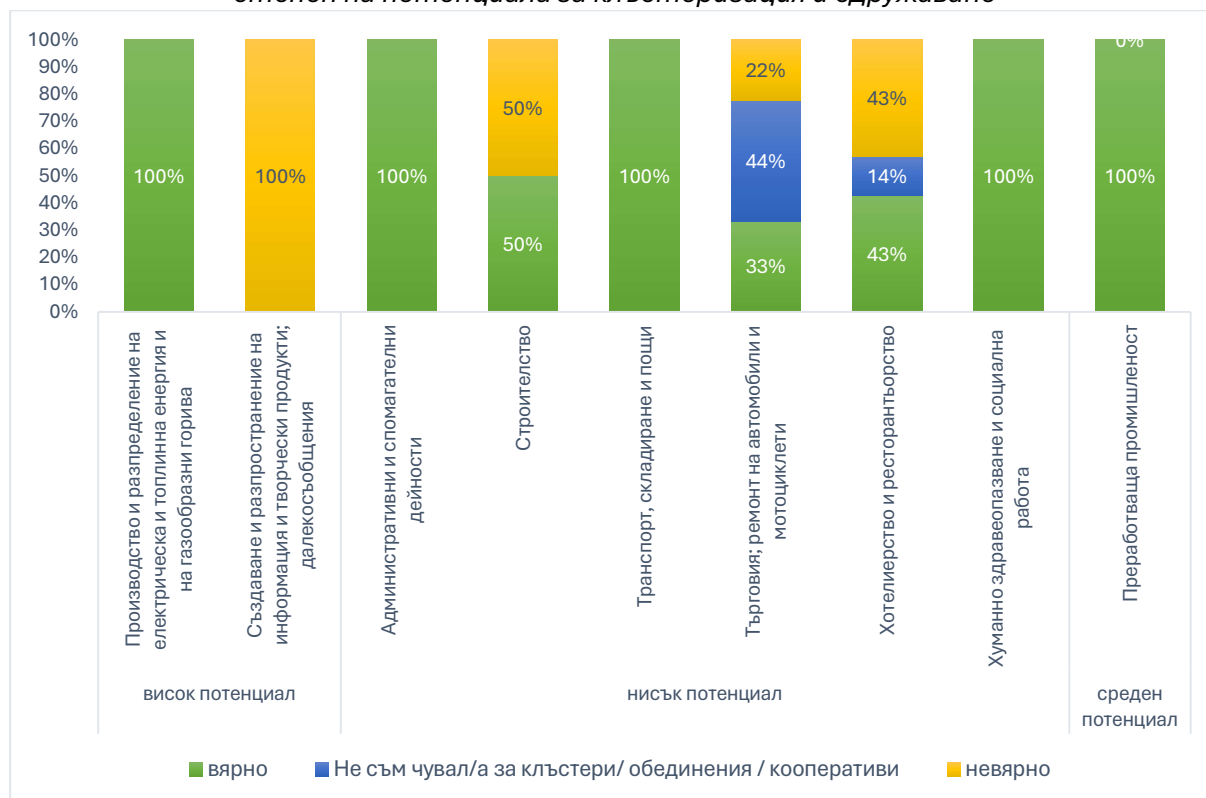
75 % от респондентите от строителния сектор и преработващата промишленост възприемат твърдението като вярно. Основната част от респондентите от сектор „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ (44 %) не са чували за клъстери/ обединения/ кооперативи. При респондентите от сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“, преобладава мнението, че твърдението не е вярно - 57 % от тях.

Чрез стопанските обединения, местната икономика става по-устойчива и конкурентоспособна. На това мнение са по-голямата част от респондентите – 57 % от всички сектори. Изключение правят сектор „Създаване и разпространение на



информация и творчески продукти“, където мнението е точно обратното, половината от представителите на строителният сектор и хотелиерство и ресторантьорство считат твърдението за грешно. Данните са представени на следващата фигура:

Фигура 25 Мнение по отношение на твърдението „Чрез стопанските обединения местната икономика става по-устойчива и конкурентоспособна“ по сектори и степен на потенциала за клъстеризация и сдружаване

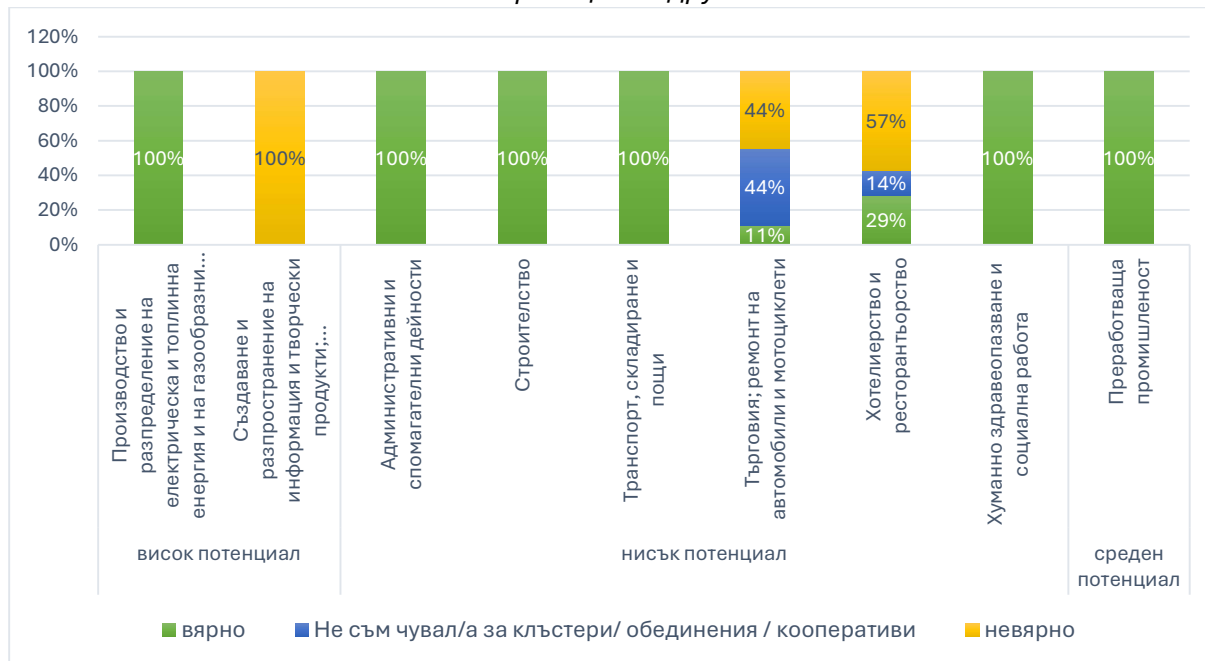


53 % от респондентите са на мнение, че чрез стопанските обединения се реализира значителна добавена стойност. Като напълно категорични са респондентите от секторите: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива; Административни и спомагателни дейности; Строителство; Транспорт, складиране и пощи; Хуманно здравеопазване и социална работа; Преработваща промишленост. Респондентите, представляващи секторите „Търговия“ и „Хотелиерство и ресторантьорство“ в най-голяма степен не смятат, че чрез стопанските се реализира значителна добавена стойност.

Данните, както и колебанията при тези сектори са представени на следващата фигура:

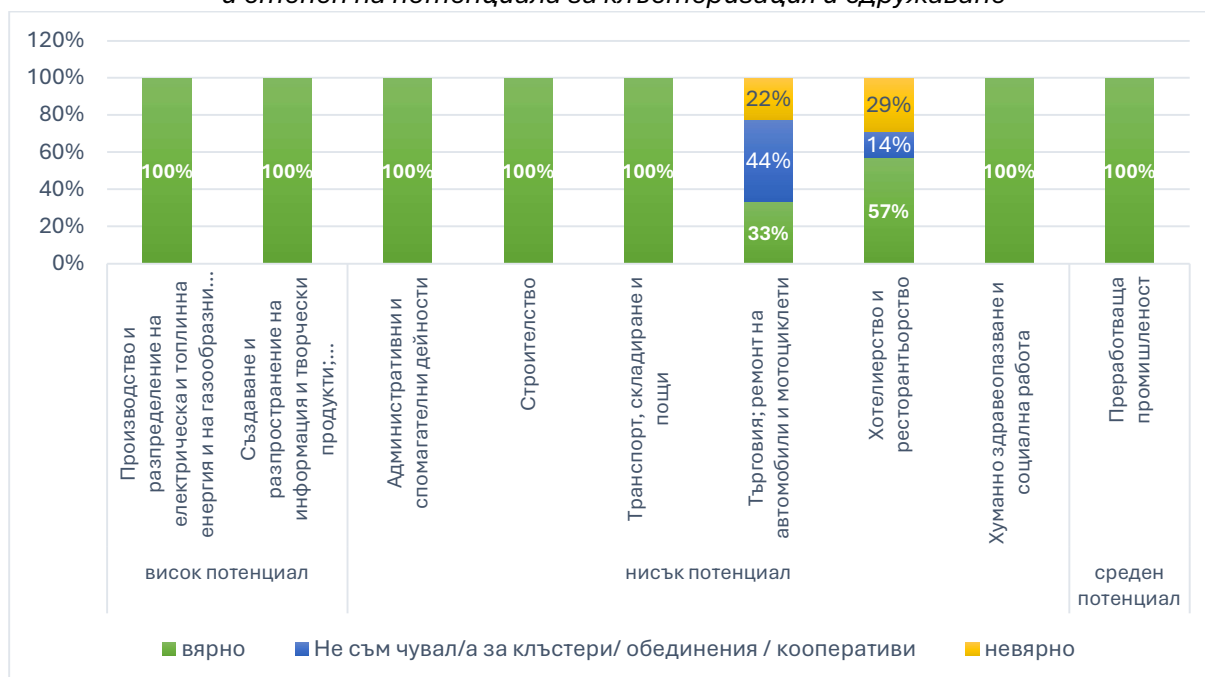


Фигура 26 Мнение по отношение на твърдението „Чрез стопанските се реализира значителна добавена стойност“ по сектори и степен на потенциала за клъстеризация и сдружаване



На следващата фигура е показано почти единодушното мнение на респондентите, че чрез стопанските обединения регионът се идентифицира с определена продуктова група или индустрия. Колебанията са само при респондентите от секторите търговия и хотелиерство и ресторантьорство:

Фигура 27 Мнение по отношение на твърдението „Чрез стопанските обединения регионът се идентифицира с определена продуктова група или индустрия“ по сектори и степен на потенциала за клъстеризация и сдружаване





Информираността на бизнеса за различните форми на стопански обединения не се оценява като много висока. МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ следва да продължи да търси възможности за популяризиране на различните форми на бизнес обединения, като инструмент за повишаване на конкурентоспособността на местната икономика.

Съществена част от изследването на информираността на бизнеса от неземеделските сектори на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ е установяването на тяхното разбиране за предимствата, които генерират стопанските обединения за отделните участници в тях и ползите от клъстеризацията и сдружаването.

Открояват се четири предимства, които според респондентите генерират стопанските обединения за отделните участници в тях:

- Възможност за развиване на местни брандове и марки;**
- Повишаване на конкурентоспособността на фирмите участващи в тях;**
- Възможност за обмяна опит, знания и ноу-хау между участниците;**
- Улесняване навлизането на нови пазари, в т.ч. на пазари в ЕС.**

На следващо място от изследваните предимства респондентите поставят:

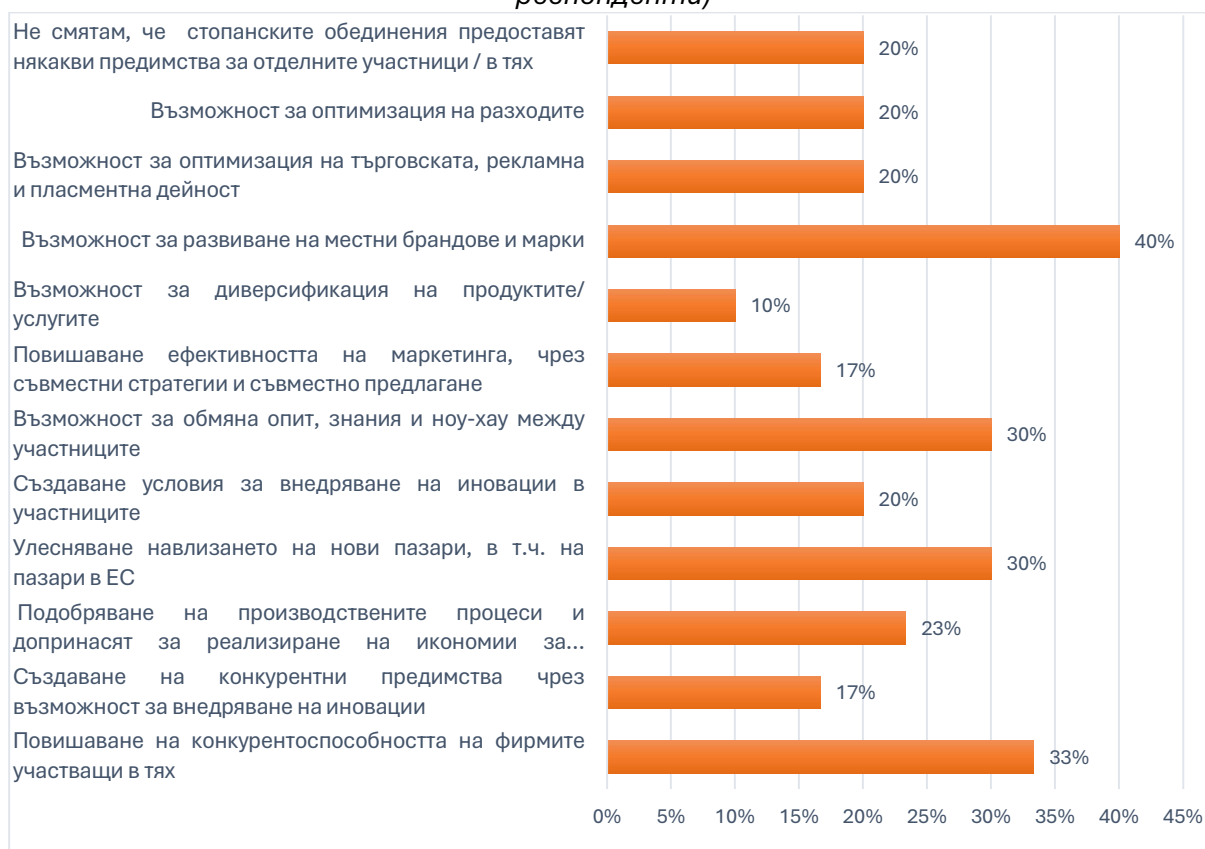
- Подобряване на производствените процеси и допринасят за реализиране на икономии за участниците;
- Възможност за оптимизация на търговската, рекламна и пласментна дейност;
- Възможност за оптимизация на разходите;
- Повишаване ефективността на маркетинга, чрез съвместни стратегии и съвместно предлагане;
- Създаване на конкурентни предимства чрез възможност за внедряване на иновации.

В най-малка степен се оценява като предимство възможността за диверсификация на продуктите/ услугите – едва 10% от респондентите отбелязват това предимство. 20 % от респондентите не смятат, че стопанските обединения предоставят някакви предимства за отделните участници/ в тях.

В следващата графика са представени обобщените резултати по отношение на предимствата, генериращи стопанските обединения за отделните участници в тях:



Фигура 28 Предимства (дял на отбелязалите всяко от предимствата от общия брой респонденти)



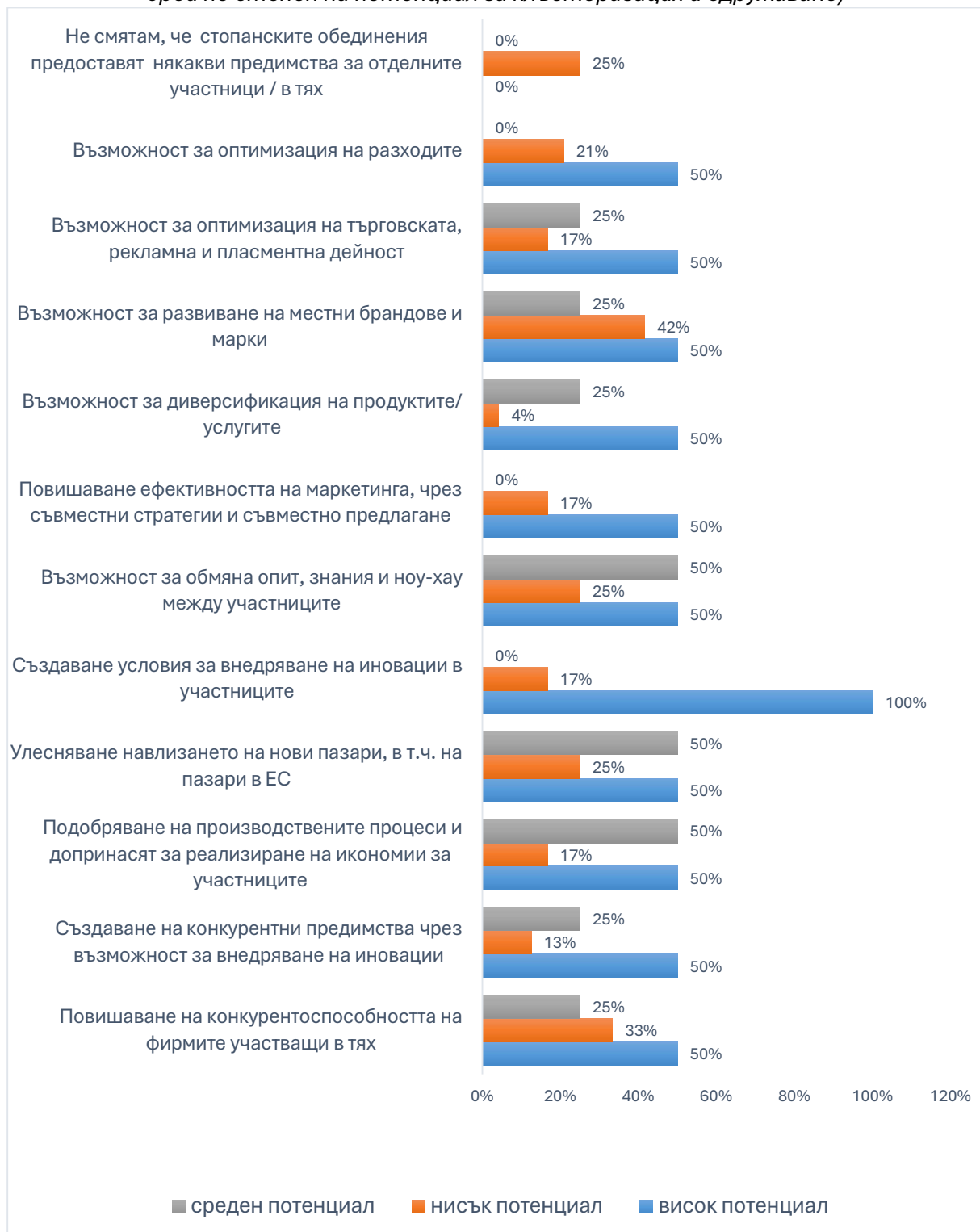
При разглеждане на профила на респондентите, правят впечатление следните по-ясно изразени резултати:

- Респондентите от **секторите с висок потенциал за клъстеризация и сдружаване** са напълно категорични (100 %), че стопанските обединения създават условия за внедряване на иновации за отделните участници в тях. Освен това, 50 % възприемат всички от изброените като предимства.
- Единствено респонденти от секторите с нисък потенциал за клъстеризация и сдружаване (25 % от тях) не смятат, че стопанските обединения предоставят някакви предимства за отделните участници / в тях. При тях с най-висок дял от предимствата са „Възможност за развиване на местни брандове и марки“ – 42 % и повишаването на конкурентоспособността на фирмите участващи в тях - 33 %. Дори в по-ниска степен, този профил респонденти смятат за предимства, генерирани от стопанските обединения за отделните участници в тях (с по 25 %): „Улесняване навлизането на нови пазари, в т.ч. на пазари в ЕС“ и „Възможност за обмяна опит, знания и ноу-хау между участниците“

Данните са представени на следващите фигури:



Фигура 29 Предимства (дял на отбелязалите всяко от предимствата от общия им брой по степен на потенциал за кълстеризация и сдружаване)





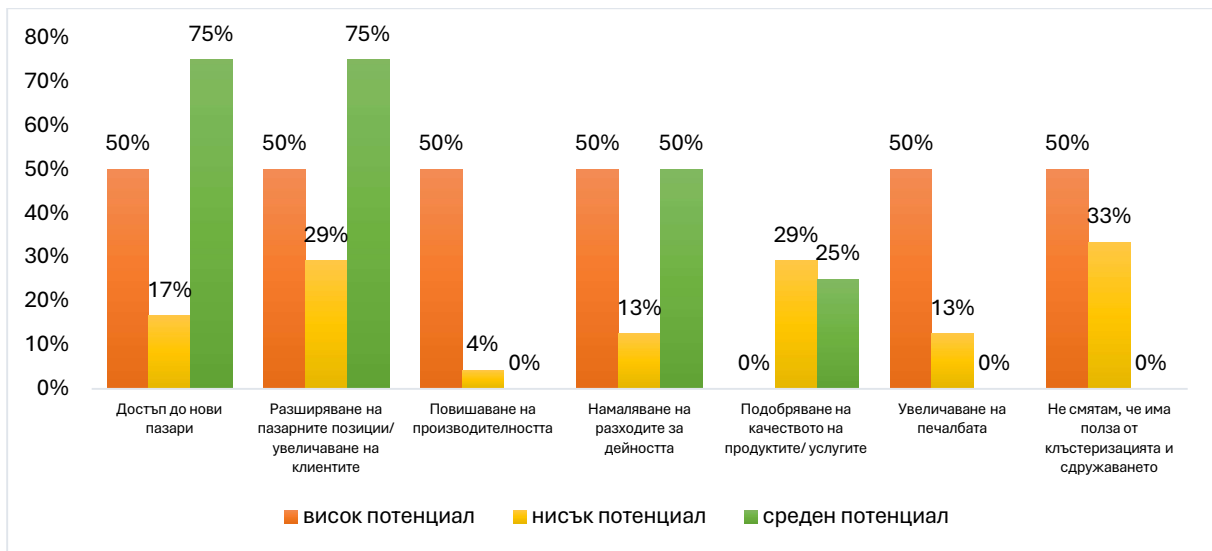
Фигура 30 Предимства (брой отбелязали всяко от предимствата, разделени по степен на потенциал за клъстеризация и сдружаване)





Изследвано е и мнението на респондентите по отношение на ползите от клъстеризацията и сдружаването. Обобщените резултати от проучването са представени на следващите графики:

Фигура 31 Ползи (дял на отбелязалите всяка от ползите от общия им брой по степен на потенциал за клъстеризация и сдружаване)



Фигура 32 Ползи от клъстеризацията и сдружаването



30 % от респондентите (в тях влизат 50 % от секторите с висок потенциал и 33% от секторите с нисък) не смятат, че има полза от клъстеризацията и сдружаването. Мнението на останалите подрежда изброените ползи по следния начин:

- Най-значителната полза е разширяване на пазарните позиции/увеличаване на клиентите (37 %);
- Достъп до нови пазари и подобряване на качеството на продуктите/ услугите – всяка по 27 %;



- Намаляване на разходите за дейността – 20 %;
- Увеличаване на печалбата – 13 %;
- Повишаване на производителността – едва 7 %.

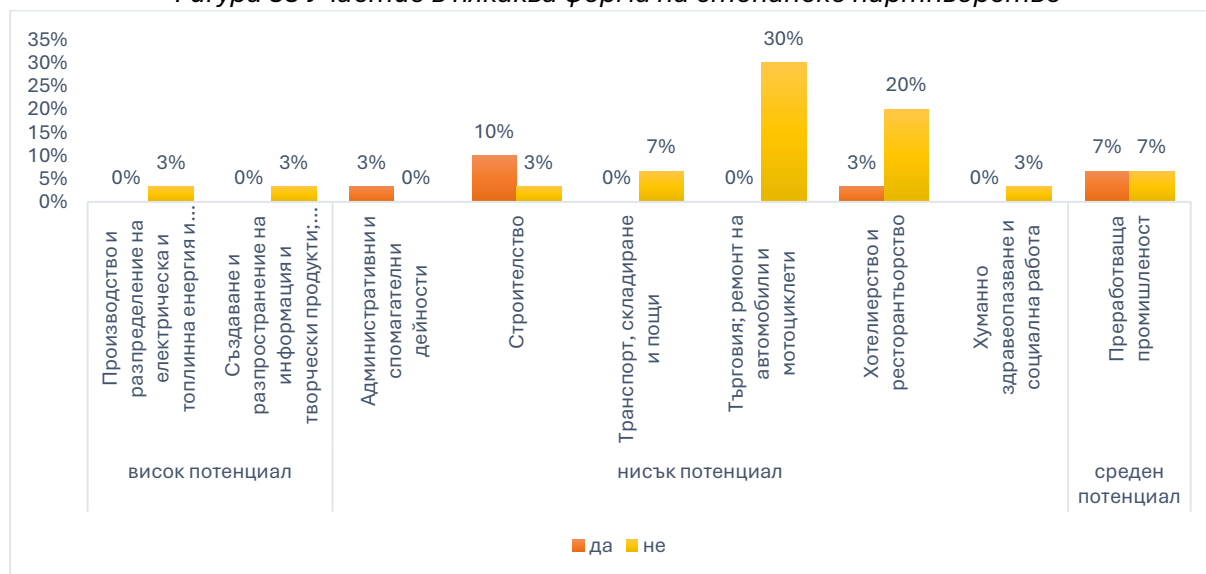
Представителите на секторите с висок потенциал не смятат, че чрез клъстеризацията и сдружаването се подобрява качеството на продуктите/ услугите. Останалите ползи са отбелязани от 50 % от респондентите.

Достъп до нови пазари и разширяване на пазарните позиции/ увеличаване на клиентите са най-значителните ползи за представителите на организации със среден потенциал. Те също смятат, че клъстеризацията и сдружаването води до намаляване на разходите за дейността (50 % от организациите със среден потенциал). Увеличаването на печалбата и повишаването на производителността не са сред отбелязаните от този профил респонденти.

Най-ниско са оценени ползите от представителите на сектори с нисък потенциал. До 29 % от тях възприемат всяка от изброените ползи, което е напълно логично, предвид, че 33 % от тези респонденти не смятат, че има някаква полза от клъстеризацията и сдружаването.

Наличието на опит при респондентите от участие в различни форми на стопанско партньорство несъмнено оказва влияние върху информираността, но и върху мнението им по отношение на ползите от клъстеризацията и сдружаването и предимствата, които генерират стопанските обединения за отделните участници в тях. Общо 23 % от организациите, включени в проучването са участвали някаква форма на стопанско партньорство (например консорциум, сдружение на бизнеса, организация на производители, клъстер и др.):

Фигура 33 Участие в някаква форма на стопанско партньорство





От изследваните сектори, опит в някаква форма на стопанско обединение имат половината от представителите на преработващата промишленост, по-голяма част от строителния сектор, представителят на административните и спомагателни дейности и един от представителите на сектор хотелиерство и ресторантьорство. По-голямата част от респондентите с такъв опит (57 %) споделят, че този опит е изключително добър и са създали успешно партньорство, останалите (43 %) определят опита си като добър, въпреки че не са постигнали значими резултати.

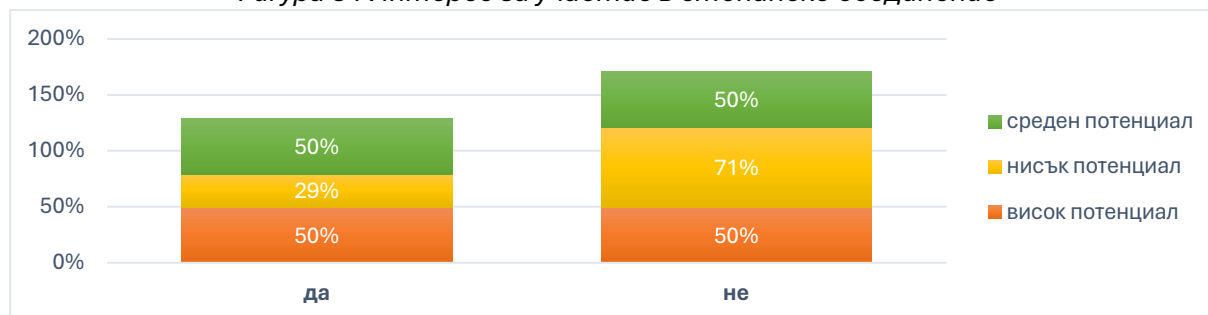
За организациите с опит, предимства, които генерират стопанските обединения за отделните участници в тях включват:

- Възможност за обмяна опит, знания и ноу-хау между участниците (71 % от организациите с опит);
- Възможност за развиване на местни брандове и марки (57 %);
- Подобряване на производствените процеси и допринасят за реализиране на икономии за участниците и Повишаване на конкурентоспособността на фирмите участващи в тях (по 43 %);
- В еднаква степен (29 %): Създаване на конкурентни предимства чрез възможност за внедряване на иновации; Улесняване навлизането на нови пазари, в т.ч. на пазари в ЕС; Възможност за оптимизация на търговската, рекламна и пласментна дейност; Възможност за оптимизация на разходите;
- В най-малка степен тези респонденти смятат, че повишават ефективността на маркетинга, чрез съвместни стратегии и съвместно предлагане;
- Категорично не смятат, че стопанските обединения водят до създаване условия за внедряване на иновации в участниците и създават възможност за диверсификация на продуктите/ услугите.

Организациите с опит са на мнение, че ползите от клъстеризацията и сдружаването включват подобряване на качеството на продуктите/ услугите и разширяване на пазарните позиции/ увеличаване на клиентите.

Интересът на организациите за участие в стопанско обединение е нисък, едва 33 %. По профил на респондентите, интересът е представен на следващата фигура:

Фигура 34 Интерес за участие в стопанско обединение

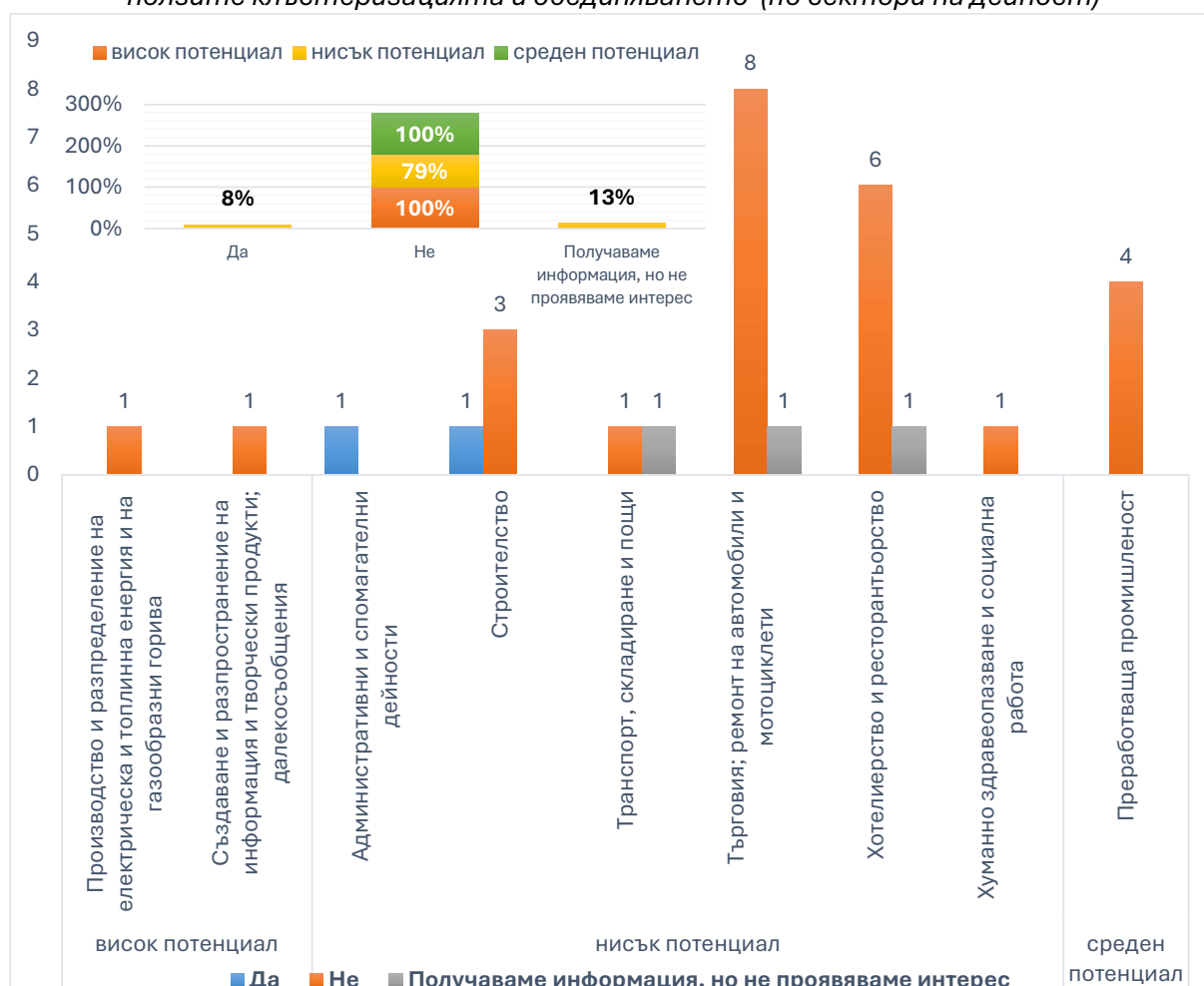




При организациите с висок и среден потенциал за клъстеризация и сдружаване, интерес за участие в стопанско обединение имат половината от представителите на секторите. Организациите с нисък потенциал за клъстеризация и сдружаване по-скоро нямат интерес – 71 % от тях. Останалите 23 % (7 респондента) имат интерес за участие в стопанско обединение. От организациите с предишен опит в някаква форма на стопанско обединение, повече от 70 % имат интерес и към момента в подобно партньорство.

Доколко е достатъчна информацията и подкрепата на местно ниво за процеса и ползите клъстеризацията и обединяването споделят всички от анкетираните:

Фигура 35 Достатъчност на информацията и подкрепата на местно ниво за процеса и ползите клъстеризацията и обединяването (по сектори на дейност)



Едва 21 % от респондентите смятат, че информацията е достатъчна, като 13 % от тях споделят, въпреки това не проявяват интерес. Всички тези респонденти са от сектори с нисък потенциал за клъстеризация и сдружаване. Нито един от представителите на сектори с висок и среден потенциал не смята, че информацията е достатъчна.



Идентифицира се необходимост от повишаване на информираността на бизнеса на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ за ползите от клъстеризацията и сдружаването, както и за предимствата, които генерират стопанските обединения за отделните участници в тях. Това би могло да повлияе положително на нагласите на бизнеса към новите форми на обединение. За подобряване на информираността на бизнеса относно ползите от клъстеризацията и сдружаването, могат да бъдат предприети следните мерки:

- Обучителни семинари и уъркшопи - събития, на които експерти да представят конкретни примери и успешни истории от клъстеризацията и сдружаването.
- Провеждане на кампании чрез медии, социални мрежи и други канали, за да се подчертаят ползите и успехите на фирми, които са се възползвали от клъстеризацията.
- Издаване на подробни доклади и статии, които обясняват процеса и предимствата на клъстеризацията, подкрепени с данни и анализи.
- Създаване на уебсайтове и онлайн платформи, където бизнесите могат да намерят информация, да обменят опит и да се свързват с потенциални партньори.
- Организиране на срещи и конференции, където представителите на бизнеса могат да се запознаят и обсъдят възможностите за сътрудничество.

Тези мерки могат значително да увеличат информираността и да мотивират бизнеса да се възползва от възможностите, които клъстеризацията и сдружаването предлагат. МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ вече прилага някои от изброените мерки, именно с проекта, по който се финансира настоящото проучване и следва да продължава с усилията си, водещи до повишаване конкурентоспособността на местната икономика.

3. ФАКТОРИ, КОИТО ВЪЗПРЕПЯТСТВАТ ПРОЦЕСА НА СДРУЖАВАНЕ И КЛЪСТЕРИЗАЦИЯ

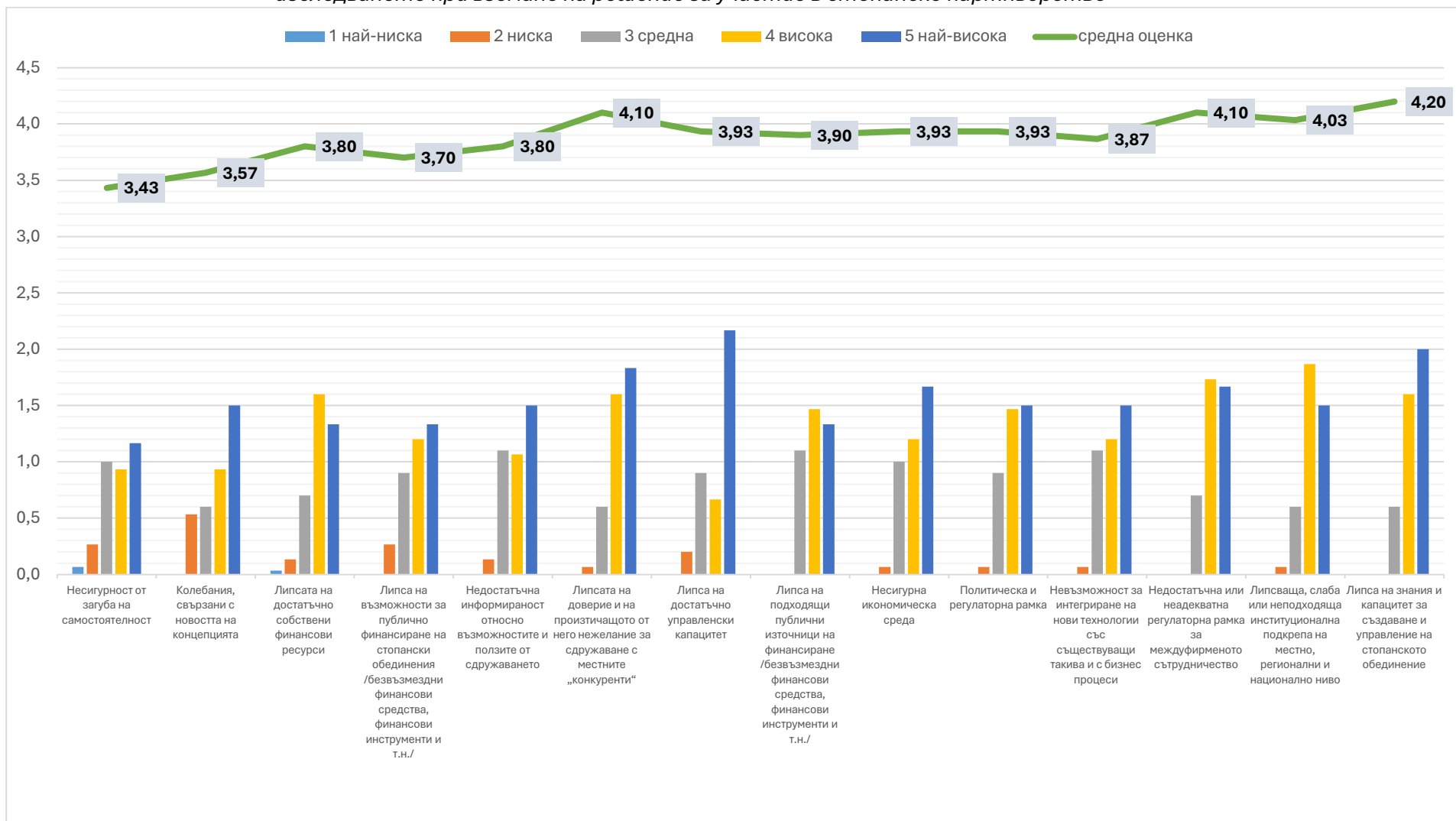
Факторите, които възпрепятстват процеса на сдружаване и клъстеризация са изследвани в следните аспекти, предвид техния произход (представени са в *Таблица 4*):

- ✓ **Ендогенни – вътрешни за компанията/ организацията;**
- ✓ **Екзогенни** - външни за компанията/ организацията фактори, които обясняват определени явления, т.е. не участват в икономическия модел;
- ✓ **Други статистически значими фактори.**

Общата оценка (от 1 до 5, където 1 е най-ниската оценка, а 5 най-високата) на значимостта на факторите, които възпрепятстват процеса на клъстеризацията и сдружаването на територията на МИГ е представена на следващата фигура:



Фигура 36 Обща оценка на факторите, които са или биха възпрепятствали представителите на организациите, включени в изследването при вземане на решение за участие в стопанско партньорство





Трите най-значими лимитиращи фактора пред процесите на клъстеризация и сдружаване на бизнеса на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ са:

- Липса на знания и капацитет за създаване и управление на стопанското обединение (с обща оценка 4,20);**
- Недостатъчна или неадекватна регулаторна рамка за междуфирменото сътрудничество (4,10);**
- Липсата на доверие и на произтичащото от него нежелание за сдружаване с местните „конкуренти“ (4,10).**

На следващо място са **останалите възпрепятстващи фактори, които имат над средната оценка (3,88)** в резултатите от проучването, в т.ч.:

- Липсваща, слаба или неподходяща институционална подкрепа на местно, регионални и национално ниво (4,03);
- Липса на достатъчно управленски капацитет (3,93);
- Несигурна икономическа среда (3,93);
- Политическа и регулаторна рамка (3,93);
- Липса на подходящи публични източници на финансиране /безвъзмездни финансови средства, финансови инструменти и т.н./ (3,90).

Фактори, които **в най-ниска степен възпрепятстват** процеса на клъстеризация и сдружаване на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“:

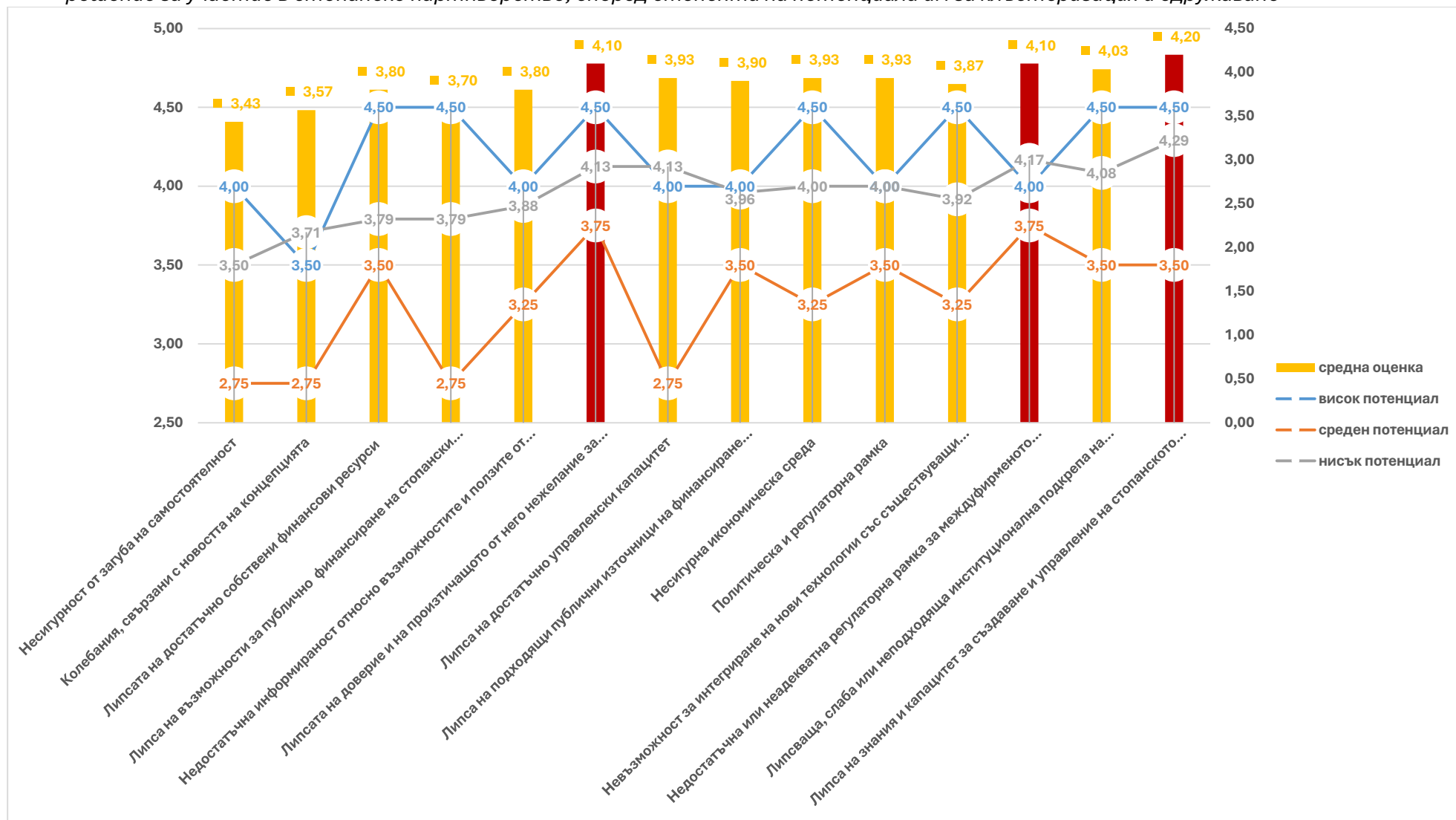
- Несигурност от загуба на самостоятелност;**
- Колебания, свързани с новостта на концепцията.**

Въпреки, че проучването идентифицира недостатъчност на информацията за възможностите и процесите на клъстеризация и сдружаване, това не е сред основните лимитиращи фактори, които биха възпрепятствали организациите при вземане на решение за участие в стопанско партньорство. Недостатъчна информираност относно възможностите и ползите от сдружаването е със средна оценка 3,80, което е малко под средната оценка на всички фактори. Това показва, че **дори да се увеличи информираността на бизнеса, има значително много други фактори, които остават лимитиращи пред организациите и намаляват възможностите за развитие на тези процеси на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“.**

Факторният анализ включва и детайлен преглед на всеки от лимитиращите фактори, според профила на респондентите. В следващата графика са представени резултатите от оценката на факторите, в зависимост от определената степен на потенциал за клъстеризация и сдружаване на организациите, включени в изследването:



Фигура 37 Обща оценка на факторите, които са или биха възпрепятствали, включените в изследването при вземане на решение за участие в стопанско партньорство, според степента на потенциала им за клъстеризация и сдружаване





Прави впечатление, че секторите с висок потенциал за клъстеризация и сдружаване оценяват почти всички лимитиращи фактори много високо, с оценки между 4 и 4,50 (от максимум 5). Единственият фактор с по-ниска оценка при тези респонденти са колебанията, свързани с новостта на концепцията. За тях това не е от толкова голямо значение при вземането на решение за участие в стопанско партньорство.

Секторите със среден потенциал за клъстеризация и сдружаване оценяват като най-лимитиращи факторите (със средна оценка 3,75): „Недостатъчна или неадекватна регулаторна рамка за междуфирменото сътрудничество“ и „Липсата на доверие и на произтичащото от него нежелание за сдружаване с местните „конкуренти““. С най-малка тежест (средна оценка 2,75) при вземането на решение за участие в стопанско обединение при тях са:

- Несигурност от загуба на самостоятелност;
- Колебания, свързани с новостта на концепцията;
- Липса на възможности за публично финансиране на стопански обединения /безвъзмездни финансови средства, финансови инструменти и т.н./;
- Липса на достатъчно управленски капацитет.

Липсата на знания и капацитет за създаване и управление на стопанското обединение е водещ възпрепятстващ фактор при представителите на секторите с нисък потенциал за клъстеризация и сдружаване (средна оценка 4,29). На следващо място, като лимитиращ фактор при вземане на решение за участие в стопанско обединение се открояват:

- Недостатъчна или неадекватна регулаторна рамка за междуфирменото сътрудничество (средна оценка 4,17);
- Липсата на доверие и на произтичащото от него нежелание за сдружаване с местните „конкуренти“ (средна оценка 4,13);
- Липса на достатъчно управленски капацитет (средна оценка 4,13).

Вземането на решение за участие в клъстер или друга форма на обединение на бизнеса е стратегическа стъпка, която може да доведе до значителни ползи, но също така изисква внимателно обмисляне и оценка на редица лимитиращи фактори от самите организации. Подробното разбиране на тези фактори е от съществено значение за успешното вземане на решение.

Организациите трябва да направят задълбочен финансов анализ, като преценката на възвръщаемостта на инвестициите е критична. Трябва да се оцени потенциалната полза спрямо разходите и риска от непредвидени разходи, които могат да възникнат по време на участието в клъстера. Същевременно,



организациите, включени в настоящото проучване не оценяват в най-висока степен лимитиращите финансови фактори.

Друг значим фактор са човешките ресурси. Участието в клъстер може да изисква нови квалификации и умения от служителите. Възможно е да е необходимо наемането на нови кадри или обучение на съществуващите служители. Управлението на промяната е важен аспект, който включва преодоляване на съпротивата на персонала към новите методи на работа и сътрудничество. Необходимо е участието в клъстер/стопанско обединение да бъде в синхрон със стратегическите цели на организацията. Организацията трябва да оцени доколко участието в клъстера подкрепя дългосрочните ѝ цели и дали ръководството е готово да приоритизира тези усилия.

Разбирането на пазарната динамика и конкурентната среда е ключово. Такова е и разбирането на участващите в проучването организации. Сътрудничеството с конкуренти в рамките на различните форми на стопанско обединение може да бъде предизвикателство, затова и липсата на доверие и на произтичащото от него нежелание за сдружаване с местните „конкуренти“ е сред най-значимите лимитиращи фактори, изведени в настоящото изследване.

Регулаторните и правни изисквания могат да представляват значителна пречка пред процесите на сдружаване на бизнеса. Недостатъчната или неадекватна регулаторна рамка за междуфирменото сътрудничество е сред трите най-лимитиращи фактори за респондентите.

Вземането на решение за участие в стопанско обединение изисква задълбочен анализ на множество фактори. Организациите трябва да направят всеобхватна оценка на потенциалните ползи и рискове, да преценят готовността си да инвестират ресурси и време, и да се уверят, че стратегическите им цели са в съответствие с целите на стопанското обединение. Внимателното планиране и управление на тези фактори могат да увеличат шансовете за успешна интеграция и ползотворно сътрудничество в рамките на различните форми на стопански обединения.

4. ФАКТОРИ, КОИТО СТИМУЛИРАТ ПРОЦЕСА НА СДРУЖАВАНЕ И КЛЪСТЕРИЗАЦИЯ

Факторите, които стимулират (насърчават) процеса на сдружаване и клъстеризация са изследвани в следните аспекти, предвид техния произход (представени са в *Таблица 3*):

- ✓ **Ендогенни – вътрешни за компанията/ организацията;**
- ✓ **Екзогенни -** външни за компанията/ организацията фактори, които обясняват определени явления, т.е. не участват в икономическия модел;



✓ Други статистически значими фактори.

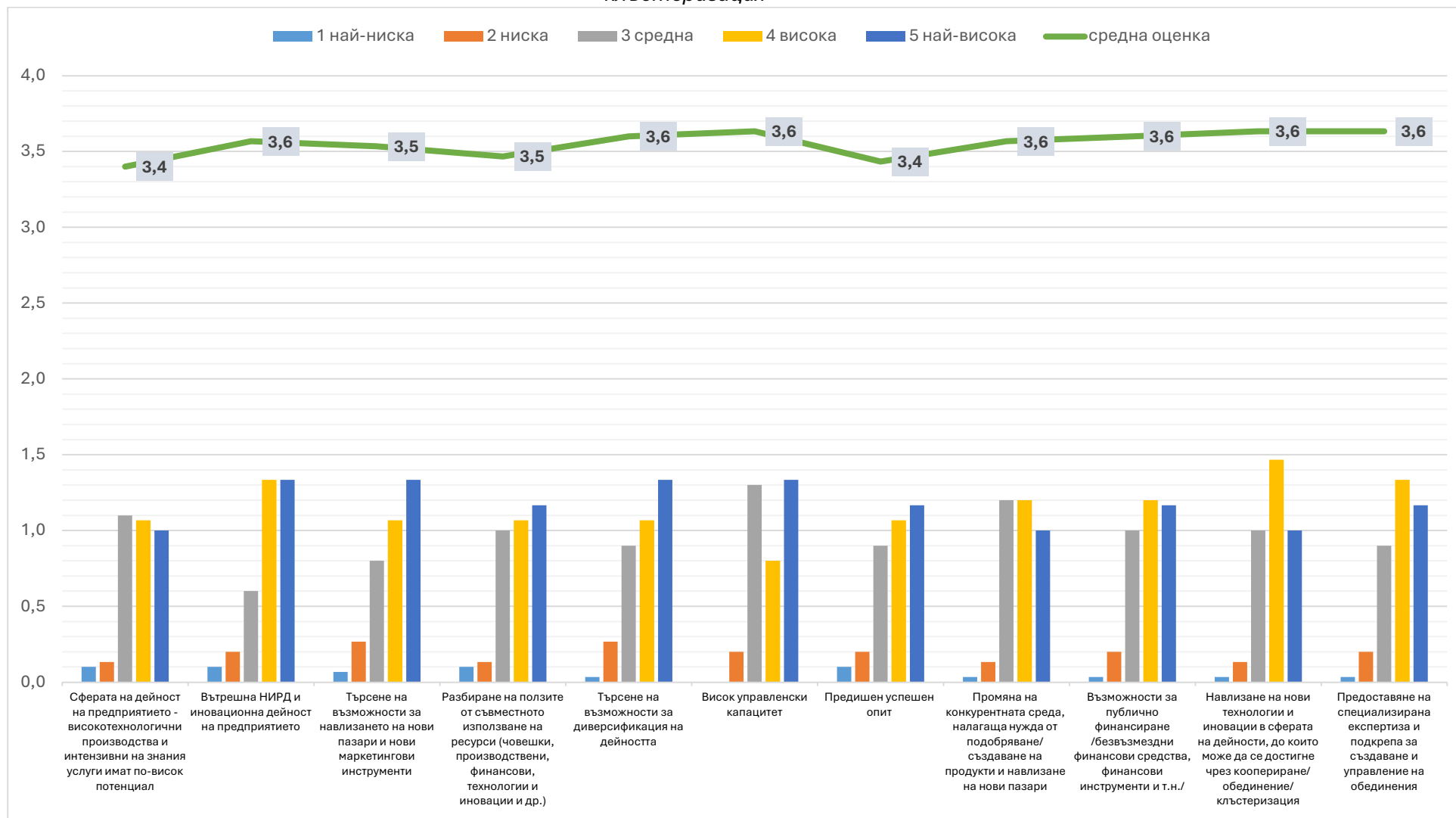
Общата оценка (от 1 до 5, където 1 е най-ниската оценка, а 5 най-високата) на значимостта факторите, които стимулират процеса на клъстеризацията и сдружаването на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“, представена на следващата фигура (Фигура 37), ясно показва че факторите, които биха насърчили процеса на сдружаване/ клъстеризация, в много по-ниска степен влияят на респондентите при вземането на такова решение. Най-високата оценка на стимулиращите фактори е дори по-ниска от средната оценка на факторите, които биха възпрепятствали положително решение за участие в някакъв вид стопанско обединение. Липсват и съществени колебания в оценките на факторите, като варират между 3,4 и 3,6, при максимална оценка 5. Въпреки, че не се открояват, предвид малката разлика в средните оценки, факторите, които биха могли в най-висока степен да стимулират вземането на положителното решение за сдружаване, клъстеризация от бизнеса на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ включват (в еднаква степен, с оценка 3,6):

- Вътрешна НИРД и иновационна дейност на предприятието;
- Търсене на възможности за диверсификация на дейността;
- Висок управленски капацитет;
- Промяна на конкурентната среда, налагаща нужда от подобряване/ създаване на продукти и навлизане на нови пазари;
- Възможности за публично финансиране /безвъзмездни финансови средства, финансови инструменти и т.н./;
- Навлизане на нови технологии и иновации в сферата на дейности, до които може да се достигне чрез коопериране/ обединение/ клъстеризация;
- Предоставяне на специализирана експертиза и подкрепа за създаване и управление на обединения.

Сферата на дейност на предприятието - високотехнологични производства и интензивни на знания услуги имат по-висок потенциал и предишният успешен опит биха оказали леко по-ниско (с оценка 3,4) влияние за вземането на подобно решение. Данните показват също, че дори организациите да разбират ползите от съвместното използване на ресурси (човешки, производствени, финансови, технологии и иновации и др.) и да търсят възможности за диверсификация на дейността си, то лимитиращите фактори ще окажат по-голямо значение в процеса на вземане на решение за клъстеризация и сдружаване на бизнеса. Това само по себе си показва, че възможностите за развитие на тези процеси на територията на МИГ ще бъдат ограничени от липсата на знания и капацитет за създаване и управление на стопанското обединение, недостатъчната регулаторна рамка и липсата на доверие и на произтичащото от него нежелание за сдружаване с местните „конкуренти“.



Фигура 38 Обща оценка на водещите фактори за вземането на положително решение от респондентите за сдружаване, клъстеризация

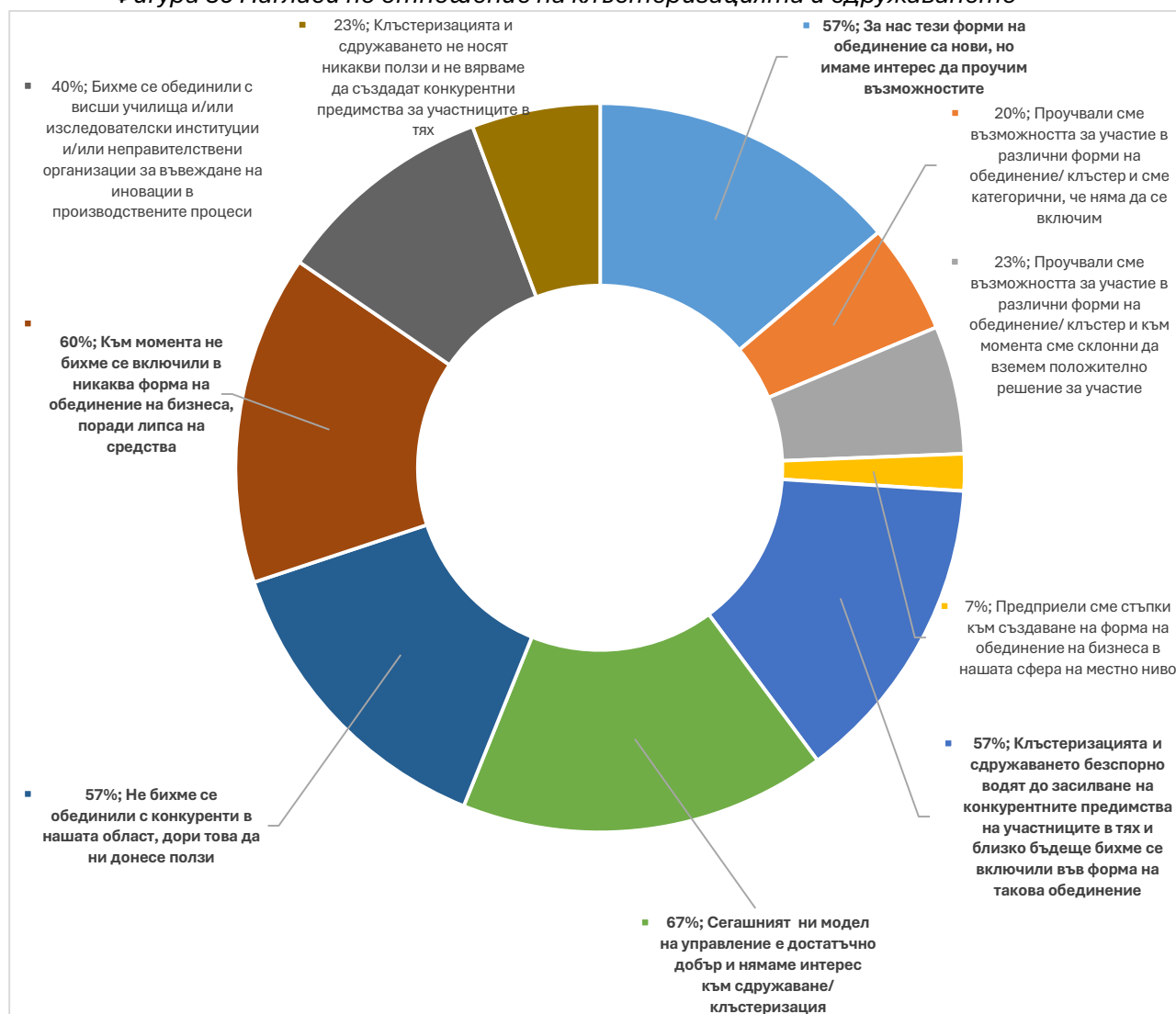




5. НАГЛАСИ И ОЧАКВАНИЯ ОТНОСНО БЪДЕЩО СДРУЖАВАНЕ, КООПЕРИРАНЕ И КЛЪСТЕРИЗАЦИЯ

Нагласите и очакванията относно бъдещото сдружаване, коопериране и клъстеризация на бизнеса варират в зависимост от региона, сферата на дейност и конкретните нужди и цели на самите организации. За територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ са изведени по-скоро негативни нагласи и очаквания към тези процеси, предвид общите резултати от социологическото проучване. Има известни разлики що се отнася до изследваните сектори, като с по-скоро положителни нагласи и очаквания относно бъдещото сдружаване, коопериране и клъстеризация могат да се определят представителите на преработващата промишленост. Обобщените резултати показват, че сегашният модел на управление на по-голямата част от респондентите е достатъчно добър и нямат интерес към сдружаване/ клъстеризация (67 % от респондентите):

Фигура 39 Нагласи по отношение на клъстеризацията и сдружаването





На следващо място, общите нагласи и очаквания на респондентите също са негативни, предвид, че 60 % от тях към момента не биха се включили в никаква форма на обединение на бизнеса, поради липса на средства. Че не биха се обединили с конкуренти в тяхната област, дори това да им донесе ползи е мнението на 57 % от респондентите. Положителен се явява фактът, че все пак същите признават, че за тях тези форми на обединение са нови, но имат интерес да проучат възможностите. Респондентите споделят също, че клъстеризацията и сдружаването безспорно водят до засилване на конкурентните предимства на участниците в тях и в близко бъдеще биха се включили във форма на такова обединение. Различията в нагласите и очакванията на различните сектори, включени в проучването според степента на потенциала им за клъстеризация и сдружаване са представени на Фигура 40.

За **организациите с висок потенциал за клъстеризация и сдружаване** тези форми на обединения са нови, но въпреки това имат интерес да проучат възможностите. Това обаче не създава значителен потенциал за тази категория предприятия на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“, т.к. поради липса на средства, към момента те не биха се включили в никаква форма на обединение на бизнеса.

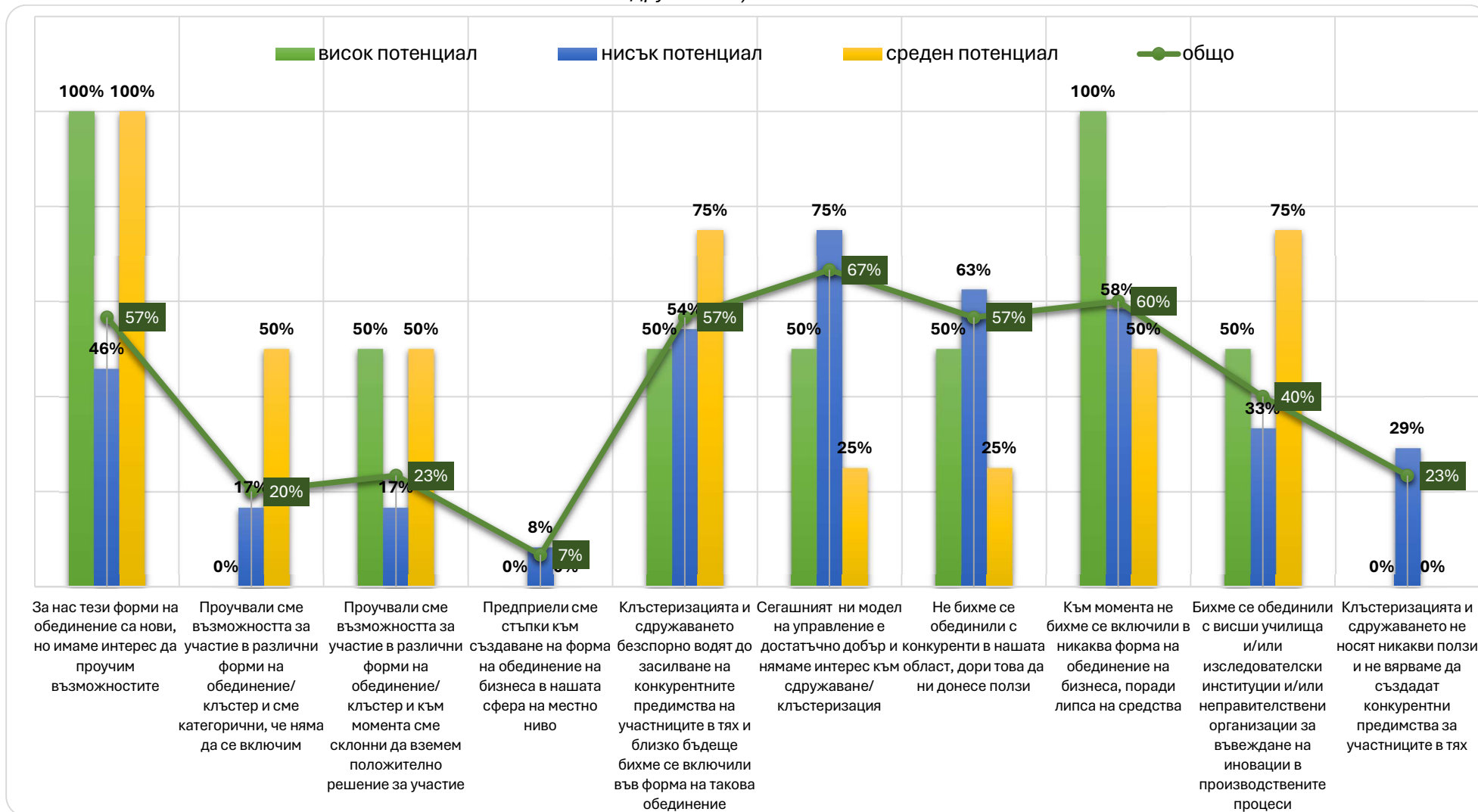
Организациите със **среден потенциал за клъстеризация и сдружаване също са категорични, че** тези форми на обединения са нови, но въпреки това имат интерес да проучат възможностите. Потенциалът за тази категория предприятия на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ за бъдещо участие в различни форми на стопански обединения се оценява като най-значителен. По-голямата част от тези организации, представители на преработващата промишленост, в еднаква степен са на мнение, че:

- Клъстеризацията и сдружаването безспорно водят до засилване на конкурентните предимства на участниците в тях и близко бъдеще бихме се включили във форма на такова обединение;**
- Биха се обединили с висши училища и/или изследователски институции и/или неправителствени организации за въвеждане на иновации в производствените процеси.**

За организациите, характеризиращи се с нисък потенциал за клъстеризация и сдружаване е най-валидно твърдението, че сегашният им модел на управление е достатъчно добър и нямат интерес към сдружаване/ клъстеризация. Въпреки това, част от тях (представителите на строителния сектор) са по-скоро на мнение, че клъстеризацията и сдружаването безспорно водят до засилване на конкурентните предимства на участниците в тях и близко бъдеще бихме се включили във форма на такова обединение.



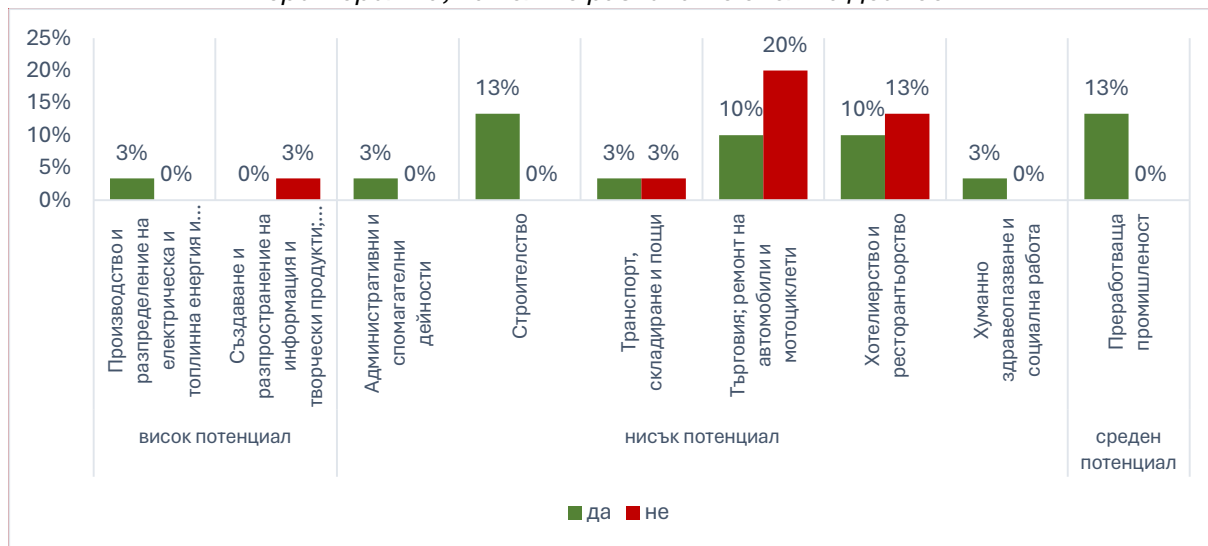
Фигура 40 Нагласи по отношение на клъстеризацията и сдружаването (дял по степен на потенциала за клъстеризация и сдружаване)





За развитието на клъстеризацията и сдружаването на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“, безспорно има известна доза потенциал, които може да бъде развит в бъдеще. За това сочат и резултатите от анализа на приложимостта на тези процеси за територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“, изведен от мнението на респондентите:

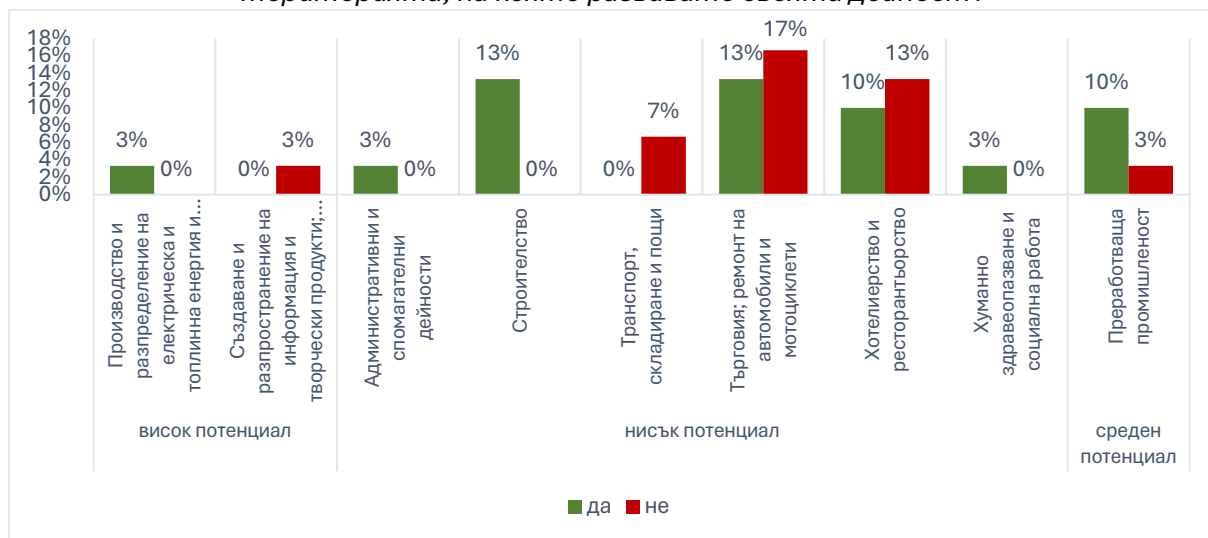
Фигура 41 Считате ли, че сдружаването и клъстеризацията са приложими за територията, на която развивате своята дейност?



По-голямата част от респондентите (60%) смятат, че сдружаването и клъстеризацията са приложими на територията на МИГ. Тези, които са на обратното мнение са от сектори с нисък потенциал за клъстеризация и сдружаване.

Очакванията на респондентите за развитието на различни форми на обединение на бизнеса също са по-скоро положителни - 57% от респондентите:

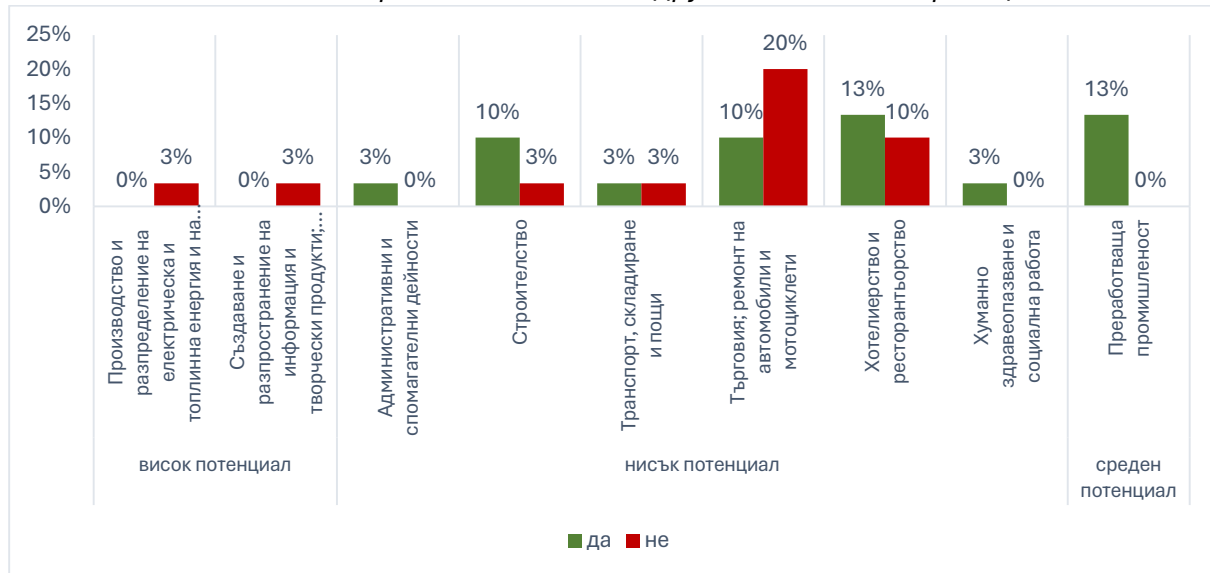
Фигура 42 Очаквате ли развитие на различните форми на обединение на бизнеса на територията, на която развивате своята дейност?





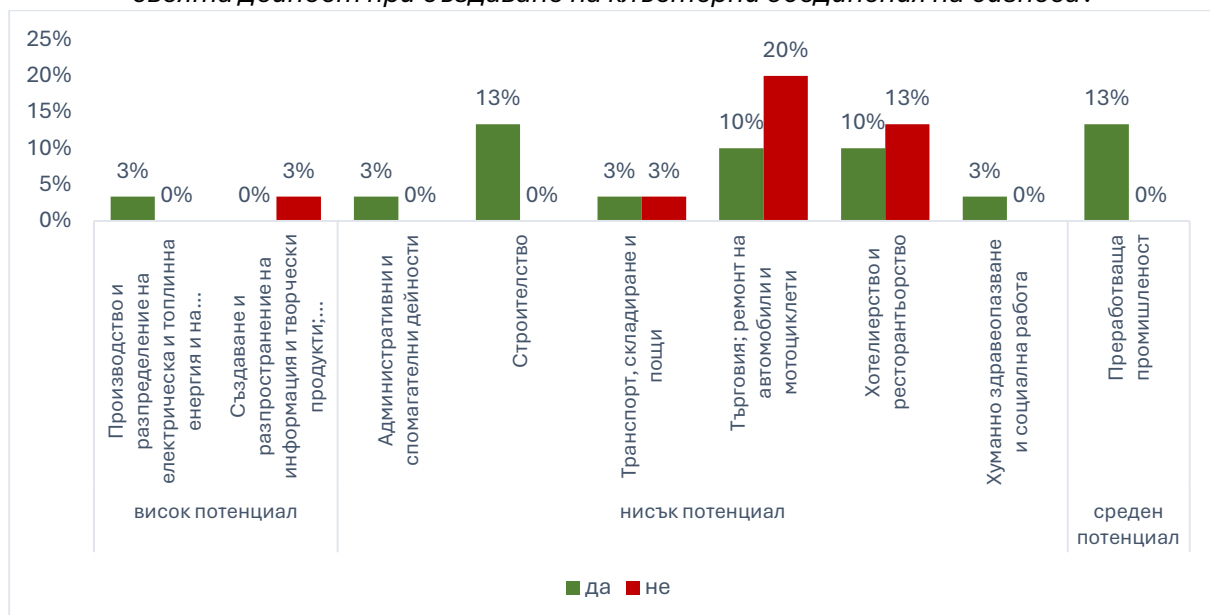
57 % от респондентите разбират, че необходимостта от въвеждане на иновации ще доведе до желание от страна на бизнеса за сдружаване и клъстеризация, като представителите на сектор промишленост са единодушни и категорични за това:

Фигура 43 Смятате ли, че необходимостта от въвеждане на иновации ще доведе до желание от страна на бизнеса за сдружаване и клъстеризация?



По-голямата част от организациите (60%), участвали в проучването имат позитивна нагласа и очакват положителна промяна за територията на МИГ при създаването на клъстерни обединения на бизнеса. Изключение правят по-голямата част от представителите на секторите търговия, хотелиерство и ресторантьорство, половината от транспортния бранш, както и представителят на сектор създаване и разпространение на информация и творчески продукти:

Фигура 44 Очаквате ли положителна промяна за територията, на която развивате своята дейност при създаване на клъстерни обединения на бизнеса?





6. Основни изводи от проведеното социологическо проучване сред местните заинтересовани страни

Изводите от проведеното социологическо проучване относно степента на информираност, интереса, нагласите и очакванията на респондентите дават ценна информация за възможностите за бъдещо сдружаване, коопериране и клъстеризация в неземеделските сектори.

ПРОФИЛ НА РЕСПОНДЕНТИТЕ

При планирането на проучването се разработи методология, адекватна на характеристиките на територията на МИГ, така че да се обхванат релевантните за изследването сектори. Те са разделени в три категории, въз основа на степента на потенциала им за клъстеризация и сдружаване, в съответствие със секторната специализация, заложена в Националната стратегия за МСП 2021–2027:

- **висок потенциал** - високотехнологични производства и интензивни на знания услуги (7 % от анкетираните);
- **среден потенциал** - преработваща промишленост (13 % от анкетираните);
- **нисък потенциал** - други сектори (80 % от анкетираните).

Основната част от респондентите са представители на **сектори с нисък потенциал** за клъстеризация и сдружаване:

- Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети – 9 бр. (5 от община Стамболово и 4 от община Кърджали)
- Хотелиерство и ресторантьорство) – 7 бр. (3 от община Стамболово и 4 от община Кърджали)
- Строителство – 4 бр. (3 от община Кърджали и 1 от община Стамболово)
- Транспорт, складиране и пощи – 2 бр. от община Кърджали
- По 1 бр. от останалите представени в изследването сектори

Със **среден потенциал** за клъстеризация и сдружаване:

- 4 микропредприятия от преработващата промишленост (3 от община Стамболово и 1 от община Кърджали)

С **висок потенциал** за клъстеризация и сдружаване:

- 2 микропредприятия: от сектор „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ и „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения“ (интернет доставчик), двете от община Стамболово.

Пазарната реализация е важен показател за развитие на сектори като преработваща промишленост, строителство, транспорт и др., предвид характера на продуктите и услугите в тези сектори. Резултатите от изследването показват:



- Предприятията от двата представени сектора с висок потенциал за клъстеризация (Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива и Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения) оперират само на местния пазар;
- При преработващата промишленост, която е сектор със среден потенциал за клъстеризация, 75 % от организациите реализират продукцията си на територията на цялата страна, останалите 25 % - на територията на 2 до 5 съседни общини.

Проучването изследва предпоставки, които биха оказали влияние на организациите върху вземането на решение за развитие на бизнеса чрез клъстеризация и сдружаване с други субекти. Такива обикновено са развитието на НИРД в производството, стремежът към внедряване на иновации, използването на съвременен технологично оборудва, както и не маловажното добро финансово състояние и др. **Само една от организациите развива научно-изследователска и развойна дейност /НИРД/ и иновационна дейност.** Тя е от сектор преработващата промишленост и към момента се развива на сравнително малък пазар - територията на 2 до 5 съседни общини. Един респондент – от строителния сектор планира развитието на НИРД и иновационна дейност през следващата година. В нито един от другите сектори не се наблюдават намерения за развитие на НИРД, което не дава добри прогнози за навлизане на процеса на клъстеризация и сдружаване на територията на МИГ, предвид че НИРД и иновационната дейност са водещи фактори в този процес.

Фактор, който оказва влияние върху мениджмънта на организациите за планиране на развитието на НИРД и иновационна дейност е финансовото състояние на организацията. При липса на финансови средства, организациите ограничават значително своето развитие, особено в области, които не са добре познати за тях, каквато е НИРД. Прави впечатление, че 30 % от организациите са в добро финансово състояние, позволяващо развитие на НИРД и иновационна дейност, но едва 6 % (3% от строителния и 3% - преработваща промишленост) планират да развиват или развиват към момента НИРД. Това показва, че въпреки финансовата възможност, по-голямата част от организациите на територията на МИГ не биха предприели дейности, които значително увеличават възможностите за клъстеризация и сдружаване.



ИНФОРМИРАНост И ИНТЕРЕС

Информираността за клъстеризацията и сдружаването е индикатор за напредничаво мислене и ефективно управление на организацията. Тази информираност показва няколко важни аспекта за организацията:

- Има стратегическа визия;
- Ориентираност към растеж и напредък;
- Гъвкавост и адаптивност;
- По-конкурентоспособна и с по-добра достъпност до пазари;
- Ръководството на организацията е проактивно и способно да идентифицира и използва възможностите за стратегически партньорства.

Интересът на бизнеса към клъстеризацията и сдружаването произтича от множество потенциални ползи и конкурентни предимства, които тези подходи могат да осигурят. Затова е важна и самата информираност за процеса на клъстеризация. Интересът на бизнеса към клъстеризацията и сдружаването може да бъде мотивиран от стремежа към по-добра ефективност, по-ниски разходи, по-висока иновация и по-добро позициониране на пазара. Тези форми на сътрудничество позволяват на компаниите да се възползват от синергии, да обменят знания и ресурси, и да се адаптират по-добре към динамичните промени в икономическата среда.

Организациите на производителите или кооперативи е най-познатата форма на обединение на бизнеса в изследването на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“, с 22 % степен на информираност (70 % от респондентите), което е напълно логично, предвид икономическия профил на територията, а именно преобладаващото селско стопанство в общия икономически комплекс – растениевъдство и животновъдство. **Клъстерът е най-непознатата форма на обединение на бизнеса** за респондентите, като с термина са запознати основно организациите от преработващата промишленост.

70 % от респондентите считат, че чрез стопанските обединения регионът се идентифицира с определена продуктова група или индустрия. Между 50 и 57 % смятат, че чрез тях:

- се внедряват нови иновативни решения на определена територия;
- местната икономика става по-устойчива и конкурентоспособна;
- реализира се значителна добавена стойност.

17 % от респондентите не са чували за клъстери/ обединения / кооперативи.



Респондентите, **които напълно споделят мнението**, че чрез стопанските обединения се внедряват нови иновативни решения на определена територия са от секторите:

- Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия;
- Административни и спомагателни дейности;
- Транспорт, складиране и пощи.

Тези, които са категорични, **че твърдението не е вярно** са от секторите:

- Създаване и разпространение на информация и творчески продукти;
- Хуманно здравеопазване и социална работа.

Чрез стопанските обединения, местната икономика става по-устойчива и конкурентоспособна. На това мнение са по-голямата част от респондентите – 57 % от всички сектори. Изключение правят сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти“, където мнението е точно обратното, половината от представителите на строителният сектор и хотелиерство и ресторантьорство считат твърдението за грешно. 53 % от респондентите са на мнение, че чрез стопанските обединения се реализира значителна добавена стойност.

Информираността на бизнеса за различните форми на стопански обединения не се оценява като много висока. МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ следва да продължи да търси възможности за популяризиране на различните форми на бизнес обединения, като инструмент за повишаване на конкурентоспособността на местната икономика.

Съществена част от изследването на информираността на бизнеса от неземеделските сектори на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ е установяването на тяхното разбиране за предимствата, които генерират стопанските обединения за отделните участници в тях и ползите от клъстеризацията и сдружаването.

Открояват се четири предимства, които според респондентите генерират стопанските обединения за отделните участници в тях:

- Възможност за развиване на местни брандове и марки;
- Повишаване на конкурентоспособността на фирмите участващи в тях;
- Възможност за обмяна опит, знания и ноу-хау между участниците;
- Улесняване навлизането на нови пазари, в т.ч. на пазари в ЕС.

В най-малка степен се оценява като предимство възможността за диверсификация на продуктите/ услугите – едва 10% от респондентите отбелязват това предимство.



20 % от респондентите не смятат, че стопанските обединения предоставят някакви предимства за отделните участници / в тях.

30 % от респондентите (в тях влизат 50 % от секторите с висок потенциал и 33% от секторите с нисък) не смятат, че има полза от клъстеризацията и сдружаването. Мнението на останалите подрежда изброените ползи по следния начин:

- Най-значителната полза е разширяване на пазарните позиции/ увеличаване на клиентите (37 %);
- Достъп до нови пазари и подобряване на качеството на продуктите/ услугите – всяка по 27 %;
- Намаляване на разходите за дейността – 20 %;
- Увеличаване на печалбата – 13 %;
- Повишаване на производителността – едва 7 %.

Представителите на секторите с висок потенциал не смятат, че чрез клъстеризацията и сдружаването се подобрява качеството на продуктите/ услугите.

Достъп до нови пазари и разширяване на пазарните позиции/ увеличаване на клиентите са най-значителните ползи за представителите на организации със среден потенциал. Те също смятат, че клъстеризацията и сдружаването води до намаляване на разходите за дейността (50 % от организациите със среден потенциал). Увеличаването на печалбата и повишаването на производителността не са сред отбелязаните от този профил респонденти.

Най-ниско са оценени ползите от представителите на сектори с нисък потенциал. До 29 % от тях възприемат всяка от изброените ползи, което е напълно логично, предвид, че 33 % от тези респонденти не смятат, че има някаква полза от клъстеризацията и сдружаването.

Наличието на опит при респондентите от участие в различни форми на стопанско партньорство несъмнено оказва влияние върху информираността, но и върху мнението им по отношение на ползите от клъстеризацията и сдружаването и предимствата, които генерират стопанските обединения за отделните участници в тях. Общо 23 % от организациите, включени в проучването са участвали някаква форма на стопанско партньорство (например консорциум, сдружение на бизнеса, организация на производители, клъстер и др.).

От изследваните сектори, **опит в някаква форма на стопанско обединение имат половината от представителите на преработващата промишленост, по-голяма част от строителния сектор, представителят на административните и спомагателни дейности и един от представителите на сектор хотелиерство и ресторантьорство.** По-



голямата част от респондентите с такъв опит (57 %) споделят, че този опит е изключително добър и са създали успешно партньорство, останалите (43 %) определят опита си като добър, въпреки че не са постигнали значими резултати.

Организациите с опит са на мнение, че ползите от клъстеризацията и сдружаването включват подобряване на качеството на продуктите/ услугите и разширяване на пазарните позиции/ увеличаване на клиентите.

Едва 21 % от респондентите смятат, че информацията е достатъчна, като 13 % от тях споделят, въпреки това не проявяват интерес. Всички тези респонденти са от сектори с нисък потенциал за клъстеризация и сдружаване. Нито един от представителите на сектори с висок и среден потенциал не смята, че информацията е достатъчна.

Идентифицира се необходимост от повишаване на информираността на бизнеса на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ за ползите от клъстеризацията и сдружаването, както и за предимствата, които генерират стопанските обединения за отделните участници в тях. Това би могло да повлияе положително на нагласите на бизнеса към новите форми на обединение. За подобряване на информираността на бизнеса относно ползите от клъстеризацията и сдружаването, могат да бъдат предприети следните мерки:

- Обучителни семинари и уъркшопи - събития, на които експерти да представят конкретни примери и успешни истории от клъстеризацията и сдружаването;
- Провеждане на кампании чрез медии, социални мрежи и други канали, за да се подчертаят ползите и успехите на фирми, които са се възползвали от клъстеризацията;
- Издаване на подробни доклади и статии, които обясняват процеса и предимствата на клъстеризацията, подкрепени с данни и анализи;
- Създаване на уебсайтове и онлайн платформи, където бизнесите могат да намерят информация, да обменят опит и да се свързват с потенциални партньори;
- Организиране на срещи и конференции, където представителите на бизнеса могат да се запознаят и обсъдят възможностите за сътрудничество.

Тези мерки могат значително да увеличат информираността и да мотивират бизнеса да се възползва от възможностите, които клъстеризацията и сдружаването предлагат. МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ вече прилага някои от изброените мерки, именно с проекта, по който се финансира настоящото проучване и следва да продължава с усилията си, водещи до повишаване конкурентоспособността на местната икономика.



ФАКТОРИ, КОИТО ВЪЗПРЕПЯТСТВАТ ПРОЦЕСА НА СДРУЖАВАНЕ И КЛЪСТЕРИЗАЦИЯ

Трите най-значими лимитиращи фактора пред процесите на клъстеризация и сдружаване на бизнеса на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ са:

- Липса на знания и капацитет за създаване и управление на стопанското обединение;**
- Недостатъчна или неадекватна регулаторна рамка за междуфирменото сътрудничество;**
- Липсата на доверие и на произтичащото от него нежелание за сдружаване с местните „конкуренти“.**

На следващо място са **останалите възпрепятстващи фактори:**

- Липсваща, слаба или неподходяща институционална подкрепа на местно, регионални и национално ниво;
- Липса на достатъчно управленски капацитет;
- Несигурна икономическа среда;
- Политическа и регулаторна рамка;
- Липса на подходящи публични източници на финансиране /безвъзмездни финансови средства, финансови инструменти и т.н./.

Факторите, които **в най-ниска степен възпрепятстват** процеса на клъстеризация и сдружаване на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ включват:

- Несигурност от загуба на самостоятелност;**
- Колебания, свързани с новостта на концепцията.**

Прави впечатление, че секторите с висок потенциал за клъстеризация и сдружаване оценяват почти всички лимитиращи фактори много високо. Единственият фактор с по-ниска оценка при тези респонденти са колебанията, свързани с новостта на концепцията. За тях, това не е от толкова голямо значение при вземането на решение за участие в стопанско партньорство.

Секторите със среден потенциал за клъстеризация и сдружаване оценяват като най-лимитиращи факторите: „Недостатъчна или неадекватна регулаторна рамка за междуфирменото сътрудничество“ и „Липсата на доверие и на произтичащото от него нежелание за сдружаване с местните „конкуренти““. С най-малка тежест при вземането на решение за участие в стопанско обединение при тях са:

- Несигурност от загуба на самостоятелност;
- Колебания, свързани с новостта на концепцията;



- Липса на възможности за публично финансиране на стопански обединения /безвъзмездни финансови средства, финансови инструменти и т.н./;
- Липса на достатъчно управленски капацитет.

Въпреки, че проучването идентифицира недостатъчност на информацията за възможностите и процесите на клъстеризация и сдружаване, това не е сред основните лимитиращи фактори, които биха възпрепятствали организациите при вземане на решение за участие в стопанско партньорство. Това показва, че **дори да се увеличи информираността на бизнеса, има много други фактори, които остават лимитиращи пред организациите и намаляват възможностите за развитие на тези процеси на територията на МИГ.**

ФАКТОРИ, КОИТО СТИМУЛИРАТ ПРОЦЕСА НА СДРУЖАВАНЕ И КЛЪСТЕРИЗАЦИЯ

Общата оценка на значимостта на факторите, които стимулират процеса на клъстеризацията и сдружаването на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“, ясно показва че **факторите, които биха насърчили процеса на сдружаване/ клъстеризация, в много по-ниска степен влияят на респондентите при вземането на такова решение.**

Въпреки, че не се открояват, предвид малката разлика в средните оценки, факторите, които биха могли в най-висока степен да стимулират вземането на положителното решение за сдружаване, клъстеризация от бизнеса на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ включват (в еднаква степен):

- Вътрешна НИРД и иновационна дейност на предприятието;
- Търсене на възможности за диверсификация на дейността;
- Висок управленски капацитет;
- Промяна на конкурентната среда, налагаща нужда от подобряване/ създаване на продукти и навлизане на нови пазари;
- Възможности за публично финансиране /безвъзмездни финансови средства, финансови инструменти и т.н./;
- Навлизане на нови технологии и иновации в сферата на дейности, до които може да се достигне чрез коопериране/ обединение/ клъстеризация;
- Предоставяне на специализирана експертиза и подкрепа за създаване и управление на обединения.

Данните показват също, че дори организациите да разбират ползите от съвместното използване на ресурси (човешки, производствени, финансови, технологии и иновации и др.) и да търсят възможности за диверсификация на дейността си, то лимитиращите фактори ще окажат по-голямо значение в процеса



на вземане на решение за клъстеризация и сдружаване на бизнеса. **Това само по себе си показва, че възможностите за развитие на тези процеси на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ ще бъдат ограничени от липсата на знания и капацитет за създаване и управление на стопанското обединение, недостатъчната регулаторна рамка и липсата на доверие и на произтичащото от него нежелание за сдружаване с местните „конкуренти“.**

НАГЛАСИ И ОЧАКВАНИЯ ОТНОСНО БЪДЕЩО СДРУЖАВАНЕ, КООПЕРИРАНЕ И КЛЪСТЕРИЗАЦИЯ

Нагласите и очакванията относно бъдещото сдружаване, коопериране и клъстеризация на бизнеса варират в зависимост от региона, сферата на дейност и конкретните нужди и цели на самите организации. За територията на МИГ са изведени **по-скоро негативни** нагласи и очаквания към тези процеси, предвид общите резултати от социологическото проучване. Има известни разлики що се отнася до изследваните сектори, като с по-скоро положителни нагласи и очаквания относно бъдещото сдружаване, коопериране и клъстеризация могат да се определят представителите на преработващата промишленост.

Обобщените резултати показват, че сегашният модел на управление на по-голямата част от респондентите е достатъчно добър и нямат интерес към сдружаване/ клъстеризация.

На следващо място, общите нагласи и очаквания на респондентите също са негативни, предвид, че по-голямата част от тях към момента не биха се включили в никаква форма на обединение на бизнеса, поради липса на средства. Повече от половината организации не биха се обединили с конкуренти в тяхната област, дори това да им донесе ползи. Въпреки това, същите признават, че за тях тези форми на обединение са нови, но имат интерес да проучат възможностите. Респондентите споделят също, че клъстеризацията и сдружаването безспорно водят до засилване на конкурентните предимства на участниците в тях и близко бъдеще биха се включили във форма на такова обединение.

За **организациите с висок потенциал за клъстеризация и сдружаване** тези форми на обединения са нови, но въпреки това имат интерес да проучат възможностите. Това обаче не създава значителен потенциал за тази категория предприятия на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“, т.к. поради липсата на средства и към момента те не биха се включили в никаква форма на обединение на бизнеса.

Организациите със **среден потенциал за клъстеризация и сдружаване също са категорични, че** тези форми на обединения са нови, но въпреки това имат



интерес да проучат възможностите. Потенциалът за тази категория предприятия на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ за бъдещо участие в различни форми на стопански обединения се оценява като най-значителен. По-голямата част от тези организации, представители на преработващата промишленост, в еднаква степен са на мнение, че:

- Клъстеризацията и сдружаването безспорно водят до засилване на конкурентните предимства на участниците в тях и близко бъдеще бихме се включили във форма на такова обединение;**
- Биха се обединили с висши училища и/или изследователски институции и/или неправителствени организации за въвеждане на иновации в производствените процеси.**

За организациите, характеризиращи се с нисък потенциал за клъстеризация и сдружаване е най-валидно твърдението, че сегашният им модел на управление е достатъчно добър и нямат интерес към сдружаване/ клъстеризация. Въпреки това, част от тях (представителите на строителния сектор) са по-скоро на мнение, че клъстеризацията и сдружаването безспорно водят до засилване на конкурентните предимства на участниците в тях и близко бъдеще бихме се включили във форма на такова обединение.

За развитието на клъстеризацията и сдружаването на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“, безспорно има известна доза потенциал, които може да бъде развит в бъдеще. По-голямата част от респондентите смятат, че сдружаването и клъстеризацията са приложими на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“. Те също така разбират, че необходимостта от въвеждане на иновации ще доведе до желание от страна на бизнеса за сдружаване и клъстеризация, като представителите на сектор промишленост са единодушни и категорични за това.

По-голямата част от организациите, участвали в проучването **имат позитивна нагласа и очакват положителна промяна за територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ при създаването на клъстерни обединения на бизнеса.**

Насърчаването на клъстеризацията и сдружаването в селските райони може да бъде мощен инструмент за устойчиво развитие, повишаване на конкурентоспособността и подобряване на икономическото състояние на местното население. В неземеделските сектори на територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“, преработващата промишленост може да даде тласък на процесите на клъстеризация и сдружаване, но за да стартират тези процеси е необходимо да има подходящи предпоставки.



Най-важната от тях е наличието на възможности за безвъзмездно финансово подпомагане.

Необходими са също ефективни действия за стимулиране търсене на партньорства и създаване на клъстерни организации. Важна роля в тези действия трябва да имат структурите за управление и контрол на регионалния бизнес – областните служби по земеделие, регионалните организации на Българска стопанска камара, регионалните търговски и кредитни организации, регионалните аграрни образователни центрове, висшите учебни заведения и научно-изследователските институти.

През програмния период 2021-2027 Европейският съюз предлага различни възможности за финансиране на клъстери чрез различни програми и инициативи. Ето някои от основните възможности за финансиране:

1. Програма „Хоризонт Европа“ - основната рамкова програма на ЕС за научни изследвания и иновации. Тя включва различни инициативи и конкурси, които могат да финансират клъстери в областта на научните изследвания и иновациите
2. Програма „COSME“ (Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises) е насочена към подпомагане на малки и средни предприятия (МСП). Включва:
 - Фондове за рисков капитал: финансиране на иновативни МСП.
 - Клъстерни инициативи: подкрепа за създаването и развитието на клъстери
3. Европейски фонд за регионално развитие (ЕФРР) - подпомага икономическото и социалното сближаване на регионите в ЕС чрез финансиране на проекти, които насърчават иновациите и конкурентоспособността. Това включва и финансиране на регионални иновационни клъстери и сътрудничество между различни региони.
4. Програма „Digital Europe“ - нова програма, която има за цел да ускори цифровата трансформация на европейските икономики и общества. Възможности за финансиране включват:
 - Центрове за цифрови иновации: подкрепа за създаване на центрове, които подпомагат дигитализацията на бизнеса.
 - Цифрови клъстери: финансиране за развитие на клъстери в областта на цифровите технологии.
5. Европейски социален фонд плюс (ЕСФ+) - има за цел да подпомогне заетостта, социалната интеграция и уменията. Клъстери могат да получат финансиране за проекти, свързани с:



- Обучение и развитие на умения: програми за повишаване на квалификацията на работната сила.
 - Социално предприемачество: проекти, които насърчават социалното включване и иновации.
6. Interreg - финансира проекти за трансгранично, транснационално и междурегионално сътрудничество. Възможностите за финансиране могат да включват:
- Трансгранични клъстери: проекти за сътрудничество между клъстери в различни държави-членки.
 - Мрежи и платформи: създаване на мрежи за обмен на опит и добри практики между клъстери.

Предвид, че бизнесът на територията на МИГ се формира основно от микропредприятия, е малко вероятно те да имат капацитет за финансиране, предоставено директно от програмите на ЕС, насочени към създаване/ развитие на клъстерни инициативи. В тази връзка, основна възможност за финансиране на дейности, които да подпомогнат процесите на клъстеризация и сдружаване на територията на МИГ се явява Стратегическия план за развитие на земеделието в селските райони, както и Стратегията за водено от общностите местно развитие в периода до 2027 г., чрез мярка/ интервенция „Инвестиции за неселскостопански дейности в селските райони“.

V. СЪЩЕСТВУВАЩИ ОРГАНИЗАЦИИ И ГРУПИ ПРОИЗВОДИТЕЛИ, КООПЕРАЦИИ, КЛЪСТЕРИ И ДРУГИ ФОРМИ НА ОБЕДИНЕНИЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА МИГ

1. РЕЗУЛТАТИ ОТ ДОПЪЛНИТЕЛНО КАБИНЕТНО ПРОУЧВАНЕ

За изследване на съществуващи организации и групи производители, кооперации, клъстери и други форми на обединение на територията на МИГ се извърши допълнително кабинетно проучване, базирано на официална публично-достъпна информация. Методите за анализ и синтез на набраната информация се основават на документалния анализ, който се фокусира върху редица официални документи, анализи, проучвания и доклади. Резултатите от това изследване са представени в настоящата част, включваща съществуващи примери за организации и групи производители, кооперации, клъстери и други обединения/ в случай че проучването идентифицира такива/.

На територията на МИГ съществуват следните **обединения на стопанския сектор**:

- КООПЕРАЦИЯ ЗА ПРОИЗВОДСТВО ТЪРГОВИЯ И УСЛУГИ "КСАНЕКС", с. Жълти бряг, община Стамболово;
- ПОТРЕБИТЕЛНА КООПЕРАЦИЯ "САМОПОМОЩ", с. Жълти бряг, община Стамболово;



- Сдружение ТЕКСТИЛЕН И КОНФЕКЦИОНЕН КЛЪСТЕР - БУЛКЛЪСТ, с. Резбарци, община Кърджали.

Нито една от гореизброените няма официална уеб страница. Единствената публична информация, която е налична за тези организации е търговският регистър. И трите организации са активни към момента на проучването, а основната информация за тях е представена в следващата таблица:

Наименование на организацията	Информация
КООПЕРАЦИЯ ЗА ПРОИЗВОДСТВО ТЪРГОВИЯ И УСЛУГИ "КСАНЕКС", с. община Стамболово	Област на дейност: селското стопанство Статут: Доброволно сдружение на физически лица с променлив капитал и с променлив брой членове. Които чрез взаимопомощ и сътрудничество осъществяват търговска дейност. Осъществява се дейност съгласно Закона за кооперациите.
ПОТРЕБИТЕЛНА КООПЕРАЦИЯ "САМОПОМОЩ", с. Жълти бряг, община Стамболово	Област на дейност: търговия на дребно в неспециализирани магазини с разнообразни стоки Статут: Доброволно сдружение на физически лица с променлив капитал и с променлив брой членове, които на основата на кооперативните принципи и ценности осъществяват съвместна търговска дейност за задоволяване на своите икономически, социални и културни интереси. Кооперацията е член на Кооперативен съюз – Хасково.
ТЕКСТИЛЕН И КОНФЕКЦИОНЕН КЛЪСТЕР - БУЛКЛЪСТ, с. Резбарци, община Кърджали	Област на дейност: дейност на бизнес организации и организации на работодатели Сдружение – юридическо лице с нестопанска цел, отделно от членовете си, учредено по смисъла на ЗЮЛНЦ в частна полза на учредителите си. Създадено през 2011 г., с цел да изгради клъстерен проект за развитието на отрасъл „Текстилна, трикотажна и конфекционна индустрия“ на територията на Република България и съответно неговото реализиране в България и ЕС. Сдружението има одобрен проект по Оперативна програма „Развитие на конкурентноспособността на българската икономика“ 2007 – 2013 г.: ТКК "БУЛКЛЪСТ" - ефективен инструмент за насърчаване на бизнес сътрудничеството и устойчивото развитие. Проектът е прекратен и не е реализиран. Няма информация за дейност на сдружението след това.



VI. Приложения

1. АНКЕТНА КАРТА

Уважаеми дами и господа,

Обединяването на малките и средни предприятия в клъстери е съвременна форма на междуфирменото сътрудничество, която допринася за тяхното ефективно развитие и повишаване на тяхната конкурентоспособност.

Анкетата е част от проучване, което се осъществява по проект „Партньорството като ключ към успеха“ по подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничесвонa местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г.

Проектът е ефективна стъпка по пътя към насърчаването на партньорството, сдружаването и клъстеризацията, чрез система от взаимнообвързани и допълващи се мерки на местно ниво. Основната му е свързана с насърчаване на различни форми на коопериране на бизнеса на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“ и МИГ „Лясковец - Стражица“, за подобряване неговата ефективност, конкурентоспособност, въвеждане на иновации, достъп до финансиране и до пазари.

Целта на провежданото проучване е да се установи степента на информираност, интереса, нагласите и очакванията на респондентите относно бъдещо сдружаване, коопериране и клъстеризация на територията на МИГ „Стамболово-Кърджали 54“, както и да се оценят факторите, които насърчават и възпрепятстват този процес.

Анкетата е анонимна, моля, не вписвайте името си!

(Отбелязвайте със знак V или с X отговора, който според Вас съответства на поставения въпрос)



Терминология:

Стопанско партньорство: За целите на настоящата анкета, с термина „стопанско обединение“ се обозначава широк диапазон от форми на сдружаване или обединение на бизнеса с други фирми, университети, неправителствени организации, научни звена, публични администрации и др., наричани също клъстерни обединения и бизнес кооперативи.

1. ПРОФИЛ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА

I.1. В кой сектор попада дейността на организацията, която представлявате?

/Моля, напишете сферата на дейност до съответния сектор/

Сектор	Сфера на дейност
Преработваща промишленост	
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	
Строителство	
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	
Транспорт, складиране и пощи	
Хотелиерство и ресторантьорство	
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	
Финансови и застрахователни дейности	
Операции с недвижими имоти	
Професионални дейности и научни изследвания	
Административни и спомагателни дейности	
Образование	
Хуманно здравеопазване и социална работа	
Култура, спорт и развлечения	
Други дейности (вкл. дейности на организации с нестопанска цел)	

I.2. Моля отбележете категорията на предприятието, което представлявате.

- Микро предприятие /с до 10 заети лица/
- Малко предприятие /от 11 до 49 заети лица/
- Средно предприятие /от 50 до 249 заети лица/
- Голямо предприятие /с 250 и повече заети лица/
- Не представлявам предприятие.

I.3. Моля, посочете общината, в която е регистрирана организацията, която представлявате.

- Община Кърджали



Община Стамболово

I.4. На какви пазари реализирате продуктите/ услугите на организацията?

- Местен пазар (на територията на общината)
- На територията на 2 до 5 близки общини
- На територията на цялата страна
- На националния и европейски пазар
- Основно извън страната
- Неприложимо /организацията е от публичния или нестопанския сектор/

I.5. Кои от следните твърдения са верни за Вашата организация?

/Моля, отбележете със знак V или с X съответния отговор – ДА или НЕ за всяко от твърденията/

Твърдения	Да	Не
Развива научно-изследователска и развойна дейност /НИРД/ и иновационна дейност		
Планира да развива НИРД и иновационна дейност през следващата година		
Добро финансово състояние, позволяващо планиране на внедряване на иновации в дейността		
Използва разработки на научни сътрудници, институти и университети за създаването на нови или подобряването на съществуващи продукти, услуги и процеси		
В процес е на създаване на сътрудничество с научни сътрудници, институти и университети за създаването на нови или подобряването на съществуващи продукти, услуги и процеси		
През последните 3 години се направи реорганизация и/или автоматизация на работни процеси с цел намаляване на разходите и повишаване на производителността на труд		
Разполага със съвременен технологично оборудване		
Управленският екип търси възможности за навлизането на нови пазари и нови маркетингови инструменти		

2. ИНФОРМИРАНост И ИНТЕРЕС

II.1. Чували ли сте за следните форми на обединение на бизнеса?

/Моля, отбележете със знак V или с X съответния отговор – ДА или НЕ за всяко от твърденията/

	Да	Не
Клъстер - мрежа от сходни, взаимнообвързани или допълващи се конкурентни фирми, с активни канали за делови взаимоотношения, комуникация и диалог, които ползват обща специализирана инфраструктура, пазари на труда и услуги и са изправени пред общи възможности за развитие и/или заплахи		



	Да	Не
Обединения или сдружения на фирми, които могат да включват предприятия от различни области, иновационни стартиращи предприятия, университети, организации за научни изследвания, неправителствени организации и др. с цел повишаване на тяхната конкурентоспособност и разширяване на пазарните позиции и насърчаване на иновациите и т.н.		
Консорциуми и дружества по Закона за задълженията и договорите – обединения на фирми като временни дружества за изпълняване на определена задача или за предоставяне на определена услуга или продукт по по-ефикасен начин.		
Организации на производителите / кооперативи - Съвместно предприятие, което се занимава с производството, дистрибуцията на стоки или предоставянето на услуги, управлявано от членовете му за задоволяване на общи икономически, финансови и обществени нужди, засилвайки позицията си във веригата на доставки		
Публично-частни партньорства - дългосрочни договорни сътрудничества между публични и частни партньори за извършването на дейност от обществен интерес при постигане на по-добра стойност на вложените публични средства и при разпределение на рисковете между партньорите.		
Съвместни предприятия - Създаване на нова компания, при която дружествата майки имат собственост и внасят допълнителни активи, технологии и човешки ресурси.		

II.2. Моля посочете кои от изброените твърдения по отношение на стопанските обединения са верни според Вас:

/Моля, отбележете със знак V или с X съответния отговор – ДА или НЕ за всяко от твърденията/

Твърдения	Да	Не
Чрез тях се внедряват нови иновативни решения на определена територия		
Местната икономика става по-устойчива и конкурентоспособна		
Реализира се значителна добавена стойност		
Регионът се идентифицира с определена продуктова група или индустрия		
Не съм чувал/а за клъстери/ обединения / кооперативи		

II.3. Кои от следните предимства (може да изберете повече от едно) генерират стопанските обединения за отделните участници в тях?

- Повишаване на конкурентоспособността на фирмите участващи в тях
- Създаване на конкурентни предимства чрез възможност за внедряване на иновации
- Подобряване на производствените процеси и допринасят за реализиране на икономии за участниците



- Улесняване навлизането на нови пазари, в т.ч. на пазари в ЕС
- Създаване условия за внедряване на иновации в участниците
- Възможност за обмяна опит, знания и ноу-хау между участниците
- Повишаване ефективността на маркетинга, чрез съвместни стратегии и съвместно предлагане
- Възможност за диверсификация на продуктите/ услугите
- Възможност за развиване на местни брандове и марки
- Възможност за оптимизация на търговската, рекламна и пласментна дейност
- Възможност за оптимизация на разходите
- Не смятам, че стопанските обединения предоставят някакви предимства за отделните участници / в тях

II.4. Кои според Вас са ползите от клъстеризацията и сдружаването?

/Може да изберете повече от един отговор или да напишете друг, които не фигурира в изброените/

- Достъп до нови пазари
- Разширяване на пазарните позиции/ увеличаване на клиентите
- Повишаване на производителността
- Намаляване на разходите за дейността
- Подобряване на качеството на продуктите/ услугите
- Увеличаване на печалбата
- Не смятам, че има полза от клъстеризацията и сдружаването
- Друго, моля посочете:.....

II.5. Участва ли Вашата организация , в някаква форма на стопанско партньорство (например консорциум, сдружение на бизнеса, организация на производители, клъстер и др.)?

- Да
- Не

II.6. Какъв по-скоро е опитът ви от участие стопанско партньорство ?

- Изключително добър – създадохме успешно партньорство
- Добър, въпреки че не постигнахме значими резултати
- Лош – не доведе до никакви ползи или създаване на конкурентни предимства
- Нямаме такъв опит

II.7. Имате ли интерес за участие в стопанско партньорство във Вашата сфера на дейност?

- Да
- Не

II.8. Получавате ли достатъчно информация и подкрепа на местно ниво за процеса и ползите клъстеризацията и обединяването?



- Да
 Не
 Получаваме информация, но не проявяваме интерес

3. ФАКТОРИ, КОИТО СТИМУЛИРАТ И ВЪЗПРЕПЯТСТВАТ ПРОЦЕСА НА СДРУЖАВАНЕ И КЛЪСТЕРИЗАЦИЯ

III.1. Кои от следните фактори са или биха Ви възпрепятствали при вземане на решение за участие в стопанско партньорство?

/Моля, оценете значимостта (като отбележете със знак V или с X съответната степен) на всеки от факторите, където 1 е в най-ниска степен, а 5 – в най-висока степен/

Фактори	Оценете значимостта на факторите, където 1 е в най-ниска степен, а 5 – в най-висока степен				
	1	2	3	4	5
Несигурност от загуба на самостоятелност					
Колебания, свързани с новостта на концепцията					
Липсата на достатъчно собствени финансови ресурси					
Липса на възможности за публично финансиране на стопански обединения /безвъзмездни финансови средства, финансови инструменти и т.н./					
Недостатъчна информираност относно възможностите и ползите от сдружаването					
Липсата на доверие и на произтичащото от него нежелание за сдружаване с местните „конкуренти“					
Липса на достатъчно управленски капацитет					
Липса на подходящи публични източници на финансиране /безвъзмездни финансови средства, финансови инструменти и т.н./					
Несигурна икономическа среда					
Политическа и регулаторна рамка					
Невъзможност за интегриране на нови технологии със съществуващи такива и с бизнес процеси					
Недостатъчна или неадекватна регулаторна рамка за междуфирменото сътрудничество					
Липсваща, слаба или неподходяща институционална подкрепа на местно, регионални и национално ниво					
Липса на знания и капацитет за създаване и управление на стопанското обединение					
Друго, моля опишете:					

III.2. Моля оценете факторите според това, до колко са водещи за вземането на положителното Ви решение за сдружаване, клъстеризация?



/Моля, оценете значимостта (като отбележете със знак V или с X съответната степен) на всеки от факторите, където 1 е в най-ниска степен, а 5 – в най-висока степен/

Фактори	Оценете значимостта на факторите, където 1 е в най-ниска степен, а 5 – в най-висока степен				
	1	2	3	4	5
Сферата на дейност на предприятието - високотехнологични производства и интензивни на знания услуги имат по-висок потенциал					
Вътрешна НИРД и иновационна дейност на предприятието					
Търсене на възможности за навлизането на нови пазари и нови маркетингови инструменти					
Разбиране на ползите от съвместното използване на ресурси (човешки, производствени, финансови, технологии и иновации и др.)					
Търсене на възможности за диверсификация на дейността					
Висок управленски капацитет					
Прецишен успешен опит					
Промяна на конкурентната среда, налагаща нужда от подобряване/ създаване на продукти и навлизане на нови пазари					
Възможности за публично финансиране /безвъзмездни финансови средства, финансови инструменти и т.н./					
Навлизване на нови технологии и иновации в сферата на дейности, до които може да се достигне чрез коопериране/ обединение/ клъстеризация					
Предоставяне на специализирана експертиза и подкрепа за създаване и управление на обединения					
Друго, моля опишете:					

4. НАГЛАСИ И ОЧАКВАНИЯ

IV.1. Моля, отбележете относимите за Вас твърдения по отношение на клъстеризацията и сдружаването.

/Моля, отбележете със знак V или X съответния отговор – ДА или НЕ за всяко от твърденията/

Нагласи на респондента	Да	Не
За нас тези форми на обединение са нови, но имаме интерес да проучим възможностите		



Нагласи на респондента	Да	Не
Проучвали сме възможността за участие в различни форми на обединение/ клъстер и сме категорични, че няма да се включим		
Проучвали сме възможността за участие в различни форми на обединение/ клъстер и към момента сме склонни да вземем положително решение за участие		
Предприели сме стъпки към създаване на форма на обединение на бизнеса в нашата сфера на местно ниво		
Клъстеризацията и сдружаването безспорно водят до засилване на конкурентните предимства на участниците в тях и близко бъдеще бихме се включили във форма на такова обединение		
Сегашният ни модел на управление е достатъчно добър и нямаме интерес към сдружаване/ клъстеризация		
Не бихме се обединили с конкуренти в нашата област, дори това да ни донесе ползи		
Към момента не бихме се включили в никаква форма на обединение на бизнеса, поради липса на средства		
Бихме се обединили с висши училища и/или изследователски институции и/или неправителствени организации за въвеждане на иновации в производствените процеси		
Клъстеризацията и сдружаването не носят никакви ползи и не вярваме да създадат конкурентни предимства за участниците в тях		

IV.2. Моля, отговорете на всеки от следните въпроси:

Въпроси	Да	Не
Считате ли, че сдружаването и клъстеризацията са приложими за територията, на която развивате своята дейност?		
Очаквате ли развитие на различните форми на обединение на бизнеса на територията, на която развивате своята дейност?		
Смятате ли, че необходимостта от въвеждане на иновации ще доведе до желание от страна на бизнеса за сдружаване и клъстеризация?		
Очаквате ли положителна промяна за територията, на която развивате своята дейност при създаване на клъстерни обединения на бизнеса?		

БЛАГОДАРИМ ЗА ОТДЕЛЕНОТО ВРЕМЕ!

Вашето мнение е важно за нас и ще ни помогне да оценим възможностите за клъстеризация и сдружаване на територията на МИГ Стамболово – Кърджали 54 в неземеделските сектори.

2. РЕЗУЛТАТИ ОТ КОЛИЧЕСТВЕНО ИЗСЛЕДВАНЕ – ПРЕДСТАВЕНИ СА В PIVOT TABLES - EXCEL